

український БІСНІС

are all charged
ation n...
brication...
et stat...
Convic...
charge carries a
ree-ye...
entence...
round...
to th...
as co...
ouble...
idents...
Ukrainians have
nderground news...
rainian Herald
battles with

arrests came against the background
of continued official concern about strong
nationalist sentiment among Ukrainian in-
ternals.
... the month...
... L...
... ized local...
... it...
... sch...
... ing certain ideologists of Ukraine bourgeois
nationalism" and "idealizing the patriar-
chal way of life."
Last November, too, Politburo member
Pyotr Ye. Shelest, party leader of the

... de Ro...
... nous arri...
... clandes...
... l'u...
... l'histo...
... l'autre...
... phie politique...
... s stratégiques. E...
... a un bu...
... atisation e...
... de la socié...
... le mono...
... ade. Il y...
... les centristes, les conserva...
... teurs, du type Brejnev, qu...
... n'aspire...
... ils doivent faire...
... stalinien...
... les premiers...
... incomp...
... regardé d...
... es demie...
... Les...
... l'ex...
... insist...
... asile...
... signe...
... e Jang...
... at vi skul...
... tiggend...
... ner.

Випуск VI

Publicly, he was a propagandist to "tear the false mask from Ukrainian bourgeois nationalists."

He charged that such nationalists were working with Zionist organizations and various ethnic groups abroad in their "anti-Soviet struggle."

— A KOMME TIL Praha fra Ukraina foltes nesten som å komme tilbake til friheten, erklærer en ung amerikaner av ukrainsk avstammning, som i disse dager har besøkt Oslo.

Andrew Karkoc, som er student ved Minnesota universitet og er med i Organisasjonen for forsvar av menneskerettigheter i Ukraina, var i juli med på en chartret tur til Ukraina for ukrainsk-attede, amerikanske studenter. Turen som bare kostet 280 dollar, varte i 17 dager.

Under et besøk i Morgenbladet forteller unge Andrew at han er dypt sjokkert over...
... forbindelse med en mengde mennesker. Dette var turens...
... var i alt 16 som deltok. Vår...
... varte i ca. 2,5 time. Alt ble kontrollert, brev åpnet og alt trykt materiale beslaglagt, deriblant bøker og bibler som vi hadde med til slektninger. Ingen forklaring ble gitt. Flere av de unge pikene hadde med seg kors som gaver, men disse måtte deponeres ved

grensen med loftet om vering på tilbakeveien.

— VART FØRSTE var den lille by Lvov vestlige Ukraina, hvor...
... ket utfattig og grøtt...
... Dagen etter ankomsten...
... søndag og vi hadde bedt...
... få overvære en gudstjen...
... Vi la allerede den første...
... merke til at de fleste...
... var omdannet til mus...
... under reparasjon eller...
... Men én kirke var...
... gjengelig og det var...
... vi besøkte.

Da vi kom ut etter nesten fikk vi øye...
... gamle koner med...
... øvrige kledd i...
... der med he...
... et og tippet...
... meget deprimer...
... Plutselig kom en...
... til syne. Fem...
... menn steg ut av...
... ut konene og bad...
... seg. Det gjorde...
... men den ene...
... seg til meg, id...
... sa meget sark...
... er ingen sult...
... fekt!

Jeg gjentok...
... vile menn i...
... av dem som...
... hadde ønske...
... Han kjente...
... st hvor vi

Andra...
... stod...
... utenfor ki...
... spurte...
... hvor vi ko...
... nedover k...
... dem, da de...
... fra USA...
... dero, at de...
... ener til sine...
... grasjon...
... er det en kirke...
... hvor 800 av...
... første verdens...
... mot kommunis...
... begravet. Vi opps...
... gården — det var et...
... syn.

Alle korsene var fjernet...
... vne, som var brutt...
... er. Denne episode i den...
... russiske historie skal...
... lattes! Ingen kjempet...
... mmunismen. Alle omf...

... RA LVOV dro vi...
... rnas hovedstad, Kiev...
... transport var under er...
... beskrivelse. Gammelt og...
... litt. Hestekjøretøy ble b...
... i stor utstrekning...
... første trykk av Kiev...
... ikke kunne...
... mest...
... søkte bl...
... ererinner...
... ukrainsk...
... program...
... russ...
... Barna d...
... røde stjerner i her...
... sang: «Vi er de små...
... stjerner». På veggen ha...
... stort portrett av Lenin...
... støtte vi forresten på v...
... Ukraina, enten i form

UN, Saturday,
ry 15, 1972
isation
ho h
Ivan Svitlychny.
ormovil. None of
ying or
order. Sverstyuk
acked for sitting
past. Svitlychny
by the authorities
ars without trial)
ems out of the
ntiated, and the
ict.

САМВИДАВ журнал з України

СМОЛОСКИП

om i Ukraina

ВИПУСК VI

УКРАЇНСЬКИЙ
ВІСНИК

САМВИДАВ

ЖУРНАЛ З УКРАЇНИ

СМОЛОСКИП

UKRAINIAN HERALD

Underground Magazine from Ukraine

Issue VI

March 1972

(In Ukrainian)

Reprint of Samvydav (« Samizdat ») Magazine
from Soviet Ukraine

Published by P.I.U.F. and Smoloskyp

Paris

1972

Baltimore

УКРАЇНСЬКИЙ ВІСНИК

Випуск VI

Березень 1972

ДОКУМЕНТИ VIII

diasporiana.org.ua

Передрук самвидавного журналу з України

Перша Українська Друкарня у Франції
Українське Видавництво СМОЛОСКИП ім. В. Симоненка

Париж

1972

Балтимор

Мистецька композиція Т. Вирсти

На обгортці скульптура Ю. Сінкевича «В'язень»

Printed in France

Copyright by PIUF and SMOLOSKYP 1972

P.I.U.F.
3, rue du Sabot
Paris (6-e)
France

Smoloskyp
P. O. Box 6066, Patterson Sta.
Baltimore, Md. 21231
USA

12 січня ц. р. пройшла хвиля масових арештів та обшуків по всій Україні, а також у прибалтійських республіках, Москві й Ленінграді.

Досі офіційно згадувалося в пресі лише трьох заарештованих, яких КДБ хоче приєднати до справи бельгійського студента Ярослава Добоша, обвинуваченого в шпигунстві на території СРСР. Це Іван Світличний, Євген Сверстюк, Вячеслав Чорновіл. Зараз стали відомими (імена) і інших заарештованих і тих, у кого робилися обшуки.

У Києві заарештовані :

1) Леонід Плющ, 33 роки, науковий співробітник інституту кібернетики, автор кільканадцяти наукових праць. Починаючи з 1965 р. був постійно переслідуваним за переконання, періодично був безробітним.

2) Зіновій Антонюк, 40 років, ст. науковий співробітник інституту нафтової хімії, кандидат хімічних наук. Закінчив Львівський політехнічний інститут. Раніше був переслідований за переконання.

3) Володимир Рокицький, 28 р., робітник бетонного заводу. Був виключений з університету за переконання.

4) Коваленко, 50 р., учитель англійської мови в м. Боярці Києво-Святошинського р-ну.

5) Олександр Сергієнко, 40 р., останнім часом працював у музеї народного будівництва на посаді інженера-реставратора. Раніше був виключений з 3-го

курсу медінституту і постійно переслідуваний за участь у громадському житті. Часто був безробітним. Батько Сергієнка був репресований і загинув у Сталінських таборах. Мати Мешко Оксана Яківна — відсиділа 10 років за те, що не відреклася чоловіка. Синові О. Сергієнка не сповнилося ще й року.

6) Микола Плахтонюк, 36 р., лікар дитячого туб-санаторію в Деверці. Сам хворіє туберкульозом. Був звільнений з посади старшого лаборанта кафедри медінституту, за захист заарештованих у Дніпропетровську І. Сокульського та його товаришів.

7) Василь Стус, 36 р., поет і літературний критик. Був виключений з аспірантури при інституті літератури ім. Т.Г. Шевченка АН УРСР за протест проти арештів 1965 р. Працював кочегаром, робітником метробуду, в експедиції інституту археології, інженером археології, інженером науково технічної інформації. Автор кількох недрукованих збірок поезій і багатьох літературно-критичних праць.

8) Іван Світличний, 42 р., літературний критик, науковий працівник, перекладач. Після арешту 1965 р. ніде не міг влаштуватися на роботу.

9) Євген Сверстюк, 43 р., літературний критик, науковий працівник. Був звільнений з роботи в інституті психології, працював коректором в ботанічному журналі. Не зміг захистити дисертації. Автор багатьох праць з психології та літературної критики.

10) Леонід Селезненко, 38 р., ст. науковий співробітник нафтової хімії, кандидат хімічних наук. Був переслідуваний за переконання.

11) Данило Шумук, 50 р., родом з Волині. До 1939 року був активним учасником комуністичного руху, членом комсомолу, перебував у польських та німецьких тюрмах і концтаборах. Під час війни пристав до оунівського руху. В 1945 р. був засуджений на 10 р. ув'язнення, а потім ще. Вийшов з тюрми кілька років

тому. Працював робітником під Києвом. Написав спогади про своє життя.

12) Микола Холодний, 30 р., поет, постійно був переслідуваний за свої вірші та заяви. Останнім часом написав велику роботу (близько 300 сторінок) про розвиток української мови.

13) Ще заарештована дівчина, єврейка за національністю, але імені її покищо встановити не вдалося.

Обшуки провадилися у таких осіб :

1) Іван Дзюба, відомий літературний критик, постійно переслідуваний за працю «Інтернаціоналізм чи русифікація». Його спочатку були затримали, а тепер майже кожного дня викликають на допити, а тільки наніч відпускають додому.

2) Зіновія Франко, кандидат філологічних наук, внучка Івана Франка. Кілька років тому була звільнена з роботи в інституті мовознавства ім. О. Потебні АН УРСР. Була безробітною. Її тримали 20 днів, а тепер також пускають додому ночувати після того, як вона погодилась давати свідчення, потрібні КГБ.

3) Віктор Некрасов, російський письменник. Протестував проти переслідувань за переконання.

4) Ксегар , завідувач фондами в музеї народної архітектури. Написав заяву до КДБ, що свого часу йому доручили стежити за Є. Сверстюком, В. Стусом та скульптором І.М. Гончарем. Одні вважають, що йому надоїло бути на службах сексота, інші вважають, що це хитрий маневр.

5) Вадим Сисятель, композитор, диригент.

6) Оксана Мешко, мати О. Сергієнка.

7) Агрипина Лисак, учителька української мови й літератури.

8) Надія Світлична, сестра Івана Світличного, філолог. Була постійно безробітною. У неї забрали архів Алли Горської.

У Львові заарештовані :

1) Вячеслав Чорновіл, 35 р., журналіст, уже був засуджений до трьох років ув'язнення за книгу « Лихо з розуму », в якій захищав заарештованих в 1965 р. Працював робітником на залізниці.

2) Михайло Осадчий, 35 р., поет, журналіст, кандидат філологічних наук. Був заарештований в 1965 р. і засуджений до 2,5 р. ув'язнення. Автор багатьох поетичних збірок та інших літературних праць.

3) Іван Гель, 28 р. Був заарештований у 1965 р. і засуджений до 3 р. ув'язнення. Працював робітником у Самборі.

4) Ірина Стасів-Калинець, 32 р., поетеса. Закінчила Львівський університет і працювала учителькою. Періодично була безробітною за протести проти арештів. Авторка кількох недрукованих поетичних збірок.

5) Стефанія Шабатура, 32 роки, художниця. Авторка багатьох мистецьких гобеленів. Протестувала проти арешту В. Мороза.

Обшуки проводились у таких осіб :

1) Людмила Шереметьєва, працівник музею етнографії.

2) Любош Попадюк, викладач німецької мови Львівського університету. А також у її батьків.

3) Стефанія Гулик, мати маленької дитини. На неї завели справу, і викликають на допити.

4) Григорій Чубай, поет, робітник. Три дні тримали в ізоляторі, а тепер викликають на допити.

5) Алена Волицька, інженер.

Дещо пізніше обшуки проводились додатково у таких осіб :

1) Богдан Горинь, м. Ходорів. Був заарештований у 1965 р. і засуджений до 4-х років позбавлення волі.

2) Ярослав Кендзьор, профспілковий працівник. Обшук зробили і в його батьків та батьків його дружини.

У Івано-Франківській області були заарештовані :

1) Василь Романюк, священник, 50 р., виступав проти арешту В. Мороза (с. Космач, Косівського р-ну).

2) Тарас Мельничук, 30 р., поет (с. Уторопи, Косівського р-ну).

Вік декого з заарештованих потребує уточнення.

У всіх названих обшуки проводились тотально, тривали майже добу, а то й більше. В них брали участь по 6-8 працівників КГБ. У багатьох обшуки робили повторно по 2-4 рази. Забирали особисті архіви, книжки, листування, власні твори і т. д. Тепер десятки людей викликають на допити.

Є підстави вважати, що заарештований бельгійський студент Ярослав Добош, послужив лише приводом, щоб розправитись з людьми, яких КДБ вважає найактивнішими в громадському відношенні.

Крім того, провокаторські свідчення дає на заарештованих і допитуваних студентка КДУ, українка з Чехословаччини Ганна Коцур.

ЯК І ЩО ОБСТОЮЄ БОГДАН СТЕНЧУК

(66 запитань і зауваг «інтернаціоналістові»)

Продовження. Початок у попередньому випуску.

38. «Як націонал-егоїст, І. Дзюба нападає на політику партії у галузі освіти, зокрема на закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям» (1958 р.), дію якого він розуміє в тому, що «Треба було відкрити шлюз для русифікації школи. Звичайно «добровільність», «воля» батьків. Але, пробачте, і перше, і друге тут ні при чому», — пише ДЗЮБА.

Через казуїстичні виверти І. Дзюби у читача може скластися враження, ніби він і справді тут «викриває», що «русифікаторські держиморди» винищують національну освіту. Насправді ж саме за такий характер розв'язання питання: «В школу з якою мовою навчання віддати своїх дітей, «вирішують батьки», — висловився ще задовго до нового закону жовтневий (1922 р.) пленум ЦК КП(б)У, який встановив що, «мова викладання в школах встановлюється згідно з волевиявленням населення» (Партархів інституту історії партії ЦК КПУ, ф. 1, оп. 13, ол. зб. 85, арк. 3). Даний пункт І. Дзюба називає «туманом», «грубим антипедагогічним поворотом», «наперед визначеним політичним курсом». Але ж, дозволено було нагадати

«теоретикові», цей пункт існував і до «розгрому» українізації, який за І. Дзюбою, почався 1932 р.».

(Б. Стенчук, стор. 101-102)

По-перше, крім того, в яку школу віддавати дітей закон 1958 року, який наступники Хрущова чомусь не назвали волонтаристським і не анулювали, як раднаргоспи, віддав на розсуд батькам і питання, вивчати, чи ні, дітям російських шкіл як предмет мову суверенної держави, на території, якої вони живуть і хліб, якої жують. Педагоги з цього приводу гірко жартують, що скоро батьки з дітьми будуть вирішувати, вивчати їм алгебру і геометрію, чи ні.

По-друге, КПРС чи КПУ (як профспілки, червоний хрест, ДТСААФ*), товариство охорони природи тощо) — це не державна організація, а добровільний союз однодумців, постанови і рекомендації якого, поки вони не будуть прийняті сесіями чи виконкомом місцевих Рад, Президією Верховної Ради, не мають сили закону і обов'язкові тільки для членів цих добровільних організацій. То чи можете Ви, вишукавши в партархіві ніколи не друковану постанову пленуму ЦК КП(б)У 1922 р., ставити її в один ряд із законом, прийнятим Верховною Радою?

Але вчитайтесь уважно навіть у цю постанову. Там ідеться про «волевиявлення населення», тобто якоїсь спільноти, а не окремих батьків. Різниця очевидна. Так, в 20-ті роки молдавани і греки, що мешкають на півдні України, виявили бажання мати свої національні школи і одержали їх (зараз греки і молдавани на Україні вчаться в ...російських школах, а українці з Молдавії ...теж у російських. «Інтернаціоналізм» у дії!). Українське населення, як загал в умовах проваджуваної партією і урядом українізації

*) Добровільне товариство сприяння армії, авіації, і флоту — прим. Видавництва.

господарського і адміністративного апарату, вузів, культурного життя теж виявило таку волю мати рідну школу — і мало її. Сьогодні ж, вигнавши українську мову з адміністрації, зрусифікувавши вузи і значною мірою культуру, раптом вдалися до нечуваної у нас демократії — звертатися за вирішенням питання державної ваги прямо до окремих батьків! Ніби не знають наперед, що при таких умовах батьки скажуть. Проведіть українізацію всього державного й господарського життя й вузів, а тоді запитайте «думку батьків». До того ж така широка демократія існує чомусь не скрізь і не для всіх... Українці, які живуть в РРФСР суцільними масами (наприклад, на Кубані), чомусь не мають права виявити волю мати школу рідною мовою... Мабуть, їм там заважають якісь там «націонал-егоїсти»...

* * *

39. *«Іван Дзюба трубадурує про те, що «адміністрації, господарських органів та органів влади, що діють рідною мовою, — немає (на Україні, принаймні)». В той же час таке аж ніяк не «русифікаторське видання, яким є торонтська газета «Життя і слово» (Канада), публікуючи звіт (до речі, з частиною тверджень ми не згодні), делегації КП Канади, про поїздку на Україну, писало, що: «Ніколи раніше де-небудь офіційна політика не сприяла так всебічному розвитку національної культури» і що «ми довідалися, що дебати щодо ролі української мови, її значення для українського народу та її самобутності були підсумовані і уроки з них зроблені на основі позиції ЦК КПКР, яка стверджує першість української мови на Україні».*

Кепські наші справи, якщо за доказом того, що наші установи діють українською мовою, Вам довелося

звертатись аж у Торонто, в газету КП Канади... А Ви спробуйте повірити хоч раз не паперовій правді, а своїм власним вухам і очам. Ви навіть не їдьте у Харків чи Донецьк, а вийдіть на центральну вулицю української столиці. Ідіть від вивіски до вивіски, заходьте в установи — і Ви почуєте якою мовою відповідатимуть Вам урядовці і господарники, коли Ви звертаєтесь до них українською. А потім загляньте ще в документацію цих установ, як там справи з державною мовою республіки — потім уже «трубадуруйте». Бо ж Хрещатик все таки трохи ближчий за Торонто.

Але повернімося до делегації КП Канади, яка приїхала 1967 року на Україну, щоб спеціально познайомитись із вирішенням у нас національного питання. Із звіту, який Ви цитуєте, виявляється, що наші офіційні особи інформували членів делегації про якісь дебати щодо ролі й майбутнього української мови. Вже цим було офіційно визнано існування проблеми. Але що це були за дебати, які уроки з них були зроблені, відомо хіба тим, хто інформував делегацію КПК. У нашій пресі про це не було навіть півнятку. Відомо тільки (не з преси), що восени 1965 року Міністерство вищої та середньої спеціальної освіти УРСР зробило ряд кроків до українізації вузів України (про виступ Даденкова скажу далі), але ці заходи були припинені на самому початку, кажуть, за вказівкою з Москви. Було кілька гарних, хоч загальних фраз про українську мову у виступах українських керівників, але якихось відчутних практичних кроків ще не зроблено. Ось і всі «уроки»...

Оскільки Ви рішили посилатися на думку делегації КП Канади, то варто її висновок не підносити односторонньо. Там справді багато гарних слів про зустрічі, бенкети тощо, але було й отаке (цитую в перекладі звіт члена делегації Герасима):

«...очевидним є, що національна політика не

одержала такого повного розв'язання, як, скажімо, економічна політика.

Де кілька разів я був здивований запитанням: « Чому Ви піднімаєте цю справу ? » І це в той час, коли ця проблема є причиною багатьох міжнародних закладів і в останній час торкнулася України й Радянського Союзу : Виступи на з'їзді письменників України, недавні закриті і напівзакриті процеси на Україні мають, очевидно, відношення до цієї справи.

Нашу делегацію вразила також інтерпретація різних відповідальних працівників. Переважає погляд : наше національне питання вирішене. Інший : перспективи нації не залежать від мови, мова має другорядне значення, а техніка, побудова соціалізму — першорядне. Хоч багато говорилося про український буржуазний націоналізм, жодного разу його не визначено. У нас залишилося враження, що дехто вживає цей термін скоріше для того, щоб задушити дискусію, замість того, щоб дійти до її причини.

Хоч у нас залишилися деякі негативні враження і хоч ми не одержали відповіді на всі питання, ми від'їхали з України з добрим почуттям. Незаперечний той факт, що намагаються усунути недоліки і різні розходження. Як заявив Шелест під час однієї з дискусій : « У нас все ще є проблеми, але ми боремося (очевидно за їх розв'язання » — В.Ч.) ».

Щоб трохи відпочити від серйозної розмови, розповім Вам кілька напіванекдотичних випадків, зв'язаних з перебуванням делегації КП Канади на Україні.

На Львівському телевізійному заводі перед приїздом делегації терміново « розв'язували національне питання » : неукраїнським робітникам наказували зникнути з очей, або ж мовчати. А директор цього заводу Петровський дуже здивував своїх робітників, уперше за багато років заговоривши досить доброю українською мовою...

У селі під Львовом, куди мали приїхати канадські комуністи, наказали терміново відремонтувати повалену огорожу навколо церкви (!).

А у Львівському політехнічному інституті перестарались : познімали із стін в коридорі портрети російських письменників а натомість аж два портрети Шевченка на одній стіні повісили.

Частіше б їздили до нас делегації для вивчення національного питання : бодай паркани повідремонтуємо...

**

40. « Преса, школа і театр, — пише І. Дзюба, — лише частково українські, тай то тільки формально, при чому український відсоток останнім часом зменшується, особливо щодо школи, на користь російського... ». Дані доводять про інше. Якщо в 1968-69 навчальному році в Українській РСР нараховувалось 5505 шкіл з російською мовою навчання, то українських — 23036 шкіл (за даними Міністерства освіти УРСР) ».

(Б. Стенчук, ст. 108)

Про що ж « інше » говорять наведені Вами дані ? Адже ж Ви не порівнюєте 1968-69 навчального року з попередніми роками і не показуєте зростання, а не зменшення відсотка українських шкіл. Пригляньмося уважніше до наведених Вами цифр (до речі чомусь ніде не друкованих, а взятих Вами у якогось чиновника в міністерстві). Якщо для зручності обрахунків не числити інших національних шкіл (польських, мадярських), яких зараз на Україні лишилися одиниці, то на основі Ваших даних російських шкіл на Україні близько 20 %. Але ж це значно більше, ніж відсоток росіян на Україні. Значить, декілька відсотків російських шкіл створено для українців. Коли б Ви

не хитрували, назвали б не кількість шкіл, а *кількість учнів*, які вчаться в російських школах і т. зв. російських класах українських шкіл (е у нас такий парадокс !), тоді була б справжня картина русифікації українського шкільництва. Адже у великих містах російські школи, аж тріщать від паралельних класів, а в українські часом ледь набирається по одному. Шкода, що такі дані у нас не менше секретні, ніж розрахунки водневої бомби. Але Ви зверніться до того самого чиновника з Міністерства і доведіть, що я помиляюся.

**

41. *« Та суть не в тому. Ще до революції В.І. Ленін в статті « Про "культурно-національну" автономію » писав : « Поки різні нації живуть в одній державі, їх зв'язують мільйони і мільйони ниток економічного, побутового і правового характеру... Коли економіка згуртовує нації, які живуть в одній державі, то спроба розділити їх раз назавжди для галузі « культурних » і особливо шкільних питань безглузда і реакційна. Навпаки, треба добиватися об'єднання націй у шкільній справі, щоб у школі підготовлялося те, що у житті здійснюється... Не можна бути демократом, відстоюючи принцип розділення шкільної справи за національностями » (Ленін, Твори, Т. 19, ст. 444-445) ».*
(Б. Стенчук, стор.103-104)

Ось де, препарувавши Леніна, Ви по справжньому показали свої шовіністичні зуби ! Ви призналися, що прагнете взагалі ліквідувати неросійські школи, щоб не « розділити шкільної справи за національностями » в межах однієї держави (до речі, Ви забули, що за Конституцією Україна — Суверенна держава і ці слова можна також витлумачити, як вимогу ліквідувати всі російські школи на Україні, як це зроблено з українськими школами в РРФСР !).

Коли раніше можна було думати, що Ви не розумієте деяких висловів Леніна (напр., про « єдину дію пролетарів великоруських та українських »), то тепер я маю всі підстави твердити, що Ви навмисне злісно фальшуєте Леніна. Ви вихоплюєте з контексту фразу, адресовану австрійським соціал-демократам та бундівцям, які виступали за здійснення « культурнаціональної автономії » пролетаріату (а не територіяльної автономії всього населення) в межах буржуазної держави. При цьому Ви ігноруєте все, що писав Ленін про мовне будівництво (в т. ч. і шкільну справу) в суверенних радянських республіках після перемоги соціалістичної революції.

Навіть Ваш Сталін у перші роки після Леніна, поки ще не стягнув маски, розумів те, чого не можете втямити Ви :

« Ленін ніколи не говорив, що лозунг розвитку національної культури в умовах диктатури пролетаріату (скрізь підкреслення оригіналу — В.Ч.) є реакційним лозунгом. Навпаки, Ленін завжди стояв за те, щоб допомогти народам СРСР розвинути свою національну культуру. Під керівництвом Леніна, а не когось іншого, була складена і прийнята на 10-му з'їзді партії резолюція в національному питанні, де прямо говориться про те, що :

« Завдання партії полягає в тому, щоб допомогти трудовим масам невеликоруських народів догнати центральну Росію, яка пішла вперед. Допомогти їм : а) розвинути й зміцнити у себе радянську державність, у формах, які відповідають національно — побутовим умовам цих народів; б) розвинути й зміцнити в себе, діючи на рідній мові, суд, адміністрацію, органи господарства, органи влади, складені з людей місцевих, які знають побут і психологію місцевого населення; в) розвинути у себе пресу і школу (підкреслення мое — В.Ч.), театр, клубну справу і взагалі культурно-освітні установи на рідній мові; г) поставити й розви-

нути широку сітку курсів і шкіл, як загального так і професійно-технічного характеру, на рідній мові (підкреслення мое — В.Ч.)».

Чи не ясно, що Ленін стояв цілком і повністю за лозунг розвитку національної культури в умовах диктатури пролетаріату.

...Хіба не ясно, що борючись з лозунгом національної культури при буржуазних порядках, Ленін ударяв по буржуазному змісту буржуазної культури, а не по її формі?

Було б безглуздо приписувати, що Ленін розглядав соціалістичну культуру, як культуру безнаціональну, яка не має тієї чи іншої національної форми. Бундівці, дійсно, приписували Леніну один час це безглуздя. Невже наші шановні ухильники таки попленталися по стопах бундівців?

Що ж лишилось після всього сказаного від аргументів наших ухильників?

Нічого, крім жонглиювання флагом інтернаціоналізму і наклепу на Леніна». (Сталін. Твори, том 12, стор. 361-363).

Отже Вам винесено присуд устами найдорожчої Вам людини: Ви належите до ухильників, які розірвали з марксизмом, поплентались по стопах бундівців, жонглиють «флагом» інтернаціоналізму і чинять наклеп на Леніна...

**

42. «У 13 році (знову 1913 рік — В.Ч.) на Україні українською мовою виходила тільки одна газета, 15 журналів. Спеціальна, наукова і технічна література не видавалася українською мовою зовсім. Тепер українською мовою видаються книги з усіх галузей науки і техніки. Якщо тираж книг, виданих на Україні в 1913 році, становив 1 мільйонів примірників, у 1928 р. — 37 мільйонів, то в 1937 році... 76.9 мільйонів при-

мірників. З них 65 мільйонів — українською мовою. А всього за роки Радянської влади (1918-1968 рр.) в республіці видано 24823 назви книг тиражем 3 мільярди 403 мільйони 506 тисяч примірників, в тому числі українською мовою — 2 мільярди 574 мільйони 611 тисяч примірників».

(Б. Стенчук, стор. 105)

Цифр багато (мільйони, мільярди), ними можна затуманити голову. Але давайте холодно розберемося.

Якщо покладатися на порівняльні цифри, то слід визнати, що Микола II був великим українолюбцем порівнянно з Олександром III. 1913 рік порівнянно з 1863 роком (рік Валуєвського циркуляру) дав величезний відсоток зростання української книжки і преси.

За роки радянської влади на Україні, за Вашими даними, видано 75 відсотків книжок українською мовою (дані про Західну Україну до воз'єднання Ви чомусь обминаєте), що не відповідає частці населення української національності (врахуйте, що до війни населення України було набагато одноріднішим). Співставляючи скільки книжок було видано українською і російською мовами протягом одного року, Ви чомусь обмежуєтесь 1937 роком. А чому не даєте 1967, 1968 років? Не звучать, чи не так?

Чому б Вам з цифрами в руках не показати, як то багато видається українською мовою книжок «з різних галузей науки і техніки?»

А І. Дзюба натомість наводить дуже неприємні для Вас (точніше для Вас, як шовініста приємні, але не придатні для Вашої брошурки) дані, базуючися на тематичних планах наукових і технічних видавництва України на 1966 рік. Чому б Вам ці дані не спростувати?

**

43. « Велика кількість літератури видається мовами народів СРСР. В Радянському Союзі було видано книг російською мовою в 1913 р. (Якщо розглядати Радянський Союз так, як Шульгін і Мейснер, то СРСР справді вже існував в 1913 році, як пишете Ви — В.Ч.) 23805 назв. А в 1958 — 45312 назв (зростання — 90 %). Мовами інших народів СРСР в 1913 р. — 1575, а в 1958 р. — 16628 (зростання — 1055 %). В ті ж роки газет було російською мовою 775, стало 5141 (зростання — 663 %), а мовами народів СРСР було 59, стало 2521 (зростання — 4278 %).

Де ж тут політика « русифікації », спитаймо у Дзюби ? ! »

(Б. Стенчук, стор. 105)

Не бачите де ? Навіть у наведених Вами цифрах. Хоч як не намагаєтеся Ви хитрувати не обсяг і кількість примірників, а кількість назв (ніби тоненька пропагандистська брошура якутською мовою тиражем 500 чи 1000 примірників і російський « гробух » тиражем 300 тисяч примірників — порівняльні величини !). Ви знову танцюєте від Миколи II і вражаєте читача відсотками. Справді відсотки грандіозні, « ударні » (1055 % ! 4278 % !!). Але їх не важко нагнати, якщо починати рахувати майже від нуля.

Гляньмо на співвідношення кількості російських і неросійських (чи, як у вас тепер пишуть, « національних », бо російська мова, очевидно вже вважається « інтернаціональною »...) видань. Навіть за назвами у 1958 р. (до речі, чому у Вас такі несвіжі дані ?) вийшло майже 73 % книжок і 68 % газет російською мовою, а мовами інших народів відповідно 27 %, 32 %. Росіяни же за переписом 1959 року було 54,6 %.

Тепер бачите політику русифікації ?

**

44. « У нас все робиться для того, щоб українці, які проживають за межами республіки не були « позбавлені української преси », як тверчить І. Дзюба а широко користувалися нею. Є у нас магазини « Книга-поштою », які розсилають на замовлення книги в усі куточки країни. І передплата на твори, що приймається від громадян з будь-якої республіки. Книготорговельне об'єднання « Укркнига » за домовленістю з місцевими книготоргами, продає українські книги в усіх республіках ».

(Б. Стенчук, стор. 105-106)

Щодо даних про продаж українських книжок в інших республіках, то їх Ви, очевидно, знову почерпнули з якоїсь газети, яка виходить в Торонто, чи в Ріо-де-Жанейро. Насправді ж проїдете тисячі кілометрів Кубанню, Сибіром, північним Казахстаном, де живуть мільйони українців, і ніде в книгарні не побачите жодної книжки українською мовою. Там можна побачити хіба зрідка книжки українських видавництв, видані російською мовою.

А « Книга-поштою » справді є. І передплату на Україні приймають від усіх, не питають людини з якої республіки приїхала. Більше того, у Москві навіть є спеціалізований магазин « Українська книга », а в Краснодарі на Кубані в одній з книгарень куточок для українських книжок відведений.

Якщо ми справжні інтернаціоналісти і піклуємося за рівноправність, то треба негайно зробити так, щоб росіяни, які мешкають на Україні, безперешкодно користувалися магазинами « Книга-поштою », щоб одержувати з РРФСР книжки, дозволити їм під час поїздок на батьківщину, або через знайомих передплачувати книжки в російських книгарнях. Отоді буде рівність. А то сказано : на всю Україну немає жодної спеціалізованої російської книгарні !

**

*

45. «*Може він хоче, щоб на Україні у вузах, у науково-дослідних установах і т. ін., і т. п. була запроваджена процентна норма для громадян різної національності, як це було за царату? Адже у нашій республіці створені всі умови для того, щоб при вступі в вищі або середні учбові заклади абітурієнти знаходилися в однаковому становищі. Вступник може скласти іспити за вибором тією мовою, якою він вчиться в середній школі*».

(Б. Стенчук, стор. 108)

Якщо вірити Вам, то випускник вірменської школи може приїхати на Україну і скласти екзамени рідною мовою до Київського чи Одеського університетів. Та ні ж бо, такі пільги має тільки випускник російської школи. Він може приїхати до Києва, Львова, Харкова чи Одеси (і масово їде на «прелестный юг России») із Костроми чи Рязані, знаючи, що не тільки вступні екзамени складатиме, але й лекції слухатиме російською мовою. Такої можливості український випускник, приїхавши до Рязані чи Костроми, не має, а успішно скласти екзамени російською мовою з предметів, які вчив українською (математики, історії, географії і т. п.) може вдатися хіба одиницям. Такі безсумнівні привілеї для абітурієнтів — росіян, які у власній республіці позбавлені конкуренції і, крім того, мають пільги при вступі у вузи союзних республік, дуже утруднюють доступ молоді неросійської національності до вищої освіти. Маєм справу з безсумнівним фактом національної дискримінації в постановці вищої освіти в неросійських республіках СРСР. Така ганебна практика і штовхає українських батьків до того, щоб видавати своїх дітей до російських шкіл («навіщо дитина потім буде мучитися...»). У цьому їм сприяє закон про школу 1958 року.

Щоб Ви не звинуватили мене за такі висновки в націонал-ухильництві, я обґрунтую їх документом,

який Ви мабуть не посмієте назвати наклепницьким і націонал-ухильницьким — інструктивним виступом міністра вищої та середньої спеціальної освіти УРСР М.Ю. Даденкова на нараді ректорів вузів у серпні 1965 року «Про мову викладання у вузах МВССО УРСР». Для стислості подаватиму доповідь у викладі, важливіші місця цитуватиму дослівно.

У п'ятдесяти вузах Міністерства (бо є вузи, невідлеглі республіканському міністерству) всього навчається 317529 студентів, з них українців 177051, тобто 55% (це при 76,8% української людності в УРСР за переписом 1959 р. Яскравий вислід національної дискримінації, про яку згадано вище). У цих вузах працює 18132 штатних викладачів, з яких 8932 — українці (менше 50%!!).

Видавництва Київського, Львівського і Харківського університетів випустили протягом 1960-1964 рр. 2297 назв наукової і учбової літератури, з яких українською мовою 795 назв, що становить 36%. Видання підручників і посібників з загально-технічних, вузькоспеціальних, природничих дисциплін та навчально-методичної літератури для загально-технічних факультетів здійснюється тільки російською мовою.

Далі дається аналіз становища по університетах республіки. У восьми університетах республіки навчалось 75207 студентів, з них українців 45954 особи, тобто 61% (нагадую, що українців в республіці 76,8%). Штатний професорсько-викладацький склад університетів становив 4400 осіб, з них українців 2475 (56%). Українською мовою читають лекції лише 1495 викладачів, тобто 34% (тут і далі подається відсоток викладачів, а не прочитаних українською мовою лекцій).

Зокрема у Харківському університеті із 777 штатних викладачів українською мовою читають лекції 104 особи (13%). В Одеському університеті, де студентів-українців 55%, з 537 викладачів українською мовою читають лекції 53 (10%).

В Ужгородському університеті, де студентів-українців 71 % з 362 штатних викладачів заняття українською мовою ведуть 158 осіб (43 %).

Дані по інститутах республіки. Київський інститут народного господарства — «єдиний на Україні вуз, що готує спеціалістів свого профілю в державних планових органах УРСР, діяльність яких, згідно Конституції УРСР, здійснюється (мусила би здійснюватися! — В.Ч.) українською мовою» — 78 % складу студентів на 1965 р. — українці. За останні 5 років 90 % випускників стаціонару одержали призначення тільки на територію УРСР. Однак українською мовою тут викладають 18 осіб із 335 викладачів, тобто 5 %.

Харківський юридичний інститут — «єдиний на Україні окремий вуз, що готує спеціалістів для роботи в правових органах УРСР». Абсолютна більшість випускників цього інституту (85 %) залишається працювати на Україні. Але весь навчальний процес тут ведеться російською мовою. «Таке становище зовсім не нормальне. Ми мусимо віддавати собі звіт у тому, що у даному випадку має місце невідповідність Конституції УРСР, а також правовим кодексам УРСР, в яких передбачено забезпечення ведення судочинства і правознавства українською мовою».

Технічні вузи. Міністерству підпорядковано 36 технічних вузів республіки. Двома мовами — російською і українською — читаються лекції лише в шести вузах (яке співвідношення між мовами, не вказується). У 30 інститутах повністю панує російська мова. «Викладання російською мовою в технічних вузах значною мірою обумовлено тим, що кращі підручники й посібники з загальнотехнічних і спеціальних дисциплін написані російською мовою» (якби ж то справа тільки в цьому... — В.Ч.).

У 1964 році одержали призначення за межі України тільки 21 % випускників технічних вузів УРСР.

Далі наводиться Львівський лісотехнічний інсти-

тут, як зразок позитивного розв'язання проблеми. В інституті 2449 студентів, з яких українців 1240, тобто 50 % (це тоді, як в Західній Україні відсоток українського населення значно вищий за середній республіканський — В.Ч.). Із 165 штатних викладачів інституту 83 українці, але заняття «з українською мовою» (трохи не зрозуміле оте «з») ведуть 105 викладачів, тобто 70 %

Цьому вузові протиставиться Полтавський інженерно-будівельний інститут (ректор Доценко), в якому 3782 студенти, з яких українців 3368 осіб (91 %). Із 194 штатних викладачів українців теж більшість — 137 осіб (70 %). Однак українською мовою заняття не ведуться зовсім.

Львівський політехнічний інститут наводиться як приклад позитивний, навчається тут понад 20 тисяч студентів, з них українців понад 65 %. Професорсько-викладацького складу «в межах 1200 чоловік, з них українців понад 60 %. Заняття українською мовою ведуть 357 викладачів, тобто 30 % (оце так позитивний приклад!).

Натомість в Київському політехнічному інституті, де приблизно така ж сама кількість викладачів і студентів і приблизно стільки ж серед них українців, заняття українською мовою не ведуться зовсім.

Український інститут інженерів водного транспорту (м. Рівне) — весь навчальний процес здійснюється тільки російською мовою.

Український заочний поліграфічний також зрусіфікований повністю.

У Київському університеті та в Українському поліграфічному інституті готуються кадри по спеціальності журналістики для української преси. Однак більшість нефахових дисциплін — суспільні науки, зарубіжна література, логіка, вступ до літературознавства — читаються російською мовою.

У Київському університеті на відділі української

філології деякі суспільні дисципліни, напр., науковий комунізм, теж читаються російською мовою.

« Майже 70 % від загальної кількості дисциплін учбових планів усіх восьми університетів республіки не забезпечені підручниками українською мовою ».

« ...В багатьох вузах ідейно-виховна робота серед студентів провадиться тільки або переважно російською мовою ».

« Засідання Вчених Рад, захист кандидатських і докторських дисертацій проходить російською мовою... це ж слід сказати про організацію різноманітних студентських зборів, влаштування лекцій, співбесід, доповідей, зустрічей з видатними і цікавими людьми ».

« Що ж стосується офіційних та масових заходів, ведення документації, переписки, то нам слід строго дотримуватись мови українського народу — це наш державний, конституційний обов'язок ».

Міністерство намітило цілий ряд заходів, що були викладені у виступі Даденкова, який був розісланий ректорам вузів, як інструктивний лист (і мирно спочиває зараз на самому дні ректорських сейфів).

Ось ці заходи (подаю скорочено, тільки конструктивні моменти, без обґрунтування) :

1) « Поступово, зважуючи на конкретні обставини по кожному типу вузів і по кожному вузу окремо, перевести *учбовий процес переважно на українську мову* ». Передусім це рекомендується здійснити в університетах, економічних, юридичному та промислово-художньому інститутах.

2) « ... В усіх вузах домагатися читання суспільних дисциплін українською мовою ».

3) « Незалежно від мови викладання в вузі, забезпечувати абітурієнтам і студентам рівноправне користування українською чи російською мовами на всіх видах зайнять ». « Запровадити у вузах, на курсах і в академгрупах чи потоках, де в тому є потреба, вивчення української мови за формою факультативу ».

4) « Зажадати від усіх викладачів, які добре знають українську мову, читання лекцій українською мовою ». « Для викладачів, які не володіють українською мовою, організувати курси по вивченню української мови ».

5) « Запропонувати видавництвам Київського, Харківського, Львівського університетів, видавництву « Радянська школа » та іншим республіканським видавництвам (« Будівельник », « Техніка », « Урожай » і т. ін.) видавати підручники і посібники для вузів головним чином українською мовою. Наукові записки вузів та міжвузівські збірники видавати, як правило, також українською мовою ».

6) « ...зараховувати в аспірантуру вузів переважно осіб, які знають, вивчають або готові вивчати (??? — В.Ч.) українську мову, запровадити для вузівських працівників проведення кандидатського мінімуму з усіх спеціальностей на українській мові ».

7) « Рекомендувати Радам та кафедрам усіх вузів та міністерствам, у підпорядкуванні яких є вищі учбові заклади, при складанні, перегляді і затвердженні учбових планів та навчальних програм відображати в них специфіку підготовки фахівця для роботи на Україні... ».

8) « Запропонувати вузам республіки провадити всі офіційні заходи українською мовою: засідання Рад, збори викладачів і студентів, наукові сесії і конференції, а також вести всі справи українською мовою... ».

9) « ...масово-політична і культурно-освітня робота в вузах... мусять вестись (переважно) українською мовою... ».

10) « Здійснюючи вище згадані заходи, вузи повинні проводити різноосвітню, змістовну роботу по дальшому зміцненні інтернаціонального виховання молоді, глибокому розвитку почуттів дружби з росіянами та іншими братніми народами СРСР, по дальшому вивченню росій-

ської мови, що стала спільною мовою міжнародного єднання і співробітництва народів СРСР, по дальшому засвоєнню культури російського народу (а чому не естонського, чи таджицького? — В.Ч.) поряд з вивченням культури українського народу».

Отакий цікавий «націонал-ухильницький» документ з'явився був майже 5 років тому. Пройшли роки, але жоден із намічених «пунктів» не виконаний, окрім десятого, натомість русифікація вузів навіть посилилася.

Виникає питання: для чого був складений цей документ? Для пропаганди? Ні. Він настільки викривальний, що з самого початку був призначений тільки для службового користування і його від початку ховали за сімома замками.

Очевидно, КПУ і уряд України (бо наївно думати, що такий серйозний крок, який фактично започаткував українізацію всього життя в УРСР, міг зробити міністр Даденков із власної ініціативи) щиро мали намір повернути до ленінських норм у справі освіти. А потім, може, і всього державного життя і культурного будівництва в УРСР. Але кажуть, що до ЦК КПРС посилалися листи з «думкою батьків» (російської й зросійщеної, чи то пак «інтернаціоналізованої», частини населення), у Москві незадоволено насупили брови — і «суверенні» державні органи України всі свої зусилля спрямували на виконання 10-го пункту, захвавши якнайдалі «крамольний» документ.

Ось, Вам, Богдане Стенчук, і рівноправність, і «одинакове становище» абітурієнтів і студентів різних національностей у вузах УРСР.

**

46. «На вашу думку, справжню і відповідну дійсності картину того, в чий інтерес в СРСР проводиться політика в галузі освіти, культури, науки,

допоможуть відтворити дані про кількість учнів і студентів, що навчались колись і навчаються тепер в окремих союзних республіках. (Далі подається таблиця, в якій порівнюється кількість учнів шкіл і середніх учбових закладів та студентів вузів по СРСР та восьми республіках у 1914-1915 і 1967-1968 навчальних роках — В.Ч.).

Отже, партія приділяє якнайпильнішу увагу розвиткові колмих відсталих окраїн... і це — вірно, це повне дотримання ленінських заповітів».

(Б. Стенчук, стор. 108-109)

І ще раз Ви танцюєте від Миколи II! Але ж існують ще й наукові, а не пропагандистські принципи обрахунків. Отож погляньмо, скільки студентів вузів та учнів середніх спеціальних учбових закладів припадає в кожній республіці на 10 тисяч людности.

Якнайпильніше зробивши ці обрахунки на основі наведених Вами цифр, бачимо, що із узятих Вами 8-ми республік тільки у маленькій Вірменії на 10 тисяч населення припадає трохи більше студентів і учнів спеціальних учбових закладів, як у Росії. Всі ж інші республіки, яким приділили «якнайпильнішу увагу», плентаються далеко позаду РРФСР у такій послідовності: Узбекистан, Киргизія, Україна, Таджикистан, Туркменія, Білорусія (цій останній «приділили» ще пильнішу увагу, ніж Україні...).

Отже, на Україні є менше вузів і спеціальних учбових закладів, ніж їх має бути за середніми розрахунковими нормами. Крім того, як ми бачили з доповіді міністра Даденкова, в наслідок дискримінаційних явищ на прийомі і навчанні, тільки половина студентів українських вузів — українці. І Ви смієте називати це «повним дотриманням ленінських заповітів»! Не блюзнойте, шановний!

**

47. «...приблизно кожен сьомий науковець в СРСР, з них кожен восьмий доктор і сьомий кандидат наук — працюють в Українській РСР. Де ж тут «драматичне відставання» України в «науковій сфері»?

(Б. Стенчук, стор. 111)

Знову ж таки воно в Ваших цифрах. Бо населення України складає п'яту частину населення Союзу, а не сьому чи восьму. Крім того, як ми бачили на прикладі вузівських науковців у доповіді міністра Даденкова, заледве половина науковців на Україні — українці і зовсім незначний відсоток їх послуговується українською мовою.

**
*

48. «Він пише: «Другим фактором, що зменшує привабливість української культури для багатомільйонного читача є штучне збіднення її минулих надбань і традицій, по суті мародерство до культурної історії України». Бучно сказано! А ось підтвердження: «Яка ще нація в світі, — запитує Дзюба, — може похвалитися таким становищем, коли найбільші її вчені в галузі суспільних наук — М. Грушевський і М. Драгоманов, люди зі світовим ім'ям і світовим визнанням, — невідомі в своїй країні? Ім'я першого і досі під заборонаю, а з другого тільки недавно знята негласна заборона, але твори обох однаково не видаються і дістати їх не можна» (І. Дзюба, названа праця, стор. 179).

Щодо Грушевського, то про нього йшлося вище. До речі, в 1966 році наша громадськість, насамперед наукова, досить широко відзначила ювілей М.С. Грушевського як ученого...загальновідомо, що з історії культури українського народу Драгоманова ніхто не викреслював, про нього існує чимала література...».

(Б. Стенчук, стор. 112-113)

«А твори українських істориків — Антоновича, Максимовича, Бодянського, Костомарова, Лазаревського... — де вони?» — репетує І. Дзюба. Ану й справді «обікрадено» українську націю, позбавлено її високої культури минулого? Розберімося докладніше.

Спочатку про Костомарова М.І. ...Неправда, що цей соратник Т.Г. Шевченка забутий. Не посилаючись на дореволюційні публікації про Костомарова, ...згадаймо принаймні радянських дослідників, щоб переконатися наскільки І. Дзюба нечесна, а чи просто малоосвічена людина (Тримайте злодія! — В.Ч.).

...Про Максимовича є досить широка бібліографія (у виносці назви кількох статей про Максимовича, або таких, в яких лише згадується Максимович — В.Ч.). Вся справа в тому, що І. Дзюба мабуть не знає, або не хоче про це згадувати.

Це ж саме можна сказати й про знання Дзюбою творчости Йосипа Бодянського — філолога-славіста, історика й письменника, якому віддають належне українські й російські літературознавці (у виносці — назви двох статей про Й. Бодянського — В.Ч.).

Викликає сумнів, чи знайомий І. Дзюба з творчістю історика О.М. Лазаревського, який спростовував буржуазно-націоналістичні концепції... і про О.М. Лазаревського чимало писала наша література, дослідники називають його «видатним істориком України» (у виносці — назви двох статей про Лазаревського — В.Ч.).

Що ж до імені і спадщини В.Б. Антоновича... то тут потрібна окрема розмова. В.Б. Антонович відомий своїм ультранационалістичним світоглядом... Твори Антоновича (дається чотири назви — В.Ч.) ...є в Центральній науковій бібліотеці АН УРСР і з ними можна ознайомитись».

(Б. Стенчук, стор. 114-117)

«А твори українських суспільствознавців, соціологів та економістів — М. Павлика, С.А. Подолінського,

Ф. Вовка, О. Терлецького, М. Зібера (якого так високо цінив Маркс) та багато інших? — риторично запитує Дзюба.

Коли вже на те пішло, неважно просвітити І. Дзюбу і про них. Український письменник, публіцист та громадський діяч М.І. Павлик добре відомий кожній освіченій людині не лише на Україні, але й у всьому СРСР і далеко за її межами...

Не забутий українським народом і О.С. Терлецький — публіцист, літературознавець, соратник і одностудець І. Франка і М. Павлика... Це ж стосується українського прогресивного вченого С.А. Подолинського — одного з перших пропагандистів економічного вчення К. Маркса на Україні...

Отже, переконуємось, сам І. Дзюба « мародерствує » по відношенню до культурної історії України, пере-кручує ставлення до неї радянської громадськості ».

Б. Стенчук, стор. 117-119)

Ви мабуть маєте своїх читачів за неабияких прочачків. Адже навіть із Ваших цитат, не кажучи вже про контекст Дзюбиної праці, видно, що І. Дзюбі зовсім не ходило про те, згадується у нас зараз чи не згадується те чи інше ім'я. Йдеться не про принагідні оцінки і навіть не про спеціальні дослідження, в яких сьогоднішні автори дають своє тлумачення творчості українських учених минулого, одних називаючи прогресивними і видатними, а інших реакційними і буржуазно-націоналістичними. Йдеться про перевидання самих творів видатних учених України, які є дорогоцінним скарбом української науки і давно стали бібліографічною рідкістю. Тому, переписавши з Української Радянської Енциклопедії куцу бібліографію і присмачивши все те лайливими словами на адресу І. Дзюби, Ви нікого ні в чому не переконали. Отож, як Ви пропонували, « розберімося докладніше » :

Справді, ювілей великого історика України, вченого

зі світовим іменем Михайла Грушевського « відзначили » — двома-трьома невеликими напівлайливими статтями в періодиці (і сталося те через рік після написання Дзюбиної праці, може навіть під її впливом).

Але після смерті зацькованого вченого ні одного написаного ним рядка в нас не надруковано. Зате на багатющому фактичному матеріалі його творчості пасеться вже не одно покоління наших істориків.

Останніми роками, після довголітньої перерви, почали писати про Драгоманова, але самих творів Драгоманова у нас не друкують з 20-х років, та й тоді встигли передрукувати лише децицю. Тільки на 1970 рік заплановано двотомник Драгоманова, але ж це крапля в морі. Зрештою, ще не відомо чи не чекає на Драгоманова доля видатного історика Запорізької Січі, академіка Яворницького, твори якого теж планували кілька років тому, та так і не допустили до читача.

М. Костомарова у нас не друкували з 1931 року. А наукових творів його фактично не друкували за радянської влади зовсім. Тільки в 1967 році (через два роки після написання і подання в ЦК КПУ Дзюбиної праці) вийшов двотомник його *художніх* творів. Але Костомаров-історик доступний сьогодні для знайомства тільки читачам деяких академічних бібліотек, таким « малоосвіченим людям », як І. Дзюба, але не загалу. Отакі справи з « соратником Т.Г. Шевченка »...

Про Максимовича справді є невелика бібліографія, яку Ви акуратно переписали з УРЕ. Але немає самого Максимовича-вченого, крім виданої фотоспосібом в 1962 році збірки зібраних ним пісень.

« Це ж саме можна сказати » і про Й. Бодянського, якому, як Ви пишете, « віддають належне » і тому мабуть не перевидують з 1903 року (останній видав тоді « Наські українські казки запорожця Іська Материнки » Іван Франко).

Чи досить тільки назвати О. Лазаревського «Видатним істориком України?» Адже не видають навіть цього найбільш прийнятного Вам із дореволюційних істориків!

З чотирьох творами В. Антоновича (мізерна частина написаного ним) Ви радите познайомитися в Центральній науковій бібліотеці АН УРСР. Мабуть туди ще не зазирнуло «недремне око» і не вибракувало тих творів як «ідейно вредних». Бо з моєї приватної бібліотеки історичну брошуру Антоновича в 1965 році «вилучили» і після 9-тимісячного вивчення конфіскували, як антирадянську. А помер «антирадянець» Антонович 1906 року... (Логіка у львівських «охоронців безпеки» тоді була вбивчою. Антоновича конфіскували, як такого, що був учителем М. Грушевського — «вождя української контрреволюції!» /а Ви відзначаєте.../). Твори ж самого «вождя контрреволюції» преспокійно залишилися стояти у мене на книжковій полиці!...

Про М. Павлика справді пишуть багато, захищають «на ньому» дисертації, але самого автора друкують, за дрібними винятками, тільки як автора художніх творів (де він не найсильніший), а не публіциста і вченого.

Може ще і «не забутий українським народом» О. Терлецький, але комусь ходить про те, щоб був забутий навічно, бо востаннє друкував його Франко в «Літературно-Науковому Віснику» 1903 року.

«Це ж стосується українського прогресивного вченого А.С. Подолинського — одного з перших пропагандистів економічного вчення К. Маркса на Україні», про якого у нас і написано небагато, а твори не перевидані з часу їх написання — майже 100 років.

Тож, бачите, «розібрались докладно», неважно дійти висновку, хто то «малоосвічені люди» (незважаючи на таку солідну наукову базу, як УРЕ) і хто «мародерствує».

**
*

49. «Я не кажу, — обурюється І. Дзюба, — про цілковите замовчування документів і фігур національно-політичної боротьби кінця XIX- початку XX ст. На рабську догоду антинауковим, шовіністичним концепціям все це віднесене до «зоологічного націоналізму» (І. Дзюба, названа праця, стор. 180).

Ще б пак! Іван Дзюба, очевидно, хотів би побачити видану писанину ватажків українських буржуазних націоналістів... щоб поширювати націоналістичну ідеологію сьогодні. Прагнення аж надто недвозначне!».

(Б. Стенчук, стор. 121)

Якщо не вдовольнитися куцою цитатою і заглянути до оригіналу, то виявиться, що серед «ватажків українських буржуазних націоналістів» опинився, з Вашої ласки, не тільки І. Нечуй-Левицький і Б. Грінченко, але й І. Франко, бо їх І. Дзюба також зачисляє до «фігур національно-політичної боротьби кінця XIX початку XX ст.» і їхні не друкovanі у нас досі, або обскубані при друці публіцистичні твори (такі, як «Листи з України Наддніпрянської» Б. Грінченка, «Україна ірідента», «Що таке поступ?» І. Франка) пропонує надрукувати. Вам, очевидно, хотілося б викинути з української літератури Б. Грінченка, І. Нечуя-Левицького, І. Франка... «Прагнення аж надто недвозначне»?

**
*

50. «Великі проломи пороблені і досі зяють в українській культурі і мистецтві передрадянських і радянських часів», — сипле звинувачення І. Дзюба... Спробуйте й тут розібратись...

Правильно каже І. Дзюба, — «великі проломи зяють», тільки не в українській літературі, а в його

власних знаннях про неї, про здобутки навіть недалекого минулого».

(Б. Стенчук, стор. 121-122)

Зробивши таку категоричну заяву, Ви пробуєте «розібратись». І вдаєтесь до неймовірної плутанини, часом не рахуючись навіть з найостаннішими думками літературознавців. Ви чомусь категорично протиставляєте «неокласиків» П. Филиповича («біле») і Драй-Хмару («чорне»), хоч насправді їхня творчість була співзвучною і ідейно й художньо. Без тіні сумніву Ви цілком негативно оцінюєте творчість В. Підмогильного. Заявляєте, що у нас видається М. Йогансен, а І. Дзюба, мовляв, цього не знає, а на доказ приводите крихітну збірку віршів для дітей, та й видану через три роки після появи Дзюбиної праці. Те ж саме з Гео Шкурупієм, вибрані поезії якого видані тільки в 1968 році, і т. п. Ви зовсім не спростовуєте Дзюбиної думки, що багато письменників дореволюційних і пореволюційних років, більшість яких загинула в сталінських катівнях і які мають право на сьогоdnішнього читача, досі не перевидано, або перевидано настільки вузько і такими мізерними тиражами, що загалу українського читача вони залишилися невідомі.

**

51. *«Але наш лицар не без страху і не без докору (як дотепно! — В.Ч.). І. Дзюба горлає, що навіть енциклопедиста Зерова по суті немає. Чому ж немає? Його твори, збірки статей виходили й виходять у нашій республіці».*

(Б. Стенчук, стор. 126)

Від часу трагічної загибелі поета і вченого в сталінських таборах аж до появи Дзюбиної праці М. Зерова таки «не було». Його «вибране», куди

ввійшли вірші й переклади, з'явилося вже пізніше. Але про які «збірки статей» Ви говорите? Ніхто тих «збірок» від середини 20-х років не перевидавав (хіба, що за кордоном), і якраз М. Зеров як блискучий літературознавець досі не відомий сьогodнішньому читачеві.

**

52. *«Всім, хто цікавиться, крім І. Дзюби, звичайно, відомий В.Д. Коряк — український радянський критик та історик літератури... «Багато пройшла шляхів українська література від Шевченка до Шаповала, — говорив Коряк. — Буржуазні поети українські, українське художнє слово, українську літературу звали в якесь провалля, з якого виходу не було, всі останні представники української буржуазної письменности — Олесь, Винниченко, Чупринка, — взяли за політику автоматично. Всі ці представники на сьогodнішній день не можуть зватися представниками української національної культури» (підкреслення наше — Б.С.).*

(Б. Стенчук, стор. 127-128)

Мабуть таки не «всім, хто цікавиться» може бути відомий В. Коряк (теж жертва сталінського фіналу «українізації»), бо незважаючи на його ортодоксальність, у нього також знайшли чимало «ідейно хибного» і його не перевидають зовсім. А тільки при нагоді тягнуть цитатки, найбільш позначені вульгарним соціологізмом, повністю солідаризуються з такими думками.

Але добрячий крок назад зробили Ви, Богдане Стенчук, якщо, всупереч сьогodнішній літературознавчій науці, не вважаєте Олесь (та, зрештою, і В. Винниченка) представниками української національної культури...

**

53. «*І. Дзюба пише в своїй праці: «Якщо в Радянській Росії давно вже визнано і видано Буніна, то на Радянській Україні про незрівняно «лівішого» в передреволюційний час В. Винниченка і говорити не доводиться»... Ми не будемо полемізувати з Дзюбою щодо видання творів Буніна. Скажемо тільки, що Винниченко був не просто письменником, а ідеологом буржуазно-націоналістичної контрреволюції і її ідеї відобразив в своїх творах».*

(Б. Стенчук, стор. 128)

А даремно Ви не хочете полемізувати з І. Дзюбою про Винниченка і Буніна. Бо Винниченко справді був набагато «лівішим» за Буніна і не тільки «в передреволюційний час» як пише Дзюба, а й на еміграції. Якби всякий «націоналізм» без розрізнення гатунку, не викликав у Вас сліпого страху і такої ж ненависти, Ви могли б усвідомити, що Винниченко до кінця життя був вірний ідеям соціалізму, які Буніну були завжди ворожі. У роки сталінської деспотії Винниченко навіть звертався до Сталіна з відкритими листами, сповненими тривоги за долю соціалізму і за долю українського народу, за що його різко картали праві кола української еміграції (Донцов, наприклад).

Щоб Ви не звинуватили мене в упередженому ставленні до Буніна, послухаймо, що пише уже згаданий російський емігрант Д. Мейснер, якого вже ніяк не звинуватиш в перебільшенні, скоріше навпаки: «Не так давно в Советской стране вишел еще один сборник избранных произведений умершего в эмиграции И.А. Бунина с замечательным предсловием советского писателя Паустовского. В этом предсловии Бунину выражено максимальное признание и уважение. О бунинских ошибках и заблуждениях, о бунинской любви и ненависти автор предсловия написал с большим пониманием и с предельной мягкостью.

...Я думаю, что буду только справедлив, если

скажу: советская страна оказалась более понимающей и проникновенной, чем был сам Бунин в том споре который долгие годы разделял Советскую Россию (для цього пана, що друкується в Москві, поняття Радянський Союз не існує — В.Ч.) и эмиграцию.

На одном эмигрантском собрании в Париже, на котором я был и участники которого с волнением часто о нем вспоминали, Бунин формулировал свое отношение к русской революции словами очень несправедливыми, горькими и, как это часто бывает, когда чувство и страсть оказываются сильнее разума, совсем не глубокими.

Предельно непримиримые и предельно слепые слова произносились иногда Буниним в первые годы эмиграции, когда ненависть была сильнее самой любви... Что-то от этой непримиримости осталось до самого конца жизни знаменитого писателя.

«Отсюда (від «страстности характера» В.Ч.) та большая любовь и та слепая часто ненависть, о которых справедливо вспоминают все откровенно пишущие о Буине» (Д. Мейснер, «Миражи и действительность». «Записки эмигранта». Издательство АПН, Москва, 1966 г., стр. 211).

Зрозумійте мене правильно. Йдеться не про те, щоб росіяни не видавали Буніна, визначного майстра слова, а про те, щоб Ви і Вам подібні навчилися у «старшого брата» з «максимальним признанием и уважением» ставитися (бодай після смерті) до митців, які збагачували українську культуру і з якими не соромно вийти в цивілізований світ. До їхніх помилок, як вчать Вас росіяни, треба ставитись «с предельной мягкостью».

**

54. «...І. Дзюба відносно розряду забутих і М.О. Максимовича — видатного українського вченого — природознавця, філософа, історика, фол-
«Максимович Михайло Олександрович... — видатний український вчений — природознавець, філософ, історик, фол-»

філософа, історика, фольклориста і письменника. М.О. Максимович, відстоюючи дружбу українського народу з російським тісне єднання і співробітництво двох братніх культур, виступав проти спроби П.О. Куліша фальсифікувати творчість М.В. Гоголя, Т.Г. Шевченка, Г.Ф. Квітки-Основ'яненка, різко громив висунуту українським буржуазним істориком В.Б. Антоновичем так зв. теорію аристократичного походження козацтва».

(Б. Стенчук, стор. 114-115)

« Виходячи з класових інтересів української буржуазії, він фальсифікував історичний процес в працях з історії українського козацтва, обстоював і розвивав буржуазно-націоналістичну теорію про « безкласовість » і « безбуржуазність » української нації, вороже ставився до революційних народних мас, називаючи їх « руйнівницькими бунтами ». На противагу історичній дійсності, Антонович заперечу-

вав єдність українського й російського народів, всіляко протиставляв український народ російському, заперечував прогресивне значення їх спільної боротьби проти внутрішніх і зовнішніх поневолювачів.

...виступав проти спроби П. Куліша фальсифікувати творчість М. Гоголя, Т. Шевченка, Г. Квітки-Основ'яненка.

...він піддав гострій критиці висунуту буржуазним українським істориком В.Б. Антоновичем т. зв. теорію аристократичного походження козацтва»...

(« Українська Радянська Енциклопедія », т. 8, стор. 414-415)

« А., виходячи з класових інтересів української буржуазії, фальсифікував історичний процес. Реакційні концепції А. найвиразніше проявилися в його працях історії українського козацтва, в якій він розвинув буржуазно-націоналістичну теорію про « безкласовість » і « безбуржуазність » української нації, вороже ставився до революційних мас, називаючи їх « руйнівними

бунтами ». На противагу історичній дійсності, А. заперечував єдність історичного розвитку українського й російського братських народів, всіляко протиставляв український народ російському, заперечував прогресивне значення їх спільної боротьби проти внутрішніх і зовнішніх поневолювачів.

Буржуазно-націоналістичні концепції Антоновича були використані і перетворені в основні засади ідеології українського буржуазного націоналізму його учнем М.С. Грушевським ».

(Б. Стенчук, стор. 116-117)

« М. Павлик закликав до єдності робітників різних національностей, вказував на необхідність організації робітників для визвольного руху. Він був невтомним поборником дружби і рівноправності народів, зокрема українського й російського. « Націоналізм, котрий би старався відгородити нас від такої спілки з освіченими народами, — писав Павлик, — ми вважаємо напрямком шкідливим ».

(Б. Стенчук, стор. 117)

« П. Закликав до єдності робітників різних національностей, вказував на необхідність організації робітників для визвольного руху. П. був невтомним поборником дружби і рівності народів, зокрема українського і російського. « Націоналізм, котрий би старався відгородити нас від такої спілки з освіченими народами, — писав він, — ми вважаємо напрямком шкідливим ».

(УРЕ, том I, стор. 128)

« П. Закликав до єдності робітників різних національностей, вказував на необхідність організації робітників для визвольного руху. П. був невтомним поборником дружби і рівності народів, зокрема українського і російського. « Націоналізм, котрий би старався відгородити нас від такої спілки з освіченими народами, — писав він, — ми вважаємо напрямком шкідливим ».

(УРЕ, том X, стор. 448)

« У своїх статтях «Український народ в його минулому й сучасному» (1916) цей «вовк» від антропології висував глибоко невірні, помилкові твердження, нібито за антропологічним типом українці різко відмінні від росіян, недоцінював спільності української і російської культур ».

(Б. Стенчук, стор. 119)

« П.Ф. Симиренко був підприємцем - цукрозаводчиком, одним з технічних керівників фірми «Брати Яхненки і Симиренко». Симиренко, познайомившись в 1859 році з Т.Г. Шевченком, позичив йому 1100 крб. на друкування «Кобзаря». Позика дала Т.Г. Шевченкові змогу відмовитись від кабальних умов, запропонованих йому петербурзьким книговидавцем Д.Ю. Кожанчиковим (гонорар 1000 крб. і монополія на видання творів) ».

(Б. Стенчук, стор. 121)

« У своїх статтях про антропологічні і етнографічні особливості українського народу, опублікованих в зб. «Український народ в його минулому й сучасному» (1916) В. висунув глибоко невірне, помилкове твердження, нібито за антропологічним типом українці різко відмінні від росіян, недоцінював спільності культур російського і українського народів ».

(УРЕ, том XVIII, стор. 124)

« Симиренко Платон Федорович... — український підприємець-цукрозаводчик. ...був одним з технічних керівників заводів фірми «Брати Яхненки і Симиренко». Познайомившись 1859 року з Т.Г. Шевченком, С. позичив йому 1100 крб. на друкування «Кобзаря». Позика дала змогу Т.Г. Шевченкові відмовитись від кабальних умов, запропонованих йому петербурзьким книговидавцем Д.Ю. Кожанчиковим (гонорар — 1000 крб., монополія на видання творів) ».

(УРЕ, том XVIII, стор. 124)

Крім того дивись :

Б. Стенчук, стор. 115-116, УРЕ, том VII, стор. 550 (про О.М. Лазаревського);

Б. Стенчук, стор. 118-119, УРЕ, том V, стор. 280-281 (про Зібера);

Б. Стенчук, стор. 118, УРЕ, том XIV, стор. 358 (про О. Терлецького).

і т. д., і т. п.

Натуру мав він дуже бридку,
Кривив душею для прибутку.

Чужее оддавав в печать :

Без сорома, без бога бузли

І восьму заповідь забувши,

Чужим пустився промишлять.

(І. Котляревський)

А я спочатку дивувався, який у Вас, на заздрість, енциклопедичний склад розуму і спосіб вислову! У добрі давні часи за такі «позички» били по фізіономії і викликали на дуель, а зарз подають до суду. Але не думаю, що хтось із працівників енциклопедичного видавництва (скажімо М.П. Бажан) на таке наважиться. Побоятся, щоб Ви, озброївшись якимсь присталінським випуском «Большой советской энциклопедии», не написали брошури «Що і як обстоює М. Бажан».

**

55. «І. Дзюба... просто мало освічена людина (Стенчук, стор. 114); «Це ж саме можна сказати про «знання» І. Дзюбою творчости...» (там же, стор. 117); «Коли вже на те пішло, неважно просвітити І. Дзюбу й про них» (там же, стор. 117); «І. Дзюба, очевидно, через свою неосвіченість ставить...» (там же, стор. 119); «Будь-який порядний дослідник із сорому згорів би, викладаючи оте все, що пише І. Дзюба» (стор. 121); «Величезні проломи зяють», тільки не в українській

літературі, а в його власних знаннях про неї» (стор. 122); «свою некомпетентність виявляє Дзюба, коли говорить...» (стор. 125); «Ач як демонструє ерудицію І. Дзюба» (стор. 129); «Але годі, бо ці нотатки — не курс для ліквідації культурної відсталості І. Дзюби» (стор. 131); «Тому й не зайве підкреслити виняткову теоретичну і літературно-мистецьку необізнаність І. Дзюби...» (стор. 131-132).

Думається, що вся справа в тому, що в той час, коли йшла передплата на УРЕ, І. Дзюба черговий раз був безробітним і не зміг придбати цього солідного видання, яке б допомогло йому, як Вам, стати ерудитом, компетентним, стати «порядним дослідником» і «просвіщати» інших...

**

56. «Він намагається довести, начебто будь-яке вільне і публічне обговорення національного питання і національної політики в нашій країні затискується і переслідується... Сказане І. Дзюбою — гола фраза. Факти говорять про протилежне».

(Б. Стенчук, стор. 136)

Тут Ви маєте рацію, я, наприклад, вільно дискутував про нашу національну політику не тільки в кабінеті слідчого і в суді, але навіть в камері з іншими в'язнями. І нікого не боявся.

**

57. «Наприклад, ще 1963 року (до написання Дзюбою свого твору) в місті Фрунзе відбулася все-союзна координаційна нарада соціологів з національного питання, яка ...справедливо піддала критиці (підкреслення наше — Б.С.) серйозні недоліки в

науковій розробці ряду проблем розвитку міжнаціональних стосунків (а тут підкреслення вже наше — В.Ч.) в умовах переходу від соціалізму до комунізму».
(Б. Стенчук, стор. 136-137)

Критикувалася, як бачите, не жива практика національного будівництва, не вади у вирішенні питання, а лише «недоліки у науковій розробці». Бо й справді, такі теоретики Вашого «інтернаціоналізму», як Абілов, Дешерієв, Калтахчин, Маланчук явно не встигають за живою практикою, не встигають підганяти Леніна до «потреб сьгоднішнього дня». Чому б їх не покритикувати? Щоб були оперативнішими і гнучкішими...

**

58. «Пропонуючи замінити так звану русифікацію на українізацію, І. Дзюба, власне, закликає до «заміни однієї буржуазної форми будівництва національних взаємозв'язків іншою, не менш реакційною».

(Б. Стенчук, стор. 140)

Забалакавшись, Ви не помітили, як доречно назвали продовжувану у нас русифікацію буржуазною і реакційною формою будівництва національних взаємозв'язків.

**

59. «Багатюща і пісенна українська мова не потребує примусового поширення серед населення, як цього вимагають націоналісти, бо будь-який примус стосовно до будь-якої мови, може викликати тільки недоброзичливість до неї. Ось що заповідав нам В.І. Ленін».

(Б. Стенчук, стор. 141)

Очевидно, тільки тому, що російська мова «не багатує і пісенна», вона «потребує примусового поширення серед населення», як це роблять шовіністи, забуваючи, що «будь-який примус стосовно до будь-якої мови може викликати тільки недоброзичливість до неї. Ось що заповідав нам Ленін».

**
*

60. «В.І. Ленін вимагав, щоб усі службовці на Україні вміли (підкреслення Стенчука — В.Ч.) розмовляти українською мовою, і це був необхідний захід, бо тоді в багатьох радянських установах працювали особи виховані на політиці примусової русифікації, зневаги до національних мов. Однак В.І. Ленін не вказує на те, щоб усі службовці, які працюють на Україні, розмовляли виключно українською мовою чи якоюсь іншою. В умовах, коли в кожній республіці користуються кількома мовами і відсутня державна мова, вказівка про якісь особливі привілеї для однієї з мов була б порушенням принципів соціалістичної демократії, рівноправності соціалістичних націй і їх мов...».

(Б. Стенчук, стор. 142-143)

По-перше, скажіть на якій політиці виховані особи, які зараз працюють в багатьох установах України, цілком не знають української мови і не вміють нею розмовляти? Якщо не вірите, давайте разом з Вами пройдемося по українських установах у великих містах України (крім хіба Галичини). Зрештою, вдайтеся до матеріалів перепису 1970 року.

По-друге, Леніна Ви в очевидь перекутили. Бо він вимагав, щоб усі службовці, які працюють на Україні, не тільки вміли розмовляти українською мовою (я вже наводив такі думки Леніна і навіть Сталіна, ще більше їх приводить І. Дзюба).

Інша річ, ніхто не вимагає від службовців, щоб в дома чи на вулиці, не при виконанні службових обов'язків, говорили українською мовою (хай говорять хоч на есперанто), або щоб вони відвідувачам, які звертаються по-російськи чи по єврейськи, відповідали обов'язково українською мовою, якщо вони знають російську чи єврейську.

У нас справді формально не існує однієї обов'язкової державної мови для всього СРСР (хоч фактично вона ще й як існує), але в кожній союзній республіці за конституцією є державна мова і це не російська мова (крім РРФСР), а грузинська у Грузії, українська на Україні і т. д. Невже Вам це невідоме? До чого ж ті балачки про «особливі привілеї»? Це все одно, що німець, поселившись в Парижі, обурювався б, що французька мова має «особливі привілеї», бо нею ведеться адміністрація, виходить преса, викладають у школах і вузах і т. д., і це ображає його, німця, інтернаціональні почуття. Йому б на те відповіли: «То вивчи нашу мову або їдь до себе в Німеччину!»

На Україні ж так турбуються про «рівноправність» заїжджого росіянина, що й рідну (державну!) мову на село виштовхали, аби не було їй «особливих привілеїв».

**
*

61. «Національна за формою і соціалістична за змістом культура Радянської України не могла не зближуватися з братніми соціалістичними культурами народів СРСР, з російською культурою, як однією з найпередовіших у світі, щоб взаємозбагачуватися, досягати ще вищого злету».

(Б. Стенчук, стор. 143)

Облиште на хвилину «високий штиль» і дайте відповідь на запитання з приводу «взаємозбагачення»,

яке вже Вам ставив І. Дзюба: як все таки зближиться російська культура і мова з культурою і мовою естонською чи вірменською? І як розуміти Ваші слова про те, що російська культура «найпередовіша» в світі? Якщо йдеться про її соціалістичний зміст, то такою ж «найпередовішою» є й культура чукчів чи загулів, і з ними так само треба українській культурі зближуватися і взаємозбагачуватись. Якщо ж Ви маєте на оці багатство надбань і традицій, то чому б тоді українській культурі не зближуватися з французькою культурою, наприклад, яка за російську значно багатша і має значно глибші традиції?

**
*

62. «...курс, що його зараз обстоює І. Дзюба, означає примусову українізацію, встановлення якихось закритих кордонів між Росією, Україною та іншими республіками... Це щонайменше було б хуторянством у всеукраїнському масштабі. А, як відомо (мабуть, з енциклопедії — В.Ч.), — тільки мабуть І. Дзюба не знає, що на Україні зараз мешканці хуторів поступово переселяються до великих селищ і сіл».

(Б. Стенчук, стор. 144-145)

«Закриті кордони», до яких нібито закликає І. Дзюба, вигадала Ваша перестрашена фантазія, нічого подібного у Дзюби немає. Але допустим на хвилинку, що існувала б «окрема самостійна УРСР», можливість якої допускав В.І. Ленін. Якщо її можна було б назвати хутором, то як тоді треба називати менші за Україну «окремі соціалістичні» Польщу, Чехословаччину чи Румунію? Чи Ви плануєте їх «переселити до великого села?»

Якщо можна говорити про хуторянство, яке вимірюється масштабами України, великої європейської держави, то, мабуть, можна (за Вашою логікою)

сказати і про хуторянство в масштабах СРСР, бо ж наші кордони (навіть із соціалістичними країнами) добряче таки «закриті». (Уже передбачаю, як Ви завоюєте, що я хотів би розкрити кордони для імперіалістичних розвідок, буржуазної ідеології і т. ін. Але ж ідеться не про це, а тільки про Вашу логіку).

**
*

63. «...будь-яке штучне відокремлення однієї нації від іншої мовними кордонами в умовах єдиного Союзу вело б до національної ворожнечі, почуттів національної винятковості, до чого так прагнуть буржуазні націоналісти і що неприйнятне марксистам-ленінцям».

(Б. Стенчук, стор. 145)

Мабуть, таки не дотягнули ще чехів і словаків до «справжнього» марксизму-ленінізму, бо в них існують досить чіткі мовні кордони між двома республіками і не існує національної ворожнечі та почуттів національної винятковості. А у нас у Прибалтиці та Закавказзі, незважаючи на відсутність мовних кордонів, треба пояснювати місцевим жителям, що ти не росіянин, щоб до тебе почали краще ставитися (знаю із власних спостережень). Що це? Досі ще «пережитки», чи вже наслідок Вашого «інтернаціоналізму» і прагнень стерти «мовні кордони»?

**
*

64. «Інтернаціоналізації економічного, політичного і культурного життя радянських націй і народностей він протиставляє «здорового соціально-економічного змагання самобутніх республік (на відміну від теперішньої зрівнялівки і обезличини)» ...Соціалізм знає лише один вид змагання — трудове».

(Б. Стенчук, стор. 151)

В такому разі треба остаточно вирішити, що Югославія — не соціалістична країна, як сказав колись Ваш «батько і вчитель» Сталін. Бо ж там якраз і практикується соціально-економічне змагання союзних республік.

**

65. *«Виступаючи проти єдиної спільності радянських націй і народностей, він ратує за те, ...що слід повернутися до « національних військових формувань » ...Він не хоче й знати, що військові формування підлягають єдиному військовому командуванню і завдяки цьому забезпечується надійний захист від зовнішньої агресії ».*

(Б. Стенчук, стор. 152)

Нібито, якби існували національні військові формування, які, до речі, теж підлягали б єдиному союзному командуванню (в армії така централізація таки необхідна), то захист від зовнішньої агресії був би менш надійним! А чому це навіть при єдиному союзному командуванні і відсутності національних формувань мешканці УРСР не можуть служити на території своєї республіки і політико-виховна робота серед них не може вестися українською мовою? Адже армія стала одним з найактивніших способів русифікації.

Якщо ж торкнутися « національних військових формувань », які Ви так засуджуєте, то це думка зовсім не Дзюбина, а Ленінова. В 20-ті роки такі формування існували: було кілька українських дивізій, дивізії й полки інших націй. Були національні формування і під час Великої Вітчизняної Війни — дивізії грузинські, вірменські та інші (деякі з них проіснували аж до початку 50-х років).

Коли треба було надати республікам вигляду більшої « суверенності » і послати хоч деякі з них до ООН,

Сталін навіть законодавчо оформляв створення військових формувань республік.

« Товариші депутати!

...Досі союзні республіки брали участь у загальній справі створення, організації і озброєння Червоної Армії. Наша армія створювалась як загальносоюзна армія, а окремих військових формувань республік не існувало. Тепер пропонується ввести військові формування республік, які повинні бути складовими частинами Червоної Армії. В зв'язку з цим виникає потреба у створенні Наркоматів Оборони в союзних республіках...

Пропоноване перетворення Наркомзаксправ і Наркомату Оборони є новим кроком вперед у розв'язанні національного питання у Радянському Союзі. Це перетворення безпосередньо відповідає принципам нашої ленінсько-сталінської національної політики. Проведення такого роду заходу в даний час означає, що Радянська держава досягла нового ступеня свого розвитку, перетворюючись на більш складний і повнокровний організм...». (З доповіді В.М. Молотова у Верховній Раді СРСР 1 лютого 1944 року).

Бачите, навіть Сталін (устама Молотова) всього 25 років тому « визнавав », що утворення національних військових формувань є « новим кроком вперед ». Інша річ, що цей новий крок закінчився тим самим, що й планована Міністерством вищої і середньої спеціальної освіти в 1965 році українізація вузів УРСР.

**

66. *«Якщо провести аналогію між тим, що патакають борзописці з націоналістичних листків і що проповідує І. Дзюба, то можна з певністю сказати: яблуко від яблуні недалеко покотилося » (Стенчук, стор. 18); «І. Дзюба насправді пропагує національне недовір'я і злосливим сарказмом виступає проти*

всебічного обміну між братніми радянськими народами» (стор. 22); «І. Дзюба, який виявив себе як фальсифікатор, виступає за тими ж напрямними, які розвивають буржуазні ідеологи, нападаючи на національну політику КПРС» (стор. 64-65); «Наслідуючи прийоми жовтої преси, І. Дзюба намагається довести, що на Україні сьогодні існує україноненавистництво... в канібалізмі звинувачує І. Дзюба мало не весь російський народ» (стор. 133); «...він кидає на весь світ звинувачення Комуністичній партії України і Урядові УРСР, що начебто вони допускають в республіці українофобію. Таке може заявити або блазень, або політичний провокатор, який, мабуть, хотів би на Україні організувати погроми і братовбивчу різню» (стор. 133); «...він не зупиняється перед зловорожими випадками, брудною лайкою на адресу КПРС...» (стор. 139); «Він взагалі ніде в позитивному плані не веде мови про комунізм, а лише глумиться з комуністичних ідей» (стор. 153); «Оскільки ж він весь час виступає проти існуючих «партійних інстанцій», центр яких знаходиться в Москві, на відокремлення від якої він весь час наполягає, то останнє можна витлумачити в будь-якому політичному розумінні» (стор. 154); «Буржуазні націоналісти, в тому числі І. Дзюба, протягують думку, що Радянському Союзу, народам, які його населяють, потрібні інші права і інші свободи, ніж ті, що ними ми володіємо в себе — буржуазні, націоналістичні (виявляється, бувають «націоналістичні» свободи — В.Ч.)» (стор. 157); «...щоб національне, національні почуття перекрутити і, завдяки цьому, використовувати як засіб боротьби за зміну державного устрою СРСР... Таку ж думку проводить підтекстом І. Дзюба» (стор. 158); «звернення сучасних націоналістів, в тому числі І. Дзюби, до марксистсько-ленінських документів і термінології для маскування своїх ідей і настанов не є випадковістю» (стор. 164-165); «І. Дзюба намагається оживити збанкрутілі ідеї українського буржу-

азного націоналізму, він переспівує антирадянські виступи сучасних антикомуністів» (стор. 167); і т. д., і т. п.

«Как остро запахло человечиной!» І І. Дзюбу після цього всього ще досі не колесували, не розстріляли, не замурували на 25 років у кам'яний мішок?!

Ні, що б хто не говорив, а наші каральні органи стали набагато демократичнішими, льюальнішими і навіть незрозуміло поступливими до таких страшних ворогів, ніж були за часів Ягоди, Єжова і Берії. Десятої долі написаного тоді вистачило, щоб людина зникла в небуття. Полторацькому, Хінкулеву і їм подібним літературним донощикам не потрібно було аж так багато страшних слів, щоб добитися відчутного результату.

Не дають Вам спати їхні лаври, Богдане Стенчук!

Але крім підвищеного гонорару від видавництва як «солідному досліднику», не усміхається Вам ніяка інша винагорода.

Крім, хіба, незваги народної!

**

*

Ці зауваження вже були написані, коли я випадково дізнався кілька цікавих речей.

По-перше, знайшлися розумні люди і буцім то не випустили Вашого «серйозного дослідника» за кордон. Аби не ганьбитися перед світом. Але натомість розіслали Вашу брошурку в деякі партійні організації, аби мобілізувати їх проти «гідри націоналізму» (вчинили за принципом: на тобі, небоже, що людям не гоже).

По-друге, я почув таке, чому не хочу вірити і вважаю очевидним наклепом. Буцім то Вас як такого не існує. Ніби немає в природі ніякого Богдана Стенчука, конкретної людини з своїми руками, ногами,

своєю головою і своїм розумом. Буцім то навіть не псевдонім якоїсь конкретної людини, а назвисько, яке придумала для себе за співзвучністю з одним гарним англійським словом *) (бо ж українські емігранти, для яких Ви писали, добре знають англійську) ціла група людей.

Я, однак, у це не вірю. Не вірю, щоб отакий категоричний тон, отаки серйозні політичні звинувачення міг собі дозволити НІХТО, щось таке, що не відповідає за свої слова і в чого не можна запитати. Очевидно, все це — зловорожа вигадка.

Ще й тому дуже прошу, якщо не відповісти мені по суті, то бодай обізватися. Ці нотатки висилаю на адресу Товариства культурних зв'язків з українцями за кордоном, яке Вас друкувало.

А найкраще нам було б зустрітися і за чашкою кави подискутувати. Живий контакт все-таки... Якщо Ви читали Полторацького, то не вірте, що я прийду на цю зустріч з ножем, аби завдати Вам «тілесних ушкоджень».

ЩЕ РАЗ ПРОШУ : НЕ ВІРТЕ ДУРНЯМ!!!

Вячеслав Чорновіл
Березень 1970 р.

ФАКТИ — ЦЕ І Є ДОКАЗИ

Ми не читали твору Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?», але стаття Дмитерка у «Літературній Україні» і брошура Стенчука обвинувачують Дзюбу у перекрученні фактів, ревізіонізмі і т. п.

Не знаємо, чи де в історичних документах записано, але в нашій пам'яті є чимало фактів, бодай про них не згадувати.

Відомий усім історичний факт воз'єднання західної України з Радянською Україною, а ось деталі цього факту, про які розповідають учасники воз'єднання.

Частини Радянської Армії прийшли, оточили село, за списком викликали активістів села, посадили в вагони і відправили в... Сибір. І таких приречених десятки тисяч. Забирали, висилали і грамотних і неграмотних, селян, міщан, інтелігентів, які коленебудь, денебудь висловлювали сумнів щодо потреби воз'єднання.

Вивіз українців до Сибіру породив певний опір, посилив дії так званих бандерівців, якими сьогодні лякають «східняків».

На початку війни «воз'єднаним» у Сибіру українцями дозволили вступати до діючої армії і боротись проти поневолювачів.

Оскільки ці українці історично були підданими Польщі, вони й пішли до польської армії і, разом з радянськими військами, дійшли до Берліна.

*) Стенч (англ.) — сморід.

Після війни вертатись на батьківщину, в села, звідки їх забрали до Сибіру, їм не вільно було. Вони залишились в Польщі або поповнили ряди бандерівців.

Після закінчення війни, воз'єднаних в Сибіру українців « реабілітували » і дозволили переселитися з Сибіру в Саратовську область (не в Україну, а в Саратовську область !).

Другий факт. У вищих та середніх навчальних закладах на Україні навчають тільки російською мовою. Підготовлені кадри спеціалістів ідуть на виробництво, в установи і всю роботу ведуть російською мовою. Тому-то в містах не чути української мови.

Ось приклад: один з Інститутів Академії Наук УРСР всю роботу веде російською мовою. Там існує тверда норма: наукову дисертацію треба писати російською мовою, бо як напишеш по-українськи, то її не затвердять, бо це ж ознака « українського буржуазного націоналізму ». З числа сотні співробітників Інституту один-два (вихідці з Західної України) розмовляють між собою рідною українською мовою. Їх інакше не називають тільки « бандера », « бандерівці ».

Той же процес « інтернаціоналізму » !

Академія Наук УРСР через своє видавництво « Наукова думка » видає твори з математики, фізики, хімії та інших точних наук тільки російською мовою. Для « домашнього вжитку » видають по-українськи твори з української мови, літератури, історії.

Подивимось каталог видань на 1970 рік. « Физико-математическая и техническая литература » планується тільки російською мовою. Правда, в 1969 році з 132 наукових творів видано російською мовою 129 і українською — 3, тобто російською 98 %, українською — 2 %. Один з цих трьох творів — це « Математичні лекції Феодана Прокоповича — вченого петровської епохи » (1681-1736). Це лекції, які Феодан Прокопович

прочитав в 1708 році в Київській Академії. Як бачите, 250 років тому у Києві в вищій школі читали лекції українською мовою.

Інші видавництва України — будівельні та подібні — теж друкуються російською мовою.

Про жахливий стан з виданням наукових творів українською мовою свідчить « Книга-довідник », видана в Москві в 1961 році: « Вопросы организации и методики научно-технической информации и пропаганды ». У таблиці цієї книги « Удельный вес научно-технико-информационных материалов, издаваемых на языке союзных республик » — за числом виданих національною мовою матеріалів на першому місці стоїть Литовська Республіка, яка, при населенні 2,3 мільйона, у 1960 році видала 1174 видавничих аркушів, з яких литовською мовою — 1057 аркушів, або 90 %.

Далі йдуть інші республіки Союзу. І на останньому місці в таблиці стоїть Українська Республіка, яка, при населенні 42 мільйони, видала тільки 510 видавничих аркушів, а з них українською мовою 102 аркуші, або 20 %. Отже 90% і 20% !

Наукові твори ідуть до навчальних закладів і стають основою системи навчання російською мовою.

Той факт, що у вищих і середніх навчальних закладах навчають російською мовою, *примушує* батьків-українців заздалегідь готувати своїх дітей до вступу до цих вищих чи середніх спеціальних навчальних закладів. Вони посилають своїх дітей і до загальноосвітніх шкіл з російською мовою навчання, бо ж відомо, що випускники сільських середніх шкіл, де навчають українською мовою, менше витримують екзамени до вищих шкіл.

За статистикою міського відділу освіти за 1966 рік з 160411 учнів всього по Києву, в російських школах навчалось 128118 учнів, або 77 %, хоч за переписом населення нацменшостей по Києву — 40 %. Отже, 37 % учнів-українців вчаться в російських школах.

Взагалі по Києву в 1966 році було 207 загальноосвітніх шкіл. З них російських шкіл 150 з кількістю учнів 128112. Українських — 57, з кількістю учнів 38299.

З мішаних шкіл: українських (українські плюс російські групи) — 50, російських (російські плюс українські групи) — ... *).

Самий факт існування мішаних груп — це неприпустиме явище. У таких школах нема рідної мови, а є суржик. На перервах, поза класом і вчителі і діти розмовляють цим гідким суржилом. Така ж картина і по всіх інших великих містах України.

Третій факт. Безправне становище українських трудящих, які живуть в Радянському Союзі поза межами України на правах нацменшостей. Їх немало. Більше 5-ти мільйонів. Відомо, що за вказівками В.І. Леніна, піклуванням першого Наркома освіти Радянського Союзу А.З. Луначарського, для цих українців було відкрито тисячі шкіл з українською мовою навчання. Так лише на Кубані було таких 746 шкіл.

В 1937 році розпорядженням Сталіна й Кагановича всі ці школи були закриті, а патріотів таких шкіл покарано як націоналістів, ворогів народу. На запитання, чому зараз не відкрито українських шкіл, Міністерство освіти Союзу відповідає — «Нет заявок». А хто ж то наслідиться заявляти?

Росіяни на Україні мають рідною мовою всі види культури: школи, газети, літературу, театри, клуби, кіно. Українці поза межами України в Союзі нічого рідною мовою не мають. Це що, інтернаціоналізм?

В сусідніх демократичних країнах: Польщі, Чехословаччині, Румунії, Болгарії, де незначна кількість українців, є для них школи з українською мовою навчання, видаються українські газети, журнали. Це природно, як природно дихати повітрям.

*) Нечітко в оригіналі.

Уряди цих республік сприяють розвитку нацменшостей.

Цілком природно, що уряд Української РСР повинен проявити батьківське піклування щодо розвитку української культури там, де живуть українці на правах нацменшостей, і найперше треба провести велику роз'яснювальну роботу серед мас трудящих українців, як засобами преси, так і в особистих виступах наших діячів культури, довести до свідомости кожного громадянина, що без рідної мови зникає народ.

Ще один факт. Українець, з спеціальности інженер електрорадіотехніки, працював в армії за спеціальністю, демобілізувався, став до праці в Інституті Академії Наук інженер-заввідом електрорадіоприладів. При ньому два механіки. Створюють прилади для заводів. Одержують схвальні характеристики про роботу приладів. Кінчається рік. Інженер пише звіт про річну працю. Пише українською мовою. Директор Інституту вимагає писати звіт російською мовою. Інженер відмовляється. Дирекція звільняє інженера «за скороченням штатів». Інженер подає в суд. На суді директор доводить, що відділ уже непотрібний, що інженер і його механіки не кваліфіковані. Інші інженери того ж Інституту — свідки — доводять, що відділ потрібний, що виготовлена ним апаратура з успіхом застосовується на заводах, що звільнений інженер і його техніки кваліфіковані працівники. Суд відмовляє в скарзі про поновлення, бо звільнено за скороченням штатів. Інженер і його два механіки залишились на вулиці — без роботи. Уже два роки інженер безробітний. Стає на роботу, але характеристика «впертий націоналіст» першого Інституту як клеймо, і його звільняють.

В.І. Ленін: «Треба запровадити найсуворіші правила відносно вживання національної мови... Немає сумніву, що під приводом єдності залізничної служби, під приводом єдності фіскальної і т. ін. у нас при сучасному нашому апараті проникатиме дуже багато

зловживань істино руського характеру» (31/ХІІ-1922 р.).

ХІІ з'їзд РКП(б) у квітні 1923 року підтвердив пропозицію Леніна «Домогтися, щоб були видані спеціальні закони, що забезпечують вживання рідної мови в усіх державних установах».

1927 рік. Уряд Української Республіки видав закон про забезпечення розвитку української культури і рівноправності мов. Підписали цей закон вірні ленінці Г. Петровський і В. Чубар. Закон не відмінений і вимагає, щоб у всіх навчальних закладах і установах була обов'язковою українська мова.

«До того часу, поки українською мовою не буде ширитись наука, поки ця мова не стане знаряддям всенародної освіти — до того часу з усіх наших писань на цій мові буде блискучий пустоцвіт» (Костомаров М., «Солова баснями не кормят»).

«Любити свій край, знати його багатства, його особливості, його історію — на цих кращих почуттях до рідних місць і виховується справжній патріотизм радянських людей» (М.І. Калінін).

Ми закликаємо всіх чесних людей твердо проводити в життя ленінське вчення про розквіт української культури.

Н. Н.

ПІД ШОВІНІСТИЧНИМ ПРЕСОМ

(Про викладання українською мовою в школах столиці України)

Розгорнена статистика всіх економічних та демографічних явищ не стала у нас, на жаль, загальнодоступною, не стала всенародним багатством, як це мусить бути у справжньому соціалістичному суспільстві. На осіб, що збирають дані про кількість учнів в українських і російських школах столиці України, дивляться приблизно так само, як на шпигунів, які цікавляться секретними базами. З усіма можливими з усім цим наслідками для таких цікавих...

Але навіть зібрані тут дані по ряду районів і по окремих школах Києва, як і деякі загальні спостереження, дадуть можливість читачеві дійти правильної відповіді на питання: послідовний інтернаціоналізм чи безцеремонна русифікація запанували зараз в українському шкільництві?

1. Незабезпеченість викладачами

На початку 1969-1970 навчального року в багатьох школах Києва українську мову не викладали навіть як предмет, виправдовуючи таке недопустиме становище неукомплектованістю шкіл викладачами української мови.

Особливо сумна картина з викладанням української мови у найбільшому промисловому районі Дарниці — Дніпровському та у центральному районі міста — Ленінському. Українська мова та література у школах (багатьох!) цих та інших районів міста не викладається цілком.

Щоб якнебудь зарадити порушенню шкільної програми, до викладання української мови почали залучати по сумісництву вчителів різних предметів денних та вечірніх шкіл. Цим вчителям, всупереч існуючим педагогічним нормам, дали навантаження до 42 години на тиждень. Однак такий захід мало допоміг, вчителів української мови та літератури далі бракувало.

Наприкінці листопада 1969 року Міський відділ народної освіти порушив клопотання перед міськрадою про докомплетування шкіл вчителями з приміської зони, що не мають київської прописки, але проживають в Київській області в радіусі 50-70 кілометрів від міста. Такий спосіб комплектації робітників практикується в багатьох підприємствах Києва понад 10 років. Як правило, це підприємства з нижчою оплатою праці, робітники позбавлені права київської прописки, одержання гуртожитку та інших пільг мешканців міста.

Одна міськрада категорично відмовилася пустити в Київ викладачів української мови з приміської зони. Тому укомплетувати школи вчительськими кадрами не вдалося до кінця навчального року.

Не багато краще становище в 1970-1971 навчальному році. Якусь незначну кількість вчителів української мови докомплетовано за рахунок випускників філологічного факультету КДУ (це вперше випускникам-філологам дали призначення в Київ, хоч брак викладачів відчувався вже багато років). Але такий напівзахід проблеми не розв'язав.

2. Становище в « українських » школах

В усіх школах Києва, де навчання провадиться українською мовою, не дотримуються єдиного мовного режиму, весь навчальний процес іде з порушенням загальноприйнятих педагогічних норм.

Неодинокі випадки, коли райВНО призначає в школи з українською мовою навчання вчителів основних предметів (математики, фізики, хімії, біології), які зовсім не володіють українською мовою і не намагаються її опанувати, хоч працюють в українських школах по кільканадцять років.

Всі неосновні предмети (креслення, малювання, співи, ручна праця) в українських школах, як правило, викладаються російською мовою. Ідейне та фізичне виховання, піонерсько-комсомольська робота проводяться російською мовою. Вся позашкільна і позакласна робота, весь навчально-виховний процес у групах продовженого дня — теж ведуться виключно російською мовою. Навіть оголошення, фотомонтажі та інші види унаочнення часто-густо оформляються російською мовою, годі й казати про внутрішкільну документацію.

Вчителі поміж собою та з учнями на перервах і під час чергувань спілкуються російською мовою. Рівень мовної культури навіть вчителів-словесників дуже низький.

Деякі « українські » школи залишилися такими вже тільки на вивісках. Так, республіканська художня школа імени Шевченка (Подільський р-н, Костантинівська 2, учнів 350 осіб) офіційно пишеться — « з українською мовою навчання ». Насправді російською мовою читаються всі спеціальні предмети, а також математика, креслення, суспільствознавство, фізкультура та ін. Із 35 викладачів, лише 2 читають українською мовою. Недалекі від такого становища й інші « українські » школи.

3. Трохи статистики

Не тільки неіснуючі «стенчуки», але й офіційні партійні та радянські керівники, поборюючи «буржуазних націоналістів», наводять брехливу статистику про стан шкільництва на Україні. Не дають окремо даних про становище в містах і селах (у селах школи ще, переважно, українські), даних по областях (в Західній Україні становище трохи краще), що впливає на загальнореспубліканські показники. Не згадують, як забезпечується рідною освітою кількомільйонове українське населення в Росії.

Головне ж — наводять дані про кількість українських і російських шкіл, а не про кількість учнів в українських і російських школах. Зрозуміла річ, замовчують той факт, що кількість учнів у російських школах набагато вища за відсоток росіян, що наїхали на Україну, і що російські створені значною мірою для українців.

Ось дані по центральному районі Києва — Ленінському Українські школи :

пор. №	№ школи	тип школи	кількість учнів	адреса	примітки
		англо-укр.			
1	117	середня	350	вул. Енгельса	ім. Лесі Українки
2	92	середня	350	вул. Леніна	ім. І. Франка
3	87	середня	330	вул. Горького	
4	132	середня	130	вул. Дарвіна	
5	58	середня	200	вул. Леніна	по одній класі уч. менше нор.

Всього : шкіл — 5, учнів — 1360.

Російські школи :

пор. №	№ школи	тип школи	кількість учнів	адреса	примітки
1	57	англо-рос. середня	1600	вул. Леніна	школа-новобудова «цеківська». Вчається діти чи онуки Шелеста, Щербицького, Дрозденка, Патона та ін. еліти.
2	86	середня	1000	вул. Круглоуніверситетська	
3	58	середня	900	вул. Леніна	По 4 і більше паралельні класи, в класах по 40 і більше учнів. Витісне українську школу імени І. Франка.
4	48	середня	1000	вул. Свердлова	
5	79	середня	1000	вул. Ш. Руставеллі	Колишній Інститут театрального мистецтва ім. Карпенка - Карого.

пор. №	№ школи	тип школи	кількість учнів	адреса	примітки
6	33	середня	1000	вул. Володи- мирська	
7	78	середня	1200	вул. Бесарабка	Школа — карбудова В ч а т ь с я діти і вну- ки еліти (Підгорно- го та ін.)
8	147	середня	1000	вул. Енгельса	
9	?	середня	300		
10	?	середня	800		
11	?	середня	800		

Всього : шкіл — 11, учнів — 10.600.

Всього в центральному районі м. Києва 16 загальноосвітніх середніх шкіл з 11960 учнів. За кількістю шкіл українські складають 31,3 %, а за кількістю учнів — всього 11,4 відсотка.

Школи з українською мовою навчання розміщені в невеликих старих будовах, кількість учнів у класах не відповідає встановленим шкільним нормам, дуже знижена; часом має рівнобіжні класи; у молодших і перших класах — недобір учнів; мікрорайони не мають дитсадків з українською мовою виховання.

Тому українські школи не витримують конкуренції з сусідніми російськими школами-новобудовами. Неспроможні забезпечити потрібне поповнення учнями в осінній набір, вони тихо і планомірно вмирають.

Для прикладу візьмімо українсько-англійську школу номер 132 Ленінського району (Дарвіна 2, директор Біличенко Т.І.). Створена ця школа 1966 року на базі російської школи. Усі дитсадочки району (за винятком двох — на вул. Кропивницького і Дарвіна) — російські.

Два українські дитсадочки не забезпечували належного поповнення для школи — і через чотири роки вона звелася нанівець. Наприкінці 1969-1970 року (навчального) тут залишилось 132 учні, та й ті в основному їздили до школи з цілого міста.

Постало питання : « бути чи не бути 132-й школі ? ». РайВНО знайшло « вихід » : 132-гу школу з'єднали з сусідньою 147-ю російською школою, перемістивши її в шкільне приміщення російської школи (у попередньому приміщенні відкрили піонерський палац, де, звичайно, вся робота також ведеться по-російськи), але зате вивіску « Українсько-англійська школа номер 132 » зберегли.

Скориставшись ситуацією, директор російської школи Урілов хутенько розпустив перші класи нового набору, заявивши, що обидві школи закриваються, хоч добре знав, що в постанові йшлося тільки про злиття. Українська школа залишилась без 1-ї класи. Урілов пішов на пенсію, вчинок його обговорювали на бурхливій педнаradі і вже далеко пізніше з великими труднощами комплетували першу класу.

Під спільною « українською » вівіскою виявилось таким чином дві школи — російська з 350 учнями і українська з 150 учнями (без сьомої класи, в якій залишилось тільки 18 учнів і їх змушені були передати в іншу українську школу). Спільна не тільки вівіска, спільні лабораторії, кабінети, спортзал, навіть викладачі з кількох дисциплін. Як це впливає на педагогічний процес і які відкриває перспективи для української школи — неважко здогадатися.

У січні 1971 р. на січневій нараді вчителів Львівського р-ну був запланований і виступ голови місцевого 132 школи з наболілого питання : як практично допомогти набору учнів у першу класу школи. Однак райвиконкомівське начальство не допустило обговорення такого гострого питання. Виступ відхилили, пообіцявши директорові 132-ї школи, що всі дитячі

садочки району будуть переведені на українську мову.
Звичайно, реалізувати ці обіцянки ніхто не поспішає...

*Куренівський куц шкіл Подільського РайВНО
Українські школи :*

пор. №	№	яка	кількість	адреса
№	школи	школа	учнів	
1	34	восьмирічна	830	Вітряні Гори
2	156	десятирічна	1000	Западинка
3	16	десятирічна	1200	Вишгородська
4	8	десятирічна	1120	Вишгородська
5	123	десятирічна	850	Копилівська
Всього : шкіл — 5, учнів — 5000.				

Російські школи :

пор. №	№	яка	кількість	адреса
№	школи	школа	учнів	
1	193	середня	1545	Вітряні Гори
2	2	восьмирічна	600	Копилівська
3	114	середня	1000	
4	118	середня	1000	Фрунзе
5	14	середня	800	Фрунзе
Всього : шкіл — 5, учнів — 4945.				

Щодо кількості шкіл і кількості учнів в українських і російських школах, то маємо тут приблизно рівновагу.

Жителі Куренівки — майже виключно українці, які живуть віддавна і розмовляють українською, хоч попсоутою, мовою (не забуваючи при цьому, що на роботі із різним начальством «положено» говорити «по-руськи»).

У минулому це — городники, хлібороби, тепер — робітничка класа.

Куренівка — значний промисловий район; робочий контингент поповнився за рахунок урбанізації сільського населення передмістя і Київської області. Батьки-українці охоче пхають своїх дітей до російських шкіл, усвідомлюючи пільго-право-матеріальної переваги «руської» школи і значні переваги після її закінчення. Із п'яти російських шкіл — три школи нові. Це комбінати, збудовані за новими типовими проектами з лабораторіями, спортивними залами, їдальнею. Вони обладнані кіноапаратами, мають затверджені штати лаборантів, кіномеханіків. Комплектуються російські школи найбільш кваліфікованими вчителями з математики, фізики. Нові російські школи щедріше субсидуються райфінвідділами тощо.

Російські школи територіально знаходяться поблизу українських і успішно їх витісняють, з року в рік відбираючи учнів.

Російські школи переповнені. Тільки в 193-й школі на Вітряних Горах вчиться понад 1500 учнів, в класах по 40 і більше дітей, а по кількості паралельних класів, особливо перших класів набору 1969-1970 навчального року. Це показує тенденцію в розвитку шкільництва на Куренівці, одному з найбільш «українських» районів міста.

Становище в українських школах з українською мовою Куренівки дуже невтішне. Візьмемо для прикладу 123-ю школу (вул. Копилівська, директор Триголов С.Л.). Вона числиться українсько-німецькою, однак уроки креслення, ручної праці, фізкультури, а також позашкільна і позакласна робота ведуться російською мовою. Вчительки німецької мови К. Дирієва (парторг) та Т. Афоніна працюють у ЦІЙ школі понад 10 років і досі не спромоглися вивчити українську мову, викладають німецьку мову російською. Учителі розмовляють російською мовою не тільки між собою, а й з учнями на перервах, в коридорах під час чергування і т. п.

Російською мовою ведеться документація, також оголошення, портрети, плакати тощо. Учні між собою спілкуються також, переважно, російською мовою.

Таке ж становище з українською мовою в усіх « українських » школах Куренівки, як, зрештою, і всього Києва.

4. Деякі висновки

Виходячи з наведених фактів, а також знаючи ще гірше становище з українською мовою в школах Донбасу, промислового Придніпров'я, Харкова, Одеси та ін., можна зробити висновок, що процес русифікації українського шкільництва не уповільнюється і не гальмується, а навпаки — невпинно прогресує.

Процес цей не стихійний, як його намагаються (пояснювати), а скеровується свідомо і стимулюється дальшою русифікацією дошкільних закладів, вузів, державних установ, культурного життя.

Змінити становище, можливо, допомогла б широка гласність, ознайомлення громадськості з дійсним станом справи, організовані протести проти шовіністичного антиленінського курсу в українському шкільництві.

Шкільне питання треба ставити разом з вимогою українізації всього культурного, освітнього, адміністративно-господарського життя на Україні.

ПРО СТАНОВИЩЕ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В КРИМСЬКОМУ ПЕДІНСТИТУТІ

VIII. Общие замечания и рекомендации

Как показали госэкзамены, педагогический процесс на историко-филологическом факультете организован удовлетворительно. Однако есть основания ставить вопрос и остро говорить о недостатках. Если посмотреть отчет предыдущего председателя ГЭК (за 1968 г.) под углом, какие его предложения реализованы, то вывод получается нехорош. Ни одно из трех первых предложений не выполнено (а всего их четыре). Не будем их перечислять.

Кратко: они сводятся, ставят своей целью улучшение дел с украинским языком, разделение кафедры украинского языка и литературы, этого ненормального и уникального на Украине симбиоза, на две кафедры и преподавания истории Украинской ССР.

Несмотря на такое отношение к рекомендациям, нас не оставляет желание снова сделать предложения, не претендуя на открытия, но в более резкой форме (для пользы дела!).

1. Кафедру украинского языка и литературы (состав 10 чел.) разделить на две кафедры: кафедру украинского языка методикой преподавания и кафедре украинской литературы.

Члены таких кафедр будут концентрированы, углу-

бленно заниматься своими программами, наболевшими вопросами, что окажется положительно и на знаниях студентов.

А, скажем, сейчас зав. кафедрой доц. Киричку П.М. или сосредоточить внимание на разработку метода анализа стиля художественных произведений, заняться проблематикой, вопросами (спорными) современного литературного процесса, или ему заниматься методикой преподавания украинского языка и обучения студентов грамотности у тех условиях, когда главствующим и ведущим является язык русский, сюда же диктанты, сюда же преподавание украинского языка в школе (тоже в условиях, дай Бог), сюда же программы.

2. Необходимо, чтобы на украинском отделении все предметы преподавались на украинском языке. При существующем положении, когда на украинском отделении все предметы читаются по-русски, общий уровень и культура будущих специалистов низкие, происходит процесс ассимиляции родного языка, его функционально-коммуникативные возможности сводятся к нулю.

3. Необходимо, чтобы в учебных планах Министерства по курсу современного украинского литературного языка было предусмотрено три экзамена :

- 1) введение, лексика, фонетика (IV семестр);
- 2) морфология (VI семестр);
- 3) синтаксис (VIII семестр).

И к тому — два зачета (III и V семестры). Сейчас учебный план предусматривает два экзамена (III и V семестры) и два зачета (IV и V семестры). Это положительно проявится на знаниях студентов, несколько подтянет их, что всегда бывает, когда после курса или семестра зачет, экзамен. Здесь надо просто позаимствовать опыт-план по русскому языку. В настоящее время там 3 экзамена (IV, VI, VIII семестры) и 2 зачета (III и V семестры).

4. Крайне расплывчаты и скромны сведения вы-

пускников по истории Украины. Отвечая на вопрос : « 50 лет Коммунистической партии Украины », студентка ничего не знает об истории создания КП Украины, о роли В.И. Ленина, не могла назвать ни одного большевика-ленинца на Украине, не имеет представления, что такое УКП, « боротьбисты ».

Студенты совершенно незнакомы с журналами « Коммунист Украины », « Украинский исторический журнал », « Архив Украины ».

Поскольку это выводы, то следует порекомендовать преподавателям доводить до сведения студентов интересные статьи, дискуссионные вопросы, которые появляются в периодике.

Ведь дело доходит до анекдотов. Студент отвечает на госэкзамен о борьбе с буржуазным национализмом. Экзаменатор ставит дополнительный вопрос : « Назовите наибольшего националиста на Украине ». Студент молчит. Экзаменатор : « Ну, что же вы ? Гру... ». Студент : « Грушецкий ». Всеобщее молчание. Председатель ГЭК объясняет, что Грушевський и Грушецкий личности разного порядка. Грушецкий ничего общего не имеет с Грушевским (идет речь не о корне слова), ничего общего с украинским национализмом. Наоборот, он возглавляет комиссию партконтроля ЦК КПУ.

Другой случай. Студентка отвечает на вопрос о новаторских поисках в украинской литературе на современном этапе. Преподаватель кафедры русской литературы (член комиссии) ставит дополнительный вопрос : « назовите представителя ущербного направления в украинской литературе сейчас ». (характерна типология вопросов !). Студентка молчит. Преподаватель : « Ну, как же вы не знаете. Драч ». Проходит минута молчания. Члены ГЭК, экзаменаторы, студентка думают почему Драч — зло нашей литературы. Преподаватель встрепелась : « Да, я ошиблась : не Драч, а Дзюба ». Уже не раздумывая почему Дзюба зло, перешли к следующему вопросу.

Или же студент писал курсовую по истории Запорожской Сечи. На вопрос какой литературой он пользовался, назвал Голубоцкого. А Яворницкого? Не читал, не слышал, кто это.

5. Неблагополучно в Институте с украинским языком, преподавании истории Украины. Речь идет не о том, чтобы навязывать, скажем, язык, насильно призывать. Нет, необходимо только уравнить с положением русского языка и физкультуры. Осуществить то, что вызвано не какими-то концепциями грамотных людей, а — жизнью. Тут могут подняться с болота старые речи: «где взять педагогов, согласных...?» И то правда, ведь даже обрусевшие историки неохотно соглашаются читать на украинском языке.

Нельзя же насилие совершать над личностью! Это так. Тогда через несколько лет такая же проблема возникнет и в средней школе — некому будет читать историю на украинском языке. И это не голая фраза, это осягаемая уже перспектива. Если еще учесть, что пединституты, подобно Крымскому, будут выпускать потоками историков с затемненным сознанием ко всему тому, что относится к украинскому языку и украинской истории, то это перспектива одной из пятилеток или семилеток.

Из выпускников исторического отделения, очевидно, на 50% украинцы — нивелированы, причесаны в выше указаном аспекте. И когда они через несколько лет окрепнут в новой оболочке и «сознательно» откажутся, при случае, читать историю в украинских школах на украинском языке — результат можно будет выдать за стихийное явление («сама жизнь ведет к тому, что...»).

Председатель ГЭК Крымского пединститута
кандидат филологических наук
В.Н. Скрипка

27/VI. 1969 г.

Постскриптум

Ректор института прочел «Общие замечания и рекомендации» и беседовал так.

— Все то, что Вы написали, — то Ваше дело (? ?).

— И передо мной тоже писали. И ни одна рекомендация не принята.

— И не будет принята. Если они не реальны? Скажем, разделять кафедру украинской литературы и языка. Им здесь делать нечего! Для 24 студентов? Две кафедры?

— Если то положительно окажется на учебном процессе, стоять и ради 24-х. А потом, что это уже потолок — 24 студента? Заморожено количество? Вторая группа не предвидется, как на русском отделении, истории?

— Не предвидется. Это не от нас зависит («Знаю»). И вообще, каково положение украинского языка?! Сама жизнь показывает...

**

Что же «показывает жизнь»?

На отделении истории, географии и др. в Институте не разрешают писать сочинения на украинском языке выпускникам школ с украинским языком обучения. От них требуют по-русски. Они не выдерживают конкуренции с более подготовленными к тому абитуриентами (из русских школ) и отсеваются. Так, поступавшая в этом году на отделение истории (заочно) Галя Роззуван (с. Данило-Ивановка) вынуждена была забрать документы, поскольку ей не разрешили писать сочинение на украинском языке. Могут быть две причины. Возможно она не рискнула писать по-русски, чувствуя себя недостаточно подготовленной. Иле же, тоже допустимо ее возмутила столь явная и грубая дискриминация.

Теперь из этого факта могут вытекать два следствия.

1. Возможно, она поднажмет на русский язык и литературу и попытает счастья в следующем году; к тому же (по опыту) будет агитировать и своих подруг, а знания по украинскому языку и литературе посоветует выбросить из головы; и в детсадице детей будет соответственно готовить — обогащать их тем, что «пригодится в жизни» (ясно, не украинский язык и литература!).

2. Или же (вполне возможно) у нее загорятся патриотические чувства — тогда могут последовать (следствие следствия) обвинения в национализме, в недостатке чувства интернационализма...

Вот что «показывает жизнь». Жизнь показывает, что происходит ущемление гражданских прав человека. И сейчас еще можна этому помещать, пока не поздно.

2/VI. 1969 г.

П.С. Через рік ректорові Кримського педінституту Ф. Переході було присвоєно звання заслуженого працівника вищої школи, а старшого працівника Інституту фолкльору та етнографії АН УРСР Василя Скрипку переведено на посаду лаборанта.

Причиною стало ще й те, що він «не з тих позицій» написав працю «Чумацькі та козацькі пісні», надто захопившись працями «буржуазних націоналістів» (Драгоманова, Костомарова).

ЧИЯ МАМА РІДНІША ?

Цієї азбучної битви ми не здихалися за 100 років...

Мабуть десь у світі розуміють двоязиковість лише як роздвоєний язык змії. Дві рідні мови для одного народу — цього ніхто в світі не розуміє. А ми до цього звикли настільки, що навіть не помічаємо нав'язування тенденції затримати розвиток рідної мови, затримати розвиток національного думання, накинути обов'язкову порцію російських пісень в українських концертах, російських слів в українських текстах, російських імен на сторінках нашої культури. Накинути уявлення про нашу цілковиту залежність і другосортність.

Відомо, що українська літературна мова від Шевченка до Лесі Українки і Коцюбинського дуже виросла, збагатилась, розрослась і витончилась за рахунок інтенсивного живлення з діалектів та історичних джерел. В перше десятиріччя від революції настільки пожвавилась національна культура, видавнича, перекладацька, словникова робота, що люди звикли вже думати про новий розвиток своєї культури, працювати на повну силу, замість того, щоб культивувати обов'язкову любов до російського і зробити собі з цього заняття.

То була атмосфера самоповаги — передусім відродження. Відомо, що відродження було задушене в 30-ті роки і поступово вкорінювалась мода або ж говорити й писати зовсім по-російськи, або ж по-росій-

ськи, але переважно українськими словами. Розвиток дозволявся лише як наближення до російського. Живий зібрано до «деленого» словника, який цілком задовільняє бюрократичну машину, але культурні люди назвали його російсько-російським.

Зрозуміло, в Росії ним не цікавились, так само як і іншим варивом виключно для домашнього вжитку нацменшостей. Культурні провінції Москви зовсім нічого не дають російській культурі, а тільки обіцяють перегній, на якому колись в прекрасному майбутньому вона розцвіте...

Тим часом той перегній нам треба підживлювати і називати розквітом. На це відпускаються кошти і штати.

Але поряд з дешевими утриманцями завжди появляються справжні працівники. Вони здобувають опінію, завойовують авторитет і могли б навіть справді спрямувати розвиток.

На Україні є мовознавці, літератори, поети, а особливо перекладачі, здатні працювати в традиції європейської культури. Їм потрібна хоча б одна умова — щоб ніхто не заважав. Саме цієї умови на Україні ніколи не було. Над українцями вічно хтось клопочеться: щоб вони не дуже цікавились своєю історією («в ущерб російській»), щоб не виробляли «нездорового інтересу» до їх перводжерел, щоб вони не занадто любили свою мову, не занадто дбали про її чистоту і розвиток. Хай вона собі буде, як напіврозвалена церква. Вона собі стоїть — і хай стоїть: у нас свобода. Але не смійте самі її реставрувати, і хай вас Бог боронить від думки пустити в неї людей і прочитати молитву.

XXIV з'їзд пройшов під знаком підвищення провідної ролі партії в усіх сферах життя. Мові приділялось багато уваги. Хтось може подумати, що на такому рівні можуть розробляти хіба що заходи щодо запровадження української мови в українських вищих

і середніх школах, в українських установах тощо. Ні. Керівна роля тут виявилась у підвищенні нагляду за роботою видавництва і журналів, у боротьбі з «архаїзацією», з використанням рідко вживаних слів, неологізмів. Практично це боротьба з відхиленнями української мови від російської.

Мірилом стає середній громадянин, який середньо знає побутову українську мову, хоча більше користується російською, в силу пристосування до умов, які склалися далеко не стихійно. Він не знає — значить народ не знає і не розуміє такого слова. Це і є орієнтація за найнижчим рівнем.

Є, правда, Інститут мовознавства. Там повинні знати і пояснити що таке активний словник, словник літературної мови, що таке мова та її живі джерела серед інших національних багатств країни. Однак Інститут мовознавства АН УРСР на чолі з академіком Білодідом завжди був головним зряддям нівеляції української літературної мови. Саме Інститут здійснює нагляд за відхиленнями розвитку мови від заданого курсу. Власне, контроль за мовою сучасних авторів зводиться до мінімуму, бо зараз мало є письменників, які добре знають українську мову.

Словник Лесі Українки і Коцюбинського — це сьогодні розкіш, вершини класики. На ці вершини орієнтуються наші кращі перекладачі. Перекладач мусить «зобілізувати» і активізувати рідну мову до рівня словника французького, німецького чи англійського автора (а той автор також вживає слова «незрозумілі», не відомі пересічному землякові). Перекладач постійно працює над своєю мовою і розширює її межі. Цензори ж заганяють його в регламентовані межі — назад до печери. Перекладач звірюється на творах чужого таланту, а рідна сірість перевірює його на власну міру «общепонятності».

Перекладач нині в скрутній ситуації. Він поступається місцем заробітчанину. М. Лукаш — такий

рідкісний талант — нині психічно травмований і виведений з робочого стану. Депресія, нехіть, апатія під пресом втискується в літературу. Бездар ловить рибу в каламутній воді. Перекладів М. Рильського нині видавництво «Дніпро» уникає. Довженко запитав би: «Хто пускає вас між народи пригнічених, смішних, половинчатих, з роздвоєним язиком, з поганою сумішшою двох мов, замість чистої своєї рідної?».

А Інститут мовознавства «розвивається» далі. Він злив докупи «застарілі» два відділи — діалектології та історії української мови, а за рахунок їх відкрив два нові відділи: російської мови і культури мови. Що станеться з відділами, які мали розробляти джерела української мови, можна судити з того, що їх згорнуто в один і поставлено під керівництво І. Білодіда.

Що таке російська мова у Києві, яка її роля на Україні і який внесок дасть вона в особі того нового відділу для розвитку справжньої російської мови, про це нічого й говорити.

Що ж до відділу культури мови, цього бюрократичного витвору, то він постачатиме анекдоти про те, як представники відділу сперечаються, чи можна вживати слово «чекати» чи тільки «ждати», чи можна «тримати» чи тільки «держати»...

Зрештою, в серпневому номері «Літературної України» з'явилася стаття «Синя книжечка Інституту мовознавства», і там дається картина мовної культури цього Інституту, що став притчею.

Поки українська мова на Україні скрізь витісняється силою спрямованої інерції, силою добре підібраних керівних кадрів, озброєних старими ярликами, силою гальмування української культури, ботокуди для замилювання очей ведуть азбучні війни.

Може керівництво ні трохи не цікавиться найнижчим рівнем української мови, до якого вона падає в школі, в пресі, радіо.

Сірість у нас засуджується загалом, а не конкретно. Контроль не здійснюється над найвищим рівнем мови, його регламентують і на нього опускають прес. Щоб ми, бува, не заговорили по-людськи, на повен голос.

Що ж, видавництво «Дніпро» можна зупинити чи навіть розпустити. Але чи зупинять Дніпро?!

НАВКОЛО ОСОБИ І СПРАВИ ВАЛЕНТИНА МОРОЗА

*Першому Секретареві ЦК КПУ
Петру Шелесту від політичного в'язня
Валентина Мороза*

ЗАЯВА

Є елементарна політична мудрість, обов'язкова для всякої суспільної сили, яка хоче втриматися на поверхні життя і не потрапити під колеса історії. Вічна проблема: викинути за борт балаяст, звільнитись від тенденцій, що тягнуть на дно, уміння влити в свій організм нові тенденції, висунуті життям.

Це навіть не політична, а біологічна мудрість. Організм викидає з себе продукти розпаду — все те, що знижує його шанси в боротьбі за життя, позбавляє перспективи. Ящери вимерли, бо не зуміли позбутись біологічної спадковості, яка стала балаястом і потягла їх на дно. Ссавці вижили — бо впоралися з цим завданням.

Питання життя і смерті для політичного організму — звільнитися від сил минулого, які з усієї сили виставляють себе друзями і захисниками існуючого ладу, але насправді це — бомба з годинниковим механізмом; вона рано чи пізно знищить того, хто не викинув її з хати.

КДБ готує нову розправу. Знову прозвучать фаль-

шиві слова: «Іменем Української РСР...». Це неправда. Інтереси політичного організму, що зветься УРСР, не вимагають нового акту беззаконня. В «Репортажі із заповідника імені Берії» нема ні слова проти радянської влади чи комуністичної ідеології. Документ спрямований проти порушення законності. Наведені *факти* злочинів. І все ж документ оголошено не тільки «антирадянським», але й «підривним». Нарешті, ясно: судили не за антирадянську діяльність. Навпаки: порушники закону розправляються з тими, хто викриває їх злочини.

В документі ясно сказано, що він спрямований якраз проти тих, хто компромітує (а отже, й підриває) суспільний лад — і все ж документ визнано підривним. Злодієм названий той, у кого вкрали!

Сили, які інспірували розправу — це ті, час яких пройшов. Це ті, що хотіли б увіковічнити сталінщину. Вони не можуть тепер знищити мене фізично, як знищили недавно мільйони українців. Вони вже не мають половини зубів. Без сумніву, неблаганний хід історії поторощить і решту. Але покищо вони кусаються. І прикриваються інтересами соціалізму. Оце й головне; покищо їм, на жаль, вдається прикривати іменем соціалізму свої дії, які насправді *підривають його позиції*.

Перед ЦК КПУ стоїть та ж споконвічна проблема: вміти розібратись, кого прикриваєш своїм прапором. Добре вчитатись у документ, під яким ставиш свій підпис. Кажуть, один начальник підписав (не читаючи) цидулку, в якій було написано, що він переводить сам себе на вищу посаду.

Нічого дивного нема в тому, що шовіністи приписують нам антирадянську діяльність. Це стара тактика: оголосити свого опонента ворогом пануючого ладу, пануючої ідеології. Навіть Фому Аквіната (батько християнської теології, проголошений святим) противники звинувачали в безбожжі... Російський шовінізм

потрібно викидати за борт те, що стало балаястом, і відкривати шлюзи тим силам, які гарантують перспективу. Чи зможуть комуністи України (у власних інтересах) засвоїти цей урок?

Національне відродження — наймогутніший фактор сучасності, і смішно затуляти від нього папірцем, ім'я якому вирок. Ця хвиля спаде сама, але тільки тоді

Як упаде в роззявлену могилу
Останній на планеті шовініст.
(Василь Симоненко)

Нове відчиняє двері, не стукаючи. «Пускати» чи «не пускати» національне відродження (як і всяку нову течію) — так питання не стоїть. Питання стоїть так: той, хто рахуватиметься з ним — виживе. Хто не хоче рахуватись — опиниться під копитами історії.

КДБ готує нову розправу. Знову будуть потоптані елементарні людські права — в той час, як людство відзначає Міжнародний рік прав Людини! Знову Захід одержить потужний аргумент в ідеологічній боротьбі з комунізмом.

Кому це вигідно?

Невже ЦК КПУ і на цей раз не спинить тих, хто своїми діями послаблює позиції комунізму?

Невже люди, які вважають політичну мудрість своєю професією, можуть не розуміти елементарної істини — істини самозбереження?

Валентин Мороз
м. Київ, в'язниця КДБ
15 травня 1968 року

Прокуророві Української РСР
від політичного в'язня
Валентина Мороза

К Л О П О Т А Н Н Я

Стаття 60 КПК УРСР передбачає, що чинники, які проводять слідство, підлягають відводу, «коли вони, або їх родичі заінтересовані в результатах справи». Органи КДБ, які проводять слідство в моїй справі, якраз зацікавлені в її результатах, оскільки зміст «Репортажу із заповідника імени Берії» спрямований проти порушення законності з боку працівників КДБ (а не проти соціалістичного і державного ладу, як вони намагаються зобразити). У зв'язку з цим порушую клопотання про відвід слідчих органів КДБ.

Стаття 97 КПК УРСР передбачає, що прокурор, суддя, органи дізнання зобов'язані на протязі трьох днів після повідомлення про злочин порушити кримінальну справу або перевірити факти на протязі 10 днів. У «Репортажі...» подається інформація про цілу низку злочинів, вчинених працівниками КДБ, в т. ч. про найтяжчі злочини: вбивство і замах на вбивство.

Всупереч закону, Прокуратура УРСР ніяк не реагувала на інформацію (в протилежному випадку я був би допитаний з цього приводу). Більше того: Прокуратура УРСР дала можливість органам КДБ розпочати акцію помсти по відношенню до тих, хто викриває

завжди приписував українським патріотам вороже ставлення до пануючої доктрини. Колись їм чіпляли ярлик соціалістів (соціалізм тоді вважався кривою), тепер чіпляють ярлик противників соціалізму.

Той, хто визнає антирадянським документ, спрямований проти шовінізму, сталінщини і беззаконня — той утотожнює радянську владу з шовінізмом, сталінщиною і беззаконням. Той, хто переслідує людину, яка викриває злочин — той бере злочинця під захист. *Чи міг би найзапекліший антикомуніст вигадати ефективніший спосіб підризу позицій комунізму в ідеологічній боротьбі з Заходом?*

Посилити ідеологічну боротьбу з противником — це не значить посилено розмахувати палкою перед його носом. Ідеологічну боротьбу можна виграти тільки ідеологічними методами. Вироки тут не допоможуть, навпаки: зашкодять. Хто відстоює свою точку зору в дискусії кулаками, той якраз дає доказ, що він програв. «Дати відсіч» ідеологічним атакам противника — це не лексикон приречених. Хто виставляє палку проти ідеї, той забиває останній цвях у власну труну, чіпляє камінь на шию. Політична сила, яка хоче мати перспективу, мусить добре розпізнавати таке каміння, бо зверху воно часом виглядає як лавровий вінок.

Скрізь у північній Європі збереглись монархії, у південній — зникли. Може північна Європа відсталіша? Навпаки. В чому ж тоді справа? А в тому, що північноєвропейські монархії знаходили в собі сили розпрощатись з тими колами і тенденціями, які тягли їх на дно; вміли вчасно зв'язати свою долю з новими тенденціями і течіями, незважаючи на репетування тих, для кого зміни означали загибель. Вміли викинути смертельний баляст за борт, а натомість поставити нові вітрила. Монархії південної Європи вели себе інакше: вони робили ставку на тих, хто радив «держати и не пущать», хто радив душити всяку опозицію. Хто виявився сильнішим? — Не той, що, заплюцивши

очі, не звертаючи уваги на реальну дійсність, ревів про свою «непереможність» (ця метода годиться хіба для заглушення власного страху).

«Не пустити» нову тенденцію неможливо: вона все одно пройде, але в чужій одежі, як аргумент у руках противника. Не пустити весняний потік у своє русло — значить пустити його на чужий млин. Не скувати собі зброю з нової тенденції — значить віддати її до рук противника.

В центрі ідеологічного поєдинку між Сходом і Заходом стоїть проблема свободи, проблема прав людини. Судити при таких обставинах людину за вираження ідей (в той час як Конституція УРСР та Загальна декларація прав людини гарантують свободу слова) — це значить рубати гілляку, на якій сидиш. В ідеологічній боротьбі перемагає не той, хто придумує більше напівцензурних виразів. Перемагає той, хто відкрив свої шлюзи для сил, що мають перспективу, а не сил, що відживають.

Сьогодні дійсність поставила перед українськими комуністами ту ж саму проблему, яка стояла 50 років тому перед Леніним: національне відродження. Тоді теж не бракувало Артемів і Патакових, які кричали, що «українізація» вмерла разом з Петлюрою. Ленін зрозумів, що прийняти цю точку зору — значить спрямувати могутній потік (національний фактор) на млин противника.

Чи зуміють сучасні українські комуністи відновити, нарешті, політику ленінської українізації, оголосити рішучу війну російському шовінізмові на Україні? Саме від цього залежить успіх в ідеологічній боротьбі з Заходом. Можна скільки завгодно божитись, що на Україні повністю відновлено ленінські норми в національному питанні, але доки судять людей за виступи проти шовінізму, доти всі фрази будуть малопереконливі. Є й новіший приклад. Комуністи Чехословаччини показують комуністам усіх країн, як

їхні антизаконні дії. Звертаю Вашу увагу на те, що нереагування на інформацію про злочин (з боку тих, кого закон зобов'язує реагувати на таку інформацію) є *по суті* переховуванням осіб, які вчинили злочин.

Валентин Мороз
м. Київ, в'язниця КДБ
16 травня 1968 р.

Голові КДБ при Раді Міністрів УРСР
від українського політичного в'язня
Валентина Мороза

ВИМОГА

Засуджений доктор Спок виступає на волі. Заарештований священик Абернеті пише відразу після арешту листа політичного змісту і цей лист вільно виходить за межі в'язниці. (Добре було б, щоб кожний кагебіст мав на столі під склом таку фотографію. Може звик би до такого поняття, як права людини). Навіть грецька хунта два рази допустила представників Чернового Хреста до ув'язненого діяча Іліу.

Я не вимагаю для себе таких можливостей. Я розумію, що громадськість України ще не скоро виборє такі права для українських в'язнів. (Нескоро, але виборє, хоч дехто ніяк не може втямити, як це станеться! Колесо історії не стоїть на місці).

Мова про інше. Пройшло більше семи місяців з часу мого останнього побачення з родиною. Правила слідчого ізолятора дають засудженому в'язневі право на побачення кожні два місяці. Навіть у штрафній Володимирській в'язниці існує побачення два рази на рік.

Знаю Вашу відповідь: слідчому в'язневі органи слідства можуть взагалі не давати побачення. Правда.

Але коли слідство ведеться рік і за цей час було всього три (!) допити — це не слідство. Це зловживання слідством. Це навмисне утримання на статусі слідства в'язня, який (статус) дає можливість відібрати всі права.

Вимагаю побачення, яке давно належить мені по закону.

Валентин Мороз
1 серпня 1968 року

Прокуророві Української РСР
від українського політв'язня
Мороза Валентина

ЗАЯВА

З часу мого останнього побачення з родиною минуло майже сім місяців. На мою письмову заяву органи КДБ просто не відповіли. Дружині і шестирічному синові, які кілька днів тому домагались побачення, було відмовлено.

Знаю, що я слідчий в'язень і що мені побачення дається за розсудом слідчих органів. Але невже цим правом органи КДБ можуть без кінця зловживати? А якщо слідство буде тривати два, три роки?

Де ми живемо? В джунглях — чи в найгуманнішій в світі державі? В 1938 р., коли єдиною пільгою, про яку міг мріяти політв'язень, була можливість лишитися живим? Чи в 1968 на без п'яти хвилин обітованій землі, у суспільстві, без 5-ти хвилин райському, яке вже ось-ось, через 12 років (дивись Програму КПРС) досягає берегів комунізму, де всі блага поллються « повним потоком », де взагалі не буде ніякого примусу і насильства? В суспільстві, лідер якого, вірний лєнінець (так написано в газеті! — я не винен...) обіцяв

ще три роки тому, що в 1965 році покаже останнього в'язня по телевізору?

Чи не могли б органи, покликані охороняти законність (себто Прокуратура) спорудити хоч маленьку гроблю проти зловживань КДБ, які ллються повним потопом на мою голову, забезпечити за мною права людини — не в майбутньому раю, а сучасні, реальні, давно гарантовані законом?

Валентин Мороз
9 серпня 1968 р.

Асоціації Юристів Української РСР

Вітаю всіх українських юристів (правників) з днем прав людини, з ХХ роковинами появи Декларації, яка ці права гарантує. Одна офіційна особа в мордовських таборах, торкнувшись даної теми на «политзаняттях» роз'яснила: «ООН — дак это ж для негров». Здається мені, що Загальна декларація прав Людини ООН написана не тільки для негрів, але й для українців. І скільки жити буду — переконуватиму в цьому інших.

Валентин Мороз
М. Київ, в'язниця КДБ
10 грудня 1968 р.

Валентин Мороз

ЗАМІСТЬ ОСТАННЬОГО СЛОВА

Я не буду цитувати кодексу і доводити свою невинність. Судять нас не за вину, і ви це добре знаєте. Нас судять залежно від тієї ролі, яку ми граємо в небажаних вам процесах. Є люди, для арешту яких ви маєте більше формально-юридичних підстав, ніж для мого арешту. Але вам вигідно, щоб люди ці були на волі, бо вони знижують тонус українського відродження, пригальмовують його швидкість, звичайно, не розуміючи цього. Цих людей ви ніколи не зачепите, навіть коли б вони випадково потрапили до вас, ви постаралися б негайно їх звільнити. Ви прийшли до висновку, що В. Мороз підвищує температуру небажаних вам процесів на Україні, отже — краще відділити його від середовища ґратами. Що ж, це було б цілком логічно, якби не одно «але».

Починаючи від 1965 року ви посадили за ґрати декілька десятків чоловік. Що це вам дало? Не буду говорити про тенденцію — зупинити її ще нікому не вдалось. Але чи вдалось вам ліквідувати хоча б її конкретно-матеріальні прояви? Чи ви зупинили, скажімо, потік неофіційної, позацензурної літератури, що має вже назву «Самвидав»? Ні! Це виявилось вам не під силу. «Самвидав» росте, збагачується новими авторами і читачами, а головне — він пустив коріння так широко і глибоко, що ніяке збільшення штатів донощиків, ніякі японські магнетофони не допоможуть. Ваші потуги ні до чого не привели, і те, що ви робите, можна було б назвати по-російському «мартишкін труд». Але справа в тім, що «мартишкін труд» — це робота, від якої нікому не холодно і не душно, робота без результату. Про вашу роботу цього не скажеш — вона вже дала відчутний ефект — тільки ж ефект зовсім протилежний тому, якого ви чекали.

Виявилось, що ви не залякали, а зацікавили. Ви хотіли загасити і замість того — підлили масла в вогонь. Ніщо так не сприяло пожвавленню громадського життя на Україні, як ваші репресії. Ніщо так не привернуло увагу людей до процесів українського відродження, як ваші суди. Правду кажучи, саме ці суди й показали широкій публіці, що на Україні знову ожило громадське життя. Ви хотіли сховати людей у мордовські ліси, а замість того виставили на величезну арену — і їх побачив цілий світ. Більшість активістів українського відродження стала активістами якраз в атмосфері збудження, викликаного вашими репресіями.

Словом, пройшло вже досить часу, щоб зрозуміти нарешті: репресії шкодять перш за все *вам*. А ви все судите... Для чого? Для виконання плану? Для заспокоєння службової совісти? Щоб зігнати злість? Скоріше всього по інерції. Ви внесли в сучасний, після-сталінський етап українського відродження те, без чого він був би ще незрілим і недопеченим: ви внесли елемент *жорстокости*. Віра виникає тоді, коли є мученики. Їх дали нам ви.

Кожен раз, як тільки на українському горизонті з'являється щось живе, ви кидаєте в нього камінцем. І кожен раз виявляється, що то не камінець, а бумеранг. Він обов'язково повертався і бив по... вас! Що сталося? Чому репресії не дають звичного ефекту? Чому випробувана зброя стала бумерангом? Змінився час — ось і відповідь. У Сталіна було досить води, щоб загасити вогонь. Вам довелося жити в епоху, коли резерви вичерпались. А як що води мало — краще не дразнити нею вогонь. Бо тоді ще краще горить — це знає кожна дитина. Ви взяли палку до рук, щоб розкидати вогнище, але замість того тільки підворушили його. На більше не вистачає сили. Це значить, що суспільний організм, в якому ми живемо, вступив в таку форму розвитку, коли репресії вже дають

зворотний ефект. І кожна нова репресія буде тепер *новим бумерангом*.

Посадивши мене за ґрати 1 червня, ви знову запустили бумеранг. Що буде далі — ви вже бачили. П'ять років тому мене посадили за колючий дріт у Мордовію — і звідти вилетіла бомба. Тепер ви знову, нічого не зрозумівши і нічого не навчившись, починаєте все спочатку. Тільки цього разу дія бумерангу буде набагато потужнішою. В 1965 році Мороз був ніким, невідомим викладачем історії... Тепер його знають...

І ось сьорбає Мороз тюремну капусту. Скажемо по-єврейському: « что же с этого будете иметь? ». Єдиний Мороз, з якого ви мали б *велику* користь — це покірний Мороз, що написав покайну заяву. Це був би дійсно приголомшливий удар для всього свідомого українства. Але такого Мороза ви не дочекаєтесь *ніколи*.

Якщо ж ви розраховуєте, посадивши мене за ґрати, створити якийсь вакуум в українському відродженні, то це не серйозно. Зрозумійте нарешті: *вакууму більше не буде*. Густота духовного потенціалу України вже достатня для того, тоб заповнити будь-який вакуум і дати нових громадських діячів, як замість тих, що сидять у в'язниці, так і замість тих, що відійшли від громадської діяльності.

60-ті роки принесли значне пожвавлення в українське життя. 70-ті роки теж не будуть вакуумом в українській історії. Ті золоті часи, коли все життя було втиснуто в офіціальні рамки, минули безповоротно. Вже існує культура поза межами Міністерства культури і філософія поза межами журналу « Вопросы философии ». Тепер вже постійно існують явища, що з'явилися на світ без офіційного дозволу, і з кожним роком потік цей буде збільшуватись.

Мене судитиме тепер суд за закритими дверима. І все одно він стане бумерангом, навіть, коли мене

ніхто не почує, навіть, коли я буду мовчати в ізольованій від світу камері Володимирської в'язниці. *Буває мовчання голосніше від крику.* І, навіть знищивши мене, ви не зможете його заглушити. Знищити легко, — але чи задумувались ви над такою істиною: знищені часом важать більше, аніж живі. *Знищені стають прапором.* Знищені — це кремій, з якого будуються кришталеві фортеці в чистих душах.

Знаю добре, що ви скажете на це: Мороз забагато про себе думає. Але тут йдеться не про Мороза. Йдеться про кожну чесну людину на моєму місці. І, зрештою, там, де люди готові до повільної смерти у Володимирській в'язниці від якогонебудь хитрого хемікату — там немає місця для дрібного честолобства.

Національне відродження — найглибинніший з усіх духовних процесів. Це явище багатопланове й багаточарове, воно може виявитись у тисячах форм. Ніхто не зможе всіх їх передбачити і сплести настільки широкий невід, щоб охопити процес в усій його ширині. Ваші греблі міцні і надійні, але вони стоять на сухому. Весняні води просто оминули їх і знайшли нові русла. Ваші шлягбавми закриті, але вони нікого не спинять — бо траси давно пролягли збоку від них. Національне відродження є процесом, що має практично необмежені ресурси, бо національне почуття живе в душі кожної людини — навіть тієї, яка, здавалося б, давно умерла духовно. Це виявилось, скажімо, під час дебатів у Спілці письменників, коли проти виключення Івана Дзюби голосували люди, від яких цього ніхто не сподівався.

Ви вперто повторюєте, що люди, які сидять за ґратами — це просто кримінальні злочинці. Ви заплющуете очі і робите вигляд, що проблеми нема. Ну добре, на цій немудрій позиції вдасться протарабанити ще років з десять. А далі? Адже нові процеси на Україні (і в усьому Союзі) *тільки починаються.* Українське відродження ще не стало масовим. Але не тіште

себе, що так буде завжди. В епоху суцільної письменности, коли на Україні є 800 тисяч студентів, а радіо мають всі, в таку епоху кожне суспільно-вагоме явище стає *масовим.* Невже ви не розумієте, що скоро вам доведеться мати справу з масовими суспільними тенденціями?

Нові процеси лише починаються, а ваші репресійні заходи вже перестали бути ефективними. Що ж буде далі?

Є тільки один вихід: відмовитись від застарілої політики репресій і знайти нові *форми співжиття* з новими явищами, які вже утвердились в нашій дійсності безповоротньо. Така реальність. Вона з'явилася, не питаючи дозволу, і принесла нові речі, що вимагають нового підходу. Для людей, покликаних зайнятися державними справами, є над чим подумати. А ви все забавляєтесь, пускаючи бумеранг...

Буде суд. То ж будемо битись. Саме тепер, коли один написав покайну заяву, другий перекваліфікувався на перекладача, — саме тепер потрібно, щоб хтось показав *приклад твердості* і одним махом змив те гнітюче враження, яке створилось після відходу деяких людей від активної громадської діяльності. Випало мені... Тяжка це місія. Сидіти за ґратами нікому не легко. Алеж не поважати себе — ще важче. І тому будемо битись! Буде суд. І знову почнеться з початку, нові протести і нові підписи, новий матеріал для преси і радіо всього світу. Разів у десять зросте інтерес до того, що написав Мороз. Словом, буде підлита нова порція масла у вогонь, який ви хочете загасити.

Це і є підризна діяльність. Але моєї вини тут не шукайте: не я посадив Мороза за ґрати.

Не я запустив бумеранг.

До редакції газети «Радянська Освіта»

Шановні Товариші!

У вашій газеті за 14 серпня 1971 року вміщено статтю Я. Радченка «"Апостол" і його штандарти». В ній ідеться про судову справу «колишнього викладача Івано-Франківського педагогічного Інституту В. Мороза, за антирадянську пропаганду». Але читач марно шукатиме в статті якихось конкретних фактів про суть справи, про склад злочину підсудного, про докази його вини та хід судового процесу. І елементарну фактичну інформацію, на яку читач має право, і ідейну та юридичну аргументацію підмінено нагнітанням «міцних» слів. У цьому випробуваному мистецтві Я. Радченко доходить до того, що з легким серцем приписує В. Морозу не більше і не менше, як «зраду батьківщини», хоч ні на судовому розгляді, ні у вирокі В. Морозу про це мови не було.

Отже, Я. Радченко довільно, на свій розсуд «перекваліфікував» офіційне судове звинувачення, за що мав би понести кримінальну відповідальність.

Але Я. Радченко зводить наклепи не лише на підсудного, а й на інших осіб. Чорним по білому він пише, ніби підсудний В. Мороз заперечував авторство інкримінованих йому статей, «хитрував», «намагався замести сліди» тощо — «і тільки припертий до стіни показами свідків Б.Д. Антоненка-Давидовича, І.М. Дзюби, В.М. Чорновола — змушений зізнатися». З контексту випливає, що названі тут особи — мало чи не Радченкові співники у цькуванні В. Мороза.

Насправді ж усі названі тут свідки відмовилися брати участь у судовому розгляді справи Мороза В.Я. і давати будь-які покази — через те, що суд прямо порушив радянські закони і розглядав справу у закритому порядку.

Після закінчення процесу всі троє названих тут

свідків звернулися у вищі юридичні інстанції з протестом проти закритого суду та необгрунтованого жорстокого вироку, з проханням переглянути його.

До речі, у своїй досить багатослівній статті Я. Радченко так і не повідомив своїх читачів про найголовніше: який же вирок ухвалив суд Морозові. Чим пояснити таку забудькуватість явно не рядового журналіста, що воліє мати скромне прізвище «Я. Радченко»? Може тут у нього кінці з кінцями не сходяться, а може — хто він не є, а все таки ніяково йому розголошувати той факт, що за написання кількох публіцистичних матеріалів (хай навіть і дуже хибних) молоду людину на дев'ять років замуровано у в'язницю, після чого її чекає ще п'ять років заслання. Дуже вже «не грає» цей моторошний факт у добу, коли наша країна, як відомо читачам «Радянської освіти», очолює боротьбу за людські права, за гуманний переустрій світу, за соціалізм і демократію!

Поява статті Я. Радченка зайвий раз засвідчує якої шкоди і образи завдають соціалістичній громадськості протизаконні т. зв. «закриті процеси».

Адже — крім усього іншого — якби справу В. Мороза розглядали публічно, тобто в законному порядку, журналіст не міг би так цинічно дезінформувати своїх читачів.

Може не від редакції «Радянської освіти» залежить дати докладну і об'єктивну інформацію про судовий процес В.Я. Мороза, як це годилось би за елементарними громадянськими поняттями. Але відомі юридичні положення про відповідальність преси дають мені право вимагати, щоб вона в якійсь мірі виправила фактичну помилку (помилку з її боку, а з боку автора статті — фальсифікацію), яка стосується мене особисто і яка завдає мені моральної шкоди.

З пошаною.

І.М. Дзюба
м. Київ, Повітрофлотський проспект, 52, кв. 97

*До Центрального Комітету
Комуністичної Партії України*

У газеті «Радянська освіта» за 14 серпня 1971 року надруковано за підписом Я. Радченка статтю «"Апостол" і його штандарти». Мусимо реагувати на неї хоча б тому, що у ній у брехливому контексті згадано наші імена.

Стаття Радченка з'явилася як відповідь на голоси західної преси з приводу судової справи історика і публіциста Валентина Мороза, заарештованого в червні 1970 року і в листопаді цього ж року засудженого Івано-Франківським обласним судом на дев'ять років ув'язнення в тюрмі і таборі особливого режиму та п'ять років заслання — всього на чотирнадцять років покарання.

Природно було сподіватися, що автор статті покаже фактичну сторону цієї — так чи інакше — екстраординарної судової справи, дасть її кваліфіковану юридичну інтерпретацію і, вже спираючись на таке ґрунтовне насвітлення суті справи, виступить у бій проти буржуазних фальсифікаторів.

Та ба! Подібні сподівання виявилися наївними. Автор статті в простоті душевній (а може, знаючи закони жанру) вважає, мабуть, що в такій благословенній сфері, як боротьба з «українським буржуазним націоналізмом», здоровий глузд і елементарна логіка не конче потрібні, а фактична достоменність і правда — вже й зовсім зайва розкіш. Тут, гадає він, усі засоби дозволені. Тому і вважає за можливе не входити в конкретний зміст такої «дрібниці», як конкретний зміст судової справи, її фактична сторона, юридична обґрунтованість тощо — а, поминаючи ці скучні етапи розвитку теми, зразу дає максимальне навантаження своєї уяви, аби вона намалювала якомога страшнішу «парсуну ворога» — подібно до того, як ото гоголів-

ський коваль Вакула розмалював чортів, якими довірливі матері-селянки лякали своїх дітей.

Рівень названої статті не дає нам можливості серйозно дискутувати з її автором, тому коротко перерахуємо лише основні свідомі перекручення фактів, допущені Я. Радченком.

1. В. Мороза названо в статті «апостолом зради» і кілька разів наголошується, що він засуджений за зраду батьківщини. Це твердження позбавлене будь-якого політичного і юридичного змісту. Воно є хіба що риторичною фігурою. Алеж яке право мав автор вдаватися до «риторичних фігур» там, де йдеться про долю людини, про правдиве інформування громадськості?

Зрештою, Конституція країни та Кримінальний кодекс точно окреслюють поняття «зрада батьківщини», і тут не повинно бути місця фантазії та сваволі.

Насправді В. Мороза судили не за ст. 56 КК УРСР (зрада батьківщини), а за ст. 62 (антирадянська пропаганда і агітація). Йому інкриміновано не шпигунство, диверсії, терористичні акти і т. д., а всього лише написання кількох літературно-публіцистичних статей з питань збереження культури і духовних традицій нації. На суді статті Мороза кваліфікувались як антирадянські за ст. 62 КК УРСР, кваліфікувались, на наш погляд, без достатніх підстав. Але до чого тут «зрада батьківщини»?

2. Не знайшовши переконливих аргументів для виправдання розправи з Морозом в 1970 році, Я. Радченко цитує звідкілясь протоколи допитів В. Мороза по першій справі (1965 р.), коли звинувачений нібито зізнався в намірі створити з допомогою імперіалістичних країн самостійну українську буржуазну державу. Прийом у Я. Радченка неетичний і незаконний з двох причин.

По-перше докази теперішньої вини В. Мороза

треба шукати в його теперішній справі, а не в попередній, по якій він покарання відбув повністю.

По-друге, якщо цитовані свідчення справді записані у протоколі 1965 року (хоч ми не виключаємо можливості фальшування), то автором їх є зовсім не В. Мороз, а слідчий, котрий вів тоді справу. Адже допит ведеться за схемою запитань слідчого, він же формулює і записує до протоколу відповіді. До того ж відомо, що більшість засуджених по справах 1965 року — 1966 року, в тому числі і В. Мороз, надіслали з місць ув'язнення в юридичні інстанції заяви, в яких писали про незаконні методи ведення слідства і суду і відмовлялися як від визнання вини, так і від приписаних їм « свідчень ».

Звертаємо увагу, що чи не вперше в післясталінські часи преса цитує слідчі протоколи. Досі такий прийом був відомий, переважно з « досвіду » 30-х років.

3. Бажання В. Мороза « відірвати Україну з допомогою імперіалістичних держав » нібито підтверджував на тому ж першому слідстві свідок Д.П. Іващенко (учитель).

Знову неправда. Свідка Іващенко у справі В. Мороза тоді не було. Був в'язень Д. Іващенко, який не міг виступати свідком проти В. Мороза, бо був суджений разом з ним по одній справі. Такі юридичні аксіоми автор мусів би знати.

4. Такі ж самі « наміри » В. Мороза нібито куди вичерпніше викладаються в деяких приналежних його перу антирадянських писаннях — « Мойсей і Датан », « Серед снігів », « Хроніка опору » та інших. Але нічого й близько до тих « намірів » у статтях В. Мороза не було. Брехня розрахована на те, що не всі, хто читатиме Я. Радченка, знайомі з статтями В. Мороза.

5. Вискубнувши із контексту статті « Хроніка опору » півфрази, Я. Радченко пише, що В. Мороз закликав « поставити уніатство на чолі духовного

життя народу », « накинути Радянській Україні унію » і т. п.

Фантазія, гідна кращого застосування. Бо унію В. Мороз згадав тільки побіжно, пишучи не про Радянську Україну, а про Гуцульщину другої половини XVIII ст., де після поділу Польщі, унія перестала бути засобом польонізації і набрала українського характеру. Такі ж « антирадянські » думки можна знайти у багатьох дослідженнях сьогоденних радянських вчених.

6. Таку ж маніпуляцію робить Я. Радченко і з статтею « Серед снігів », перекручуючи слова В. Мороза, щоб довести нібито В. Мороз назвав всю українську націю « примітивами ». Насправді ж В. Мороз полемізує з такими уявленнями. Навіть у наведеній Я. Радченком півфразі слово « примітиви » стоїть у лапках.

7. Для Я. Радченка немає ніяких сумнівів у тому, що В. Мороз « не тільки систематично писав наклепницькі антирадянські « твори », але й сам нелегально розповсюджував цю отруту... серед деяких елементів на території України, передавав їх для публікації за кордон ».

Те, що слідство не могло встановити за п'ять місяців, « встановив » одним розчерком пера Я. Радченко. Жодного випадку розповсюдження особисто В. Морозом його статей слідство не встановило (крім поодинокого факту звернення до Б. Антоненка-Давидовича із недокінченою статтею за літературною консультацією), ніякого « розповсюдження » не встановив і суд. Так само навіть мови не було, що Мороз особисто будь-що передавав за кордон чи доручав комуністичній передавати.

8. Твердиться, що В. Мороз унікав суспільно-корисної праці. Знову неправда. В. Морозові не тільки не надали праці за фахом, але перешкодили влаштуватися на далекі від ідеології посади (спостерігачем на метеостанції, учнем різьбаря та ін.).

9. Неправда також, що В. Мороз спочатку « замітав

сліди» і відмовлявся від авторства. Насправді на слідстві він взагалі ніяких свідчень не давав, вважаючи свій арешт незаконним.

Бойкотував він і незаконний закритий суд, але, ніби передчуваючи можливість наклепу, на початку суду все ж оголосив заяву про те, що він є автором чотирьох статей — «Репортаж із заповідника імени Берії», «Мойсей і Датан», «Хроніка опору» та «Серед снігів».

10. Нарешті Я. Радченко свавільно зробив своїми односторонніми і спільниками у нападках на В. Мороза нас — Б.Д. Антоненка-Давидовича, І.М. Дзюбу та В.М. Чорновола. Ми буцім то «приперли до стінки» В. Мороза і змусили його своїми свідченнями зізнатись в авторстві статей. Ми ж не тільки не «приперли» В. Мороза «до стінки», а навпаки — оголосили протест проти незаконного закритого суду і відмовились давати на такому суді будь-які свідчення.

Постає питання: на що розраховував автор статті «"Апостол" і його штандарти», оббріхуючи не тільки людину, позбавлену можливості йому відповісти, але й нас? Може на те, що газету прочитає більше людей ніж нашу відповідь?

Ми перерахували вище лише випадки (навіть не всі) відвертого перекручення Я. Радченком таких конкретних фактів, які не надаються до подвійного тлумачення і до суб'єктивних оцінок.

На совісті автора залишаємо те, що він побачив у статтях В. Мороза «націоналістичне марення і расизм», «погрози та образи», «заклик до зруйнування всіх наших набутків» і т. п.

Наклеп можна чинити не лише говорячи, але й замовчуючи. А замовчує Я. Радченко занадто багато: що судили В. Мороза незаконним закритим судом; що, всупереч закону, на зачитання вироку не допустили нікого із знайомих підсудного і навіть нас, свідків, забезпечивши цим можливість і вироку фальшувати

нашу позицію; що судили В. Мороза фактично не за згадані у статті Я. Радченка твори, а найбільше за «Репортаж із заповідника імени Берії», де була гостра критика дій КДБ; що засуджено В. Мороза на неймовірно жорстоку кару — 14 років ув'язнення і заслання і т. п.

Статтю Я. Радченка можна було б сприйняти як випадковий екскурс у газетну практику 30-х років, якби такий виступ був єдиний. Але варто лише згадати горезвісну статтю О. Полторацького «Ким опікуються деякі "гуманісти"» («Літературна Україна» за 16/VII 1968 р.), виступи Джона Віра («Вісті з України», травень 1969 р.), Я. Радченка та Я. Клименка («Радянська Україна» за 31/I, 1971 р.) та ін., щоб помітити наростаючу тенденцію. Для таких виступів характерне одне: відсутність аргументованої полеміки, «переконання» читача за допомогою стандартного набору брудних лайок. Чи не застаріла ця зброя?

Після XX з'їзду КПРС було проголошено, що органи КДБ перестануть бути державою в державі, що за їхньою діяльністю встановлюється ефективний контроль партійних і державних органів. Тоді чому б комусь із республіканських керівників найвищого рангу особисто не перевірити одну якусь політичну справу, не вдовольняючися односторонньою інформацією КДБ і самими тільки агентурними даними органів безпеки, які можуть бути підібрані тенденційно.

З огляду на те, що справа В. Мороза викликала особливо сильну реакцію, як у середині країни, так і за кордоном, можна було б узяти під контроль саме цю справу. Прочитайте усі статті В. Мороза, матеріали слідства й суду, офіційно надіслані протести радянської і закордонної громадськості, виступи преси тощо.

Певні, що після такого повного і неупередженого ознайомлення ви зробите кроки до звільнення В. Мороза або максимального пом'якшення кари, неутралізувавши цим велику моральну шкоду, завдану нашому

суспільству і комуністичній ідеології самим фактом такої жорстокої розправи.

Б. Антоненко-Давидович
І. Дзюба
В. Черновіл
29 вересня 1971 року.

Голові верховного суду УРСР

17-18 листопада ц. р. в Івано-Франківську відбувся суд над письменником-публіцистом Валентином Морозом. Загальний присуд — 14 років. Я була присутня під дверима суду і є свідком порушення норм соціалістичної законності. Гадаю, що в нашій країні, яка недавно відзначила своє 53-ліття, закриті суди і такі жорстокі вирoki письменникам є явищем антигуманним і антинародним.

Прошу касаційний суд скасувати вирок Івано-Франківського обласного суду.

Марія Качмар-Савка
м. Львів, 25/XI-1970 р.

*Голові верховного суду УРСР
в касаційній справі
Валентина Яковича Мороза, осудженого
в Івано-Франківську на 14 років.*

В листопаді в Івано-Франківську відбувся суд над Валентином Морозом. Я глибоко схвилювана терміном, на який осуджено цього молодого письменника, бо важко повірити, що в наш час можна так жорстоко розправлятися з людьми. Адже, якщо судять когось на такий термін, то мотиви, якими керувався суд, самі

звинувачення Валентина Мороза мусіли б бути офіційно повідомлені широкому колу громадськості.

Тим часом більшість знає, що суд над Валентином Морозом був закритий, на вирок нікого з друзів і знайомих не допустили. Важко повірити в таке свавілля. Думаю, що ті версії, які появляються зараз в газетах, не будуть цілком достовірними, бо ж слушніше було не скривати всієї справи відразу.

Маю надію, що вирок Івано-Франківського обласного суду, який радше послуговується якимись особливими позазаконними мотивами, буде скасований.

І це оправдає радянське правосуддя, авторитет якого підривають своїми провокаційними вчинками працівники з Івано-Франківська.

Войтович Марія
м. Львів, 5/XII 1970 р.

У верховний суд Української РСР

Нещодавно в Івано-Франківську на 9 років тюремного ув'язнення і на 5 років заслання засуджено Валентина Мороза. Вважаю, що цей вирок суперечить засадам соціалістичного суспільства на сучасному етапі його розвитку.

Як засвідчує нова програма КПРС, наша країна досягла рівня загальнонародної демократії. У нас немає соціальної основи для суспільно-політичного антагонізму. Отже В. Мороз об'єктивно не міг вчинити чогось такого, що справді заслуговувало б на таке жорстоке покарання, становило б реальну загрозу для суспільства. Очевидно, цей вирок наслідком необдуманого підходу до справи або екзальтованих емоцій, що нерідко трапляється на практиці.

Тому я звертаюсь до Верховного суду Республіки з проханням переглянути справу В. Мороза. На мій

погляд, було б несправедливо тільки зменшити міру покарання В. Морозові. Він має бути повністю звільнений. Саме таке рішення було б у вищій мірі державницьким рішенням.

У наш час виносити невиправдано жорстокі приговори своїм співвітчизникам нібито в інтересах радянської влади, на ділі означає оскверняти і компромітувати радянську владу в очах світової громадськості і в своїх власних очах. Злоба не радник там, де повинні домінувати поміркованість, людське сумління, почуття відповідальності за свої дії перед народом і Вітчизною.

Віра в принципи соціалістичної законності та гуманізму дає підстави сподіватись, що Верховний суд УРСР при розгляді справи В. Мороза не поставиться зневажливо до цих доброзичливих застережень.

З повагою.

Павло Чемерис, журналіст
м. Львів, 30/XI 1970 р.

*Москва, Кремль, Совет Министров.
Председателю Совета Министров СССР
Косыгину А.Н.
Москва, Министерство внутренних дел СССР
Москва, Министерство здравоохранения СССР
Председателю комитета Общества Красного
Креста*

По дорученню родних, друзей, товарищей и знакомых историка и писателя Валентина Яковлевича Мороза, заключенного 1-го июня 1970 года и осужденного по статье 62 УК УССР на 14 лет лишения свободы, прошу вас немедленно вмешаться в действия администрации Владимирской тюрьмы.

Как стало известно, Валентин Мороз сейчас тяжело болен, лежит в тюремной больнице. Есть все основания считать, что крайнее истощение организма и тяжелая болезнь Валентина Мороза — следствие нечеловеческих условий владимирской тюрьмы.

Прошу вас освободит В.Я. Мороза из заключения, как осужденного без всяких оснований (кроме того советские гуманные законы гарантируют свободу тяжело больным заключенным), а пока хотя бы перевести его в лагерь и разрешить ему получить дополнительный продукт питания — посылку.

Обращаюсь с просьбой в правление общества Красного Креста и Красного Полумесяца создать комиссию для проверки условий в которых содержатся политзаключенные, в том числе и Валентин Мороз и на основании выводов этой комиссии добиться изменения этих условий.

Ирина Калинец

ПАМ'ЯТІ АНТОНА ОЛІЙНИКА

У ці дні минає п'ять років від втечі славної пам'яті Антона Олійника із «заповідника ім. Берії» — мордовських політичних таборів.

Що привело його туди?... За що його потім замордовано у катівні в Рівному? (...)

Спочатку праця в юнацькій сітці ОУН, після — в районній референтурі пропаганди (псевдо «Індіс»). І постійні переслідування, бої, засідки. (...)

У 1947 році він попадає в руки провокаційної бойвки ЧК, що видавала себе за українських повстанців. Олійника арештовують. Слідство, «суд», двадцятип'ятирічний термін, етапи і жах сталінських таборів. Далека Північ, Інта. Там він і поневіряється до 1955 року. Що йому довелося побачити і пережити — не вдасться оповісти в кількох словах. Потрібні цілі томи.

Але терор не зломив Антона: він мріє тільки про волю, про продовження боротьби. І вчиться, вчиться, постійно працює над собою. Декілька невдалих спроб втекти. Після кожної — карцер, бур, режимна зона. І знову все спочатку...

У 1955 році йому вдалося втекти з 5-ї режимної зони на Інті. На цей раз успішно. Але зона, яку він подолав, — лише маленький відтинок цього страдницького шляху, який йому довелося пройти. Перед

ним сотні кілометрів дикої тайги, де можна зустріти лише диких звірів та... табори. Останні страшніші.

Колись, коли люди одержать доступ до архівів КДБ, вони познайомляться із щоденником А. Олійника, в якому занотований кожний крок цього шляху — сотні кілометрів пішки через тайгу, сотні кілометрів човном по Печорі, мандрі під чужим прізвиськом залізницею від Коткасу до Сарн. Покищо про цю одисею знаємо від самого Антона тільки ми.

Здавалося, доля посміхнулася йому. Та не надовго, бо у Костополі на Рівенщині його заарештовують. Те, що його схопили там, а не на півночі, врятувало йому життя. На півночі втікачів нещадно вбивали нібито за спробу «чинити опір»...

А так — новий суд, других 25 років і Володимирська в'язниця...

Три роки в'язниці Антон використав дуже плідно. Це можуть ствердити і ті, хто знав його і після Володимира. Поглибилися його знання, розширився світогляд, особливо в літературі, філософії, економіці, соціології. Тепер він ставав небезпечним не тільки як потенціальний втікач, бунтар, але й людина, яка, завдяки своїм знанням, могла б колись більше прислужитися своєму народові. Його не можна було зламати, можна було тільки знищити. Але це вже були не роки сталінського терору, а хрущовської соцзаконности. Треба було чекати нагоди, щоб надати вбивству пристойного вигляду. І дочекалися!

Після тюрми Антона переводять у травні 1958 року в мордовські концтабори. Як і на півночі, Антон живе однією думкою — вирватись на волю! Яка сильна жадоба волі мусить бути у людини, щоб, знаючи про те, що мало хто з в'язнів-утікачів лишається живим, маючи власний гіркий досвід, робити нову спробу.

Але Антон вперто і ретельно готується, обдумує кожен крок, передбачає всі несподіванки. Табір, в

якому тримали Антона, був укріплений так, що практично навіть вибратися за зону можливості не було. Але не для Антона Олійника!

Влітку 1965 року мордовські табори облетіла вістка: Антон втік вдруге. З ним ще один в'язень. До нас, українців, підходили представники інших націй, поздоровлялися, раділи разом з нами. Казали: «на таке здатні тільки українці!». Радість збільшилася, коли з України надійшла зашифрована звістка, що втікачі вже там!

Не до уяви та лють, яка охопила тоді кагебістів. Небувала річ! З політичного табору втекла людина. Та ще й у той час, коли на Україні почалось громадське піднесення. У дію приведено було великий апарат розшуку: Нам чекісти говорили відверто: «спіймаємо — і розстріляємо», «живого його більше не побачите». Казали це, знаючи, що за втечу можна засудити не більше, як на три роки. Але що таким закон!

Чотири місяці пробув Антон Олійник на волі, але врешті-решт його схопили на Рідній Україні.

Рідкісний випадок, щоб хтось щасливо втік із лабет КДБ і добрався на батьківщину один раз. А Олійник зробив це двічі! За це він мусів поплатитися життям. І поплатився.

Його судили (втретє) уже не за втечу, а сфабрикувавши справу про масові вбивства під час підпільної діяльності. Засудили до кари смерті і стратили у Рівному в червні 1966 року. Остаючись вірними самим собі, ще й очорнили його світлу пам'ять, понабріхували всього, що лише можна було. Тут і служба в гестапо (це в 16 років), вбивства, пограбування і т. ін.

А насправді розправилися з безборонною людиною, якої вина полягала лише в тому, що вона палко любила свій народ, прагнула волі йому й собі.

І не сказали, що мстять. І не лише йому, його пам'яті, але як і колись у сталінські часи, також рідним. Засудили його сестру лише за те, що не

зачинила дверей перед братом, коли той прийшов до неї серед ночі, а нагодувала й переодягнула...

У пам'яті всіх тих, хто знав Антона Олійника особисто, він залишився чесною, правдивою людиною. Його образ буде жити в наших серцях завжди.

Бо він — це частка нас самих, наших страждань і сподівань.

Не забуваймо його, друзі!

Група політв'язнів-українців

Мордовія, серпень 1970 року.

ІВАН СОКУЛЬСЬКИЙ

Портрет і автобіографію його дивіться в альманасі «Вітрила — 67» — син тієї землі, що колись ростила і плакала запорожців.

Вдивіться в риси цього високочолого ставного юнака з характерним урочисто-святковим виразом обличчя — так, наче він щойно зважився стати на вузько-круту і незайману білу стежку над прірвою, де кожен крок веде вгору і до життя, а другий так само певно стає на краю... Але погляньте, які в нього кришталево-чисті очі! В них світиться навіки складена присяга Богові Правди.

Іван Сокульський — запам'ятаймо це ім'я. Це один з найближчих братів Василя Симоненка. Але в житті вони розминулись: Василь раптом злетів зі своєї білої стежки і став іменем. Іван Сокульський тільки-но підходив до неї саме в той час, коли затикали щілини барокамери для налагодження в ній серійного випуску стерилізованих віршів.

Звичайно, на плечах Василя Симоненка та поетів його кола, йому нині легше рости як поетові. Але наскільки важче жити як поетові, як нестерпно тяжко жити як поетові, можемо судити з його віршів — з того, що вони не друкуються, зрештою, з того, що він уже півроку під слідством у Дніпропетровському КДБ.

Очевидно, там його перевиховують саме як поета

громадської теми, як людину, вразливу на народне горе і людський біль.

В часи Василя Симоненка поезією ще займалась преса — нині громадську поезію і прозу передано в те секретне відомство, яке займається героїчним викриттям, виловлюванням та знешкодженням шпигунів та диверсантів. Люди, не дипломовані в літературі, вони не претендують на пресу, зате каламутно-секретними каналами пустили чутку між наляканого обивателя, що затримали і «викрили ворога, який хитро приховувався від народу»...

Так само, як у «Лихих людях» Панаса Мирного — «по базарах прокотилася чутка, що піймали лютого ворога темних людей, що виробляв фальшиві гроші». Тим часом діти, що знають ту повість з читанки, вже розуміють, що насправді впіймали Петра Телепня за те, що він хотів одверто і прямо говорити з народом і ділити з ним його болі.

СМЕРТЬ ПАТРІОТКИ

12 липня 1971 року у Києві на 30-му році життя померла українська патріотка, талановитий педагог і активіст українського громадського життя Валентина Василівна ПЕТРІЄНКО.

1971 року навчалася в Київському педінституті. Разом із студентом Б. Рабовличем та ін. стала ініціатором створення студентського мандрівного хору «Жайворонки», який відіграв помітну роль в національно-культурному відродженні початку 60-х років у Києві.

У перші роки хором диригували на громадських засадах М.І. Молдавін та студент консерваторії Володимир Конощенко.

Валентина Петрієнко була незмінним членом Ради хору, багато енергії віддавала залученню в хор нових членів, організації мандрів хору по Україні, пропаганді рідної пісні та думи. Користувалася загальною любов'ю, хористи звали її «Валя-Рада».

Влітку 1962 року міське хорове товариство фінансувало хор і дозволило йому поїздки по Україні. Такі походи і поїздки по українських містах і селах відбулися влітку 1963, 1964, 1965 років і багато дали для пробудження національної свідомості, любови до рідного слова і рідної пісні. Велика організаційна заслуга в цьому належить Валентині Петрієнко.

1965 року на хор посипалися репресії. Хору не

дали приміщення для репетицій, і до 1968 року хористи збиралися на приватних квартирах, у різних випадкових приміщеннях.

В 1968 році в хор було послано диригента із завданням задушити всяку ініціативу в колективі. Хорові заборонено походи по Україні, виступи на вулицях, участь у веснянках і купалах. Студенти до хору не залучаються.

В. Петрієнко боляче пережила занепад «Жайворонки», але хору не залишила, шукаючи шляхів для виведення хору із кризи. Водночас зацікавилася новоствореним фолкльорно-етнографічним хором «Гомін», що деякою мірою перебрав на себе колишню роль «Жайворонки», почала відвідувати репетиції «Гомону».

Після закінчення інституту Валентина працювала завідувачкою дитячим садком підсобного господарства «Чайка» при ЦК КПУ. Вела повсякденну роботу по наверненню зденаціоналізованих українців до рідної мови, культури, прищеплювала почуття національної і людської гідності.

Не обмежуючися дитячим садком, вела роботу в цілому підсобному господарстві. Влаштувала колядки, вечори української народної пісні тощо. В колективі її любили за щирість, увагу до людей, ніжність до друзів, енергію в роботі.

Валентина Петрієнко померла від ревматизму, який перекинувся на серце. Залишилася самотня мати, що працює прибиральницею.

Хоч ім'я Валентини Петрієнко не було широко відомим, бо робила вона щоденну, непомітну роботу, її по праву відносять до покоління шестидесятників, які почали будити приспану національну свідомість.

**

Похорон Валентини Петрієнко зібрав велику масу

людей. Провести її в останню дорогу прийшли всі працівники підсобного господарства «Чайка» з родинами, прийшли київські друзі й знайомі.

Щоб віддати останню шану своїй «Валі-Раді», приїхали колишній диригент «Жайворонка» Мусій Молдавін, колишній художній керівник хору Борис Рябокляч. З Черкас прибув колишній диригент хору Володимир Конощенко. Приїхали на похорон друзі Валентини з різних міст Радянського Союзу.

О 16-й годині труна була встановлена в саду на подвір'ї по вулиці Капітанівській, 2. На віці труни — рушник, хліб і червона калина — ці традиційні символи українського духу.

Ветерани «Жайворонка» проспівали «Реквієм» композитора Л. Яценка та сумні українські пісні. Найвірніші друзі взяли труну на руки і під звуки траурного маршу понесли до автобуса.

На центральному кладовищі відбувся мітинг. Спочатку якийсь начальник сказав, що промовляти ніхто не буде, бо забули буцім то дома папірці з текстами промов, затвердженими парткомом підсобного господарства... Однак друзі Валентини зігнорували таку вказівку і почали говорити без усяких папірців.

З прощальною промовою виступив працівник міського хорového товариства Мусій Молдавін. Він відзначив, що Валентина любила над усе свій народ, його пісню, і любов цю передавала іншим.

Потім виступив Борис Рябокляч:

«Дорогі друзі!

Неймовірно важко стояти над цією могилою і усвідомлювати, що Валі більше нема. Перестало битись серце мужнє і любляче. Перестало битись серце, яке було до безтями закохане в рідний народ, у рідну пісню. Ще так недавно прощалася Україна зі своїм улюбленим поетом-патріотом Василем Симоненком. І зовсім недавно люди плакали над труною мужньої жінки митця і полум'яної патріотки Алли Горської.

Сьогодні знову переживаємо невимовне горе, бо навіки прощаємося з людиною, яка чесно і самовіддано служила Україні.

Сталося так, що в останні роки слава «Жайворонка» занепала. Думаю, що гідним буде пошани Валі, коли ми не складемо рук в солодкій дрімоті, а пробудимося до роботи. Нарешті треба добитись того, щоб «Жайворонка» заспівав на весь голос без будь-яких обмежень і дозувань.

Хай хоч смерть Валі пробудить нас від сплячки.

Пером тобі рідна земля, наша посестро!

Ми будемо продовжувати твою і нашу справу».

Перемагаючи ридання, говорив агроном «Чайки».

Потім ветерани — «жайворонята» знову проспівали кілька українських народних пісень.

На прощальному обіді після похоронів знову говорили друзі про Валю як людину і громадянку. Казали про нерозривний ланцюг: «Жайворонка» і Валя, Валя і пісня, пісня і Україна...

Говорили також про стан занепаду, до якого реакція довела популярний раніше «Жайворонка».

«ЗАЯВА» поета Миколи Холодного на ім'я секретаря ЦК КПУ Овчаренка та голови Спілки письменників України Гончара.

Дата — 26/Х. 1970 р.

(Наводимо ту частину, де М. Холодний дає картину утисків великої групи українських літераторів, яких взагалі не пускають до читача).

«Видавничий шлягбавм» опущено перед цілою плеядою молодих, визнаних громадськістю, українських поетів. Так, у «Радянському письменникові» затримано плановані книжки Миколи Воробйова та Віктора Кордуна, чиї добірки неодноразово вміщувались в часописах та альманахах. З В. Кордуном зазнайомив читачів «Літературної України» Іван Драч. Обом нещодавно присвячена позитивна стаття в «Вопросах литературы».

Автоматично, аби чогось не скоїлося, зняло з виробництва збірку М. Воробйова видавництво «Веселка».

Зупинено у «Радянському письменникові» заплановану книжку Ігоря Калинця, відомого збіркою «Вогонь Купала» (в-во «Молодь»).

Не вийшла тут таки запланована збірка «Лябіронт» Василя Голубородька — унікального поета, ім'я якого фігурує у десятках статей у республіканській і всесоюзній пресі. Весь тираж збірки цього поета

«Легюче віконце», виданої «Молоддю» кілька років лежить на книжковій фабриці у Білій Церкві, як збірка Михайла Осадчого (в-во «Каменяр») — у Львові.

У віддрукованих «Молоддю» «Вітрилах» вирізали раптом поетичну добірку Михайла Скорика.

Тут таки не побачили світу внесені до тематичного плану збірки Віктора Могильного та Миколи Клочка, знаних читачеві з виступів у «Дніпрі», «Вітчизні», «Ранкові» тощо.

А здібному поетові Миколі Рачуку у «Молоді» відповіли, що видавництво «не має коштів на рецензію», і повернули авторові рукопис без ознайомлення.

У видавництві «Радянський письменник» роками без руху, або повернені без пояснень, рукописи київських поетів: Василя Стуса (широко публікувався в республіканських часописах), автора уже виданої збірки Бориса Мозолевського; дніпродзержинців: поета Володимира Сіренка і письменника-гумориста (публікувався у «Літературній Україні»), Миколи Кучера та багатьох інших.

Збірку Станіслава Зінчука один з радписьменницьких редакторів викинув з плану лише через те, щоб на її місце поставити власну.

Досі не видано збірки поета-новатора, колишнього бухенвальдського в'язня і багаторічного редактора «Держлітвидаву» (тепер в-во «Дніпро») Федора Бойка, про якого свого часу Віталій Коротич видрукував у «Ранкові» статтю. Не здужавши подолати видавничого муру, Федір Бойко психічно захворів і, забутий світом, доживає лічені дні у селі Миколаївської області.

У в-ві «Маяк» впродовж десятиріччя переноситься видання книжки талановитого одеського прозаїка Олекси Різникова.

Роками очікують на видання київський прозаїк Ярослав Ступак, донбаський прозаїк Станіслав Цетлян, сумський поет-комуніст Микола Данько, львівський

поет Григорій Чубай, видрукувані у «Вітрилах-68», багаторічна авторка «Молоді України» Надія Кир'ян та Василь Рубан, репрезентований у «Молоді України» Петро Куценко із Кіровоградщини, київські поети Михайло Саченко, Григорій Тименко та ряд інших.

Цікаво, що, наприклад, вірші Григорія Тименка дістали високу оцінку під час звіту у Спілці Письменників, уміщені у «Вітрилах».

Івана Семенка відзначив, як перспективного поета у одному з інтерв'ю Іван Драч, а також із-за трибуни Спілки Письменників узимку цього року — провідний український критик Анатолій Макаров. Поезіям М. Саченка з 1960 р. і по цей день надають сторінки республіканські газети та часописи. А нещодавно вся Україна дивилась про нього телепередачу. (...)

Прикрий і той факт, що ось уже п'ять років у Спілці письменників не проводиться обговорення творчості молодих...»

ХРОНІКА

29 березня 1965 року в клубі Київського заводу верстатів-автоматів (Брест-Литовське шосе, 86) мав відбутись вечір української поезії. Оголошення про вечір висіло кілька днів.

В неділю 29, на вечір почали збиратися люди. Але клуб був замкнений і оголошення зірване. Як виявилось, незадовго перед початком вечора завклубом Брагінську Л.І. попередили, що вечір забороняється, позаяк програма вечора не узгоджена з райкомом партії і не затверджена ним.

Люди, яких під дверима клубу зібралося багато, дивувалися і обурювалися. Хтось подав думку вечір все таки провести, хоч би навіть і під відкритим небом. Присутні стихійно рушили до сусіднього парту ім. Ленінського Комсомолу. Там поети почали читати вірші, читалися друковані поезії інших поетів. З'явився

в парку і голова місцевому заводу Глазирін. Коли поети почали читати вірші, Глазирін хутко виліз на літню естраду, почав лягтися, розганяти присутніх, кричати: «Ухадите отсюда! Товарищи, не слушайте их, это украинские националисты, бандеровцы! Почему они все на бандеровском языке читают? Переведите мне, что они там говорят!» і т. п.

Поведінка чиновника викликала законний протест присутніх, його підтримувала тільки невелика групка людей, що прибула разом з ним. Про Глазиріна відомо таке. Він росіянин з Вологодщини, типовий чиновник-апаратчик без будь-якого фаху. До Києва приїхав з Вологодської області разом із заводом, що повернувся з евакуації, без перешкодно одержав житло, прописку і т. п. Довший час працював «інженером» без освіти і фахової підготовки, тримали його за те, що був «активістом», займаючи різні виборні посади із звільнення від основної роботи. З ненавистю ставиться до всього українського, притісняв робітників, які ще не відцуралися рідної мови.

Відомо, що за хуліганський, політично злочинний випадок на вечорі в парку Ленінського Комсомолу на нього було подано в суд. Але судові інстанції спустили позив в райком партії, а там справу зам'яли. Глазиріна не тільки не покарали, але, ніби в подяку за україножерство, незабаром післали в складі делегації від України на профспілковий конгрес у Варшаву (за іншими даними — у Чехословаччину) для встановлення дружніх зв'язків...

На вечорі в парку було присутніх 200-250 чоловік: робітники заводу, молоді спеціалісти, українська інтелігенція, молодь району, долучилися також присутні в парку люди. Осуд вчинку Глазиріна був одностайний, але коли декілька осіб хотіли побити Глазиріна за «бандеровський язук», до цього не допустили — і літературний вечір пройшов з дотриманням порядку.

Після закінчення його учасники з українськими піснями пішли до центру міста.

Ініціаторами проведення вечора в заводському клубі були інж. Святослав Федорів та інж. Олександр Миколайчук. Для останнього з них вечір закінчився трагічно. О. Миколайчук, чуючи свою відповідальність за вечір, намагався втихомирити Глазиріна, умовляв його і при цьому дуже перехвилювався. До того ж він промерз, бо надворі було по-зимовому холодно, а одягнувся він легко, сподіваючися, що вечір буде в клубі. Цієї ж ночі, з неділі на понеділок, з ним стався тяжкий сердечний приступ. Зібравшись із силами, він постукав у стіну до сусідів. Ті негайно викликали швидку допомогу, яка прибула тільки через 1,5 години, коли серце О. Миколайчука перестало битись...

О. Миколайчук був здібним інженером, чесною і сумлінною людиною. Був головою Ради молодих спеціалістів, активним громадськи. На заводі працював після закінчення Київського політехнічного інституту, користувався повагою серед робітників і товаришів-інженерів. Родом він з Вінниччини, любив українське слово, українську пісню. Сусід по кімнаті розказує, що незадовго до трагедії, до Оледсандра приїжджав батько — і вони цілий вечір гарними голосами співали старовинні українські пісні.

Поховали О. Миколайчука на Байковому цвинтарі, громадським коштом поставили на могилі пам'ятник...

За кілька днів в Жовтневий райком партії почали кликати С. Федоріва, вимагали назвати організаторів вечора і присутніх на ньому поетів для санкцій.

...А О. Миколайчукові їхні санкції вже не були страшні.

**

КИЇВ. У 1970 році зазнали переслідувань студенти курсів українського відділу філологічного факультету

Київського університету Галина Паламарчук та Станіслав Чернилевський, звинувачені у націоналістичних настроях. Про Чернилевського відомо, що його ще від першого курсу викликали в спецвідділ університету, пропонуючи шпигувати за товаришами і обіцяючи за це різні пільги, але студент рішуче відмовився... Тепер Г. Паламарчуку було винесено догану, а С. Чернилевський під тиском змушений був залишити університет. Влітку 1971 року він блискуче склав екзамени до Київського театрального інституту, показавши найкращі знання серед вступників. Однак його до занять не допустили і викреслили зі списку студентів тільки через те, що залишив університет (підстава цілком незаконна, без сумніву тут не обійшлося без втручання КДБ).

**

Традиційна маніфестація свідомого українського люду біля пам'ятника Шевченкові у Києві 22 травня — в день перевезення тіла поета на батьківщину — і в цьому році не пройшла без наслідків. Через кілька днів був заарештований колишній політв'язень Лупиніс. Як гадають, поштовхом до арешту був його виступ коло пам'ятника із читанням антишовіністичних віршів.

Присутніх біля пам'ятника знімали на кінострічку і фотографували. Потім склали списки скільки осіб від якого району міста лишилися біля пам'ятника після закінчення офіційного фестивалю. Наприклад, з Ленінського району Кисва було зафіксовано 170 осіб, з Шевченківського — 10 і т. п. Цими цифрами оперував потім секретар Київського міського партії Ботвин, виступаючи перед директорами шкіл, а також перед директорами підприємств і установ, (один такий виступ відбувся 5. VII. 1971 року).

Він закликав посилити боротьбу з ідеологічними

диверсіями, карати тих, хто приходить до пам'ятника Шевченка 22 травня. Щоб скомпромітувати традицію вшанування в цей день пам'яті Шевченка, секретар міському зв'язав цей день із 22 січня — днем проголошення Центральною Радою самостійности УНР у 1918 році. Мовляв, націоналісти саме тому 22-го біля пам'ятника збираються...

**
*

У плані розпочатої з ініціативи ЦК КПУ «боротьби» з «архаїзацією» української літературної мови і за наближення її до «живої мови» народу (тобто до російсько-українського суржика) зроблено вже цілий ряд заходів. У видавництвах республіки, особливо у в-ві «Дніпро», яке друкує найбільше перекладних творів, розпочався мовний терор. При редагуванні викидається нещадно навіть питомі українські слова, що останніми роками вже наново здобули права громадянства в українській мові. Забраковано ряд високоякісних перекладів. Звільнено з праці письменника-перекладача Анатолія Перепадю тощо.

Відразу відгукнувся на кампанію і очолюваний І. Білодідом Інститут мовознавства АН УРСР. Скориставшись нагодою, тут ліквідували відділ історії української мови та відділ діалектології, а натомість створили відділ російської мови та відділ культури мови. Останній доручено очолювати пересічному науковцеві, реакціонерові від мовознавства Аллі Коваль, відомій зв'язками з КДБ.

Комітет по пресі при Раді Міністрів УРСР видав спеціальну постанову про мову українських газет і книжок. У постанові згадується і про потребу уникати відвертих русизмів, але головний натиск робиться на боротьбу з «архаїзмами» і «діалектизмами».

**
*

Київська газета «Вечірній Київ» за 8. VII. 1971 р. вмістила статтю І. Шпиталю про дострокове вигнання з України чотирьох американських туристів, українців за національність — Романа Процика (19 років), Марії Фецьо (21 рік), Стіва Осадця (26 років), Ганни Процик-Олексів (35 років).

У великій статті важко однак знайти дійсні причини такого крайнього кроку. Єдиною виною туристів було те, що один з них сфотографував російськомовний щит із реклямним текстом біля історичного музею, а не сфотографував того ж щита українською мовою, що був неподалік...

Крім того твердиться, що туристи просили радянських громадян «допомогти встановити контакти з «підпіллям», щоб постачати його «модерною емігрантською літературою», але це твердження цілком голосливне, не підтвержене жодним доказом. Зате багато пишеться про батьків туристів, про їхнє громадське життя в Америці тощо. Так про аспірантку Колумбійського університету Г. Процик пишеться, що її батько був «закоренілий бандерівець», що в тому ж дусі виховав дочку, що вона бере участь у т. зв. «Міжнародній амністії», де стала одним з її лідерів. Про трьох інших написано, що вони є членами молодіжної організації СУМ (Союз української молоді). Кажуть, що справжньою причиною викинення туристів із СРСР є те, що вони зустрічалися і розмовляли з рядом осіб з-поміж київської інтелігенції, яких КДБ вважає «неблагонадійними».

**
*

Звільнено з праці в Міністерстві побутового обслуговування поета В. Кордуна. Причина — вживання справжніх українських слів, замість нав'язуваних українській мові російських. В. Кордун працював у відомчому журналі і замість, скажімо, «закройщик»,

писав «закроювач» і т. п. Його змусили подати заяву «за власним бажанням» і піти з роботи.

**
*

Запропоновано піти з роботи старшій піонервожатій київської школи номер 139, комсомольці Ніні Лашенко (1950 р. нар.). Крім участі в «Гомоні» їй інкримінували також... вживання української мови в українській школі! Ось розмова з нею парторга школи:

— Ви підкреслено розмовляєте скрізь українською мовою. Кому це потрібно?

— Алеж у нас школа українська!

— Ось ви заходите в російську десятку класу і там також говорите по-українському.

— Для мене мова не є одягом, я не можу її міняти як сукню: ця — до театру, інша — на працю.

— Ось я викладаю англійську мову, алеж я поза класою нею не розмовляю.

— Це — ваш хліб. А рідна мова — це моя життєва необхідність, і т. д. і в такому ж дусі.

Парторг, крім того допитувався, які заборонені книжки приносила піонервожата в 10-ту класу. Виявилось, що то були видані радянськими видавництвами збірки Драча та Вінграновського, про які парторг ніколи нічого не чула...

**
*

Зазнає цькування викладачка мови й літератури в одній із українських шкіл Києва Емма Литвинчук. Директора школи обурюється, що вчителька української мови «підкреслено говорить по-українському» з учнями і колегами-учителями української школи.

**
*

25 жовтня та 1 листопада 1971 року в гуртожитку І Київського політехнічного інституту, в кімнаті номер 87, зроблено трус в той час, як мешканці кімнати були на лекціях. Трус, в присутності команданта гуртожитку та заст. декана механіко-математичного факультету робили інститутські кагебісти — працівники т. зв. «І відділу». Вони ретельно перерили всі речі студентів. «Підстава» для незаконного, не санкціонованого постановою прокурора обшуку — хлопці в кімнаті розмовляють українською мовою, один з них ходив на репетиції «Гомону», а другий минулого року намагався організувати в інституті виступ актора С. Максимчука — лавреата республіканських конкурсів читців.

РОЗПРАВА НАД «ГОМОНОМ»

Етнографічний ансамбль «Гомін» стихійно виник у Києві кілька років тому, об'єднавши людей, що люблять українську народну пісню, традиції і обряди. Почалося з підготовки до колядування. Окремі групи молоді збиралися в приватних квартирах, або в клубках своїх вузів чи установ на репетиції. Бракувало керівників, які могли б готувати обрядові пісні. Хтось подав пропозицію збиратися усім групам разом та запросити для проведення репетицій відомого знавця фолкльору і обрядности кандидата мистецтвознавства Леопольда Ященка.

Після успішного проведення колядок, молодь захотіла вивчити також веснянки, купальські пісні, відродити масовий обрядовий спів. Так і виник етнографічний ансамбль «Гомін». Від інших колективів цей відрізнявся тим, що не готував звичайних концертів для сцени, а виходив з веснянками чи купальськими піснями на природу, в органічне для таких творів середовище. Коли до забав приєднувались не члени ансамблю, забави ставали масовими.

Але незабаром сталося неймовірне. Органи безпеки, а потім і партійні органи побачили в діяльності «Гомону» і в його репертуарі ...« буржуазний націоналізм ». Почалися переслідування учасників ансамблю. Одних викликали на « проработку » в парткоми за місцем праці чи навчання, інших викидали з роботи, нічого не пояснюючи, а ще з іншими « розмовляли » в КДБ.

Як виявилось під час розмов у парткомках, КДБ дало партійним органам завідомо викривлену інформацію про завдання і репертуар «Гомону», пустивши в хід брудні вигадки і наклепи.

Так парторг факультету журналістики КДУ Рубан на партійних зборах заявляв, що «Гомін» — це підпільна організація (це тоді, коли міськком партії та міське хорове товариство надали колективі приміщення в палаці культури «Харчовик»!). А члена Спілки композиторів України кандидата наук Л. Яценка той же Рубан назвав некваліфікованим робітником, « який ніде не працює і якому збирають по 5 крб. на прожиття ».

Досі відомо понад сорок випадків, коли на «бесідах» з учасниками ансамблю в парткомках заявляли, що репертуар хору «Гомін» націоналістичний і часом навіть щиро дивувалися, дізнавшись, що хор співає тільки обрядові та побутові українські народні пісні і збирається на репетиції не « підпільно », а в палаці «Харчовик», під опікою хорового товариства. Одній учасниці хору, наприклад, в парткомі заявили: « Ви ходите в націоналістичний хор? » « Чому ви вважаєте, що він націоналістичний? » « Бо він має націоналістичний репертуар ». « Можу з вами погодитись тільки тоді, якщо ви вважаєте націоналістичною пісню "Ой не рости кропе" » і т. п.

Переслідування почалися з початком 1970 року — спочатку після колядування, потім — після ювілею

Лесі Українки. Ось неповний перелік репресивних заходів щодо учасників ансамблю.

МОРДАНЬ Раїса Григорівна, 1939 р. н., дружина поета В. Морданя, музвихователь дитсадка н-р 504, навчила в дитсадку дітей кількох українських народних пісень і привела їх на концерт, присвячений ювілею Лесі Українки в палаці «Харчовик» 25. ІІ. 1971 р., де з великим успіхом виступав «Гомін». За це Раїсу було викинуто з роботи. В Дарницькому райкомі партії їй сказали: « Это націоналістический хор, пайот вражеские песни. Спуталась с націоналістами, да ещо дітей с сабой привела! ». Говорили з нею брутально.

Однією з причин звільнення з роботи була участь у хорі «Гомін» письменника і журналіста, співробітника АН УРСР Володимира ДАНИЛЕЙКА, 1930 року народження.

За участь у «Гомоні» і відмову бути сексотом (пропозицію робили кагебісти, викликавши в справі «Гомону») звільнено з роботи Надію ВОЛКОВИЧ, 1947 р. народження, комсомолку, виховательку дитсадка н-р 464.

Звільнено з роботи в середній школі н-р 38 м. Києва за участь у «Гомоні» вчительку української мови і літератури Марію ГЛУЩУК, 1944 р. нар.

Звільнено з роботи агронома Української сільськогосподарської академії Ірину МОНКЕВИЧ, 1935 року народження.

Запропоновано піти з роботи старшій піонервожатій СШ н-р 139 м. Києва Ніні ЛАЩЕНКО, 1950 року народження.

«Проробляли» в парткомках (чи КДБ) і категорично заборонили відвідувати хор під загрозою викинення з роботи таким особам:

ГРИЩУК Марія — студентка політехнічного інституту, 1948 року народження, комсомолка.

ВАШКАРІНА Ніла — 1948 року народження, комсомолка, лаборант заводу «Комуніст».

КОВАЛЬЧУК ТЕТЯНА — 1951 року народження, студентка КДУ, лаборант Ленінського РВНО.

ГАЙДУК Тетяна — 1948 року народження, студентка КПІ, комсомолка.

РОЛЬЯНОВА Алла — 1946 року народження, комсомолка, філолог, працівник видавництва КДУ.

ТЕСЛЕНКО Людмила — 1952 року народження, комсомолка, працівник гідрометерологічної обсерваторії.

ГУДИМА Манолій — 1947 року народження, інженер-будівельник БУ-1 Києва.

ІСЬКІВ Богдан — 1936 року народження, кандидат медичних наук, працівник інституту вдосконалення лікарів. Категорично заборонили ходити на хор в парткомі інституту, сказавши, що хор — націоналістичний. Іськів доводив, що репертуар хору цілком етнографічний і нічого в ньому немає, на що почув, що релігія теж не заборонена, але боротьбу з нею провадять...

МАЗУР Андрій — 1929 року народження, інженер, працює в училищі заводу «Більшовик».

САВЧЕНКО Людмила — 1934 року народження, інженер фабрики фотопапери. Їй, крім заборони ходити на хор, в парткомі фабрики ставили в вину навіть те, що у відпустку поїхала в Карпати, а не в Крим, а також те, що купила роман О. Гончара «Собор».

САМУТІНА Галина — 1929 року народження, художник в-ва «Веселка».

СЕНЧЕНКО Ольга — 1942 року народження, художник в-ва «Веселка».

Багато осіб викликали на «бесіди» в парткомі й КДБ з приводу участі в «Гомоні», і хоч прямо й не забороняли відвідувати репетицій, але називали хор націоналістичним і «нерадили» його відвідувати, часом відверто погрожуючи можливими санкціями.

Серед таких :

В'ЯТЕЦЬ Валентина — 1934 року народження, інженер інституту електродинаміки.

ГОЛОДНА Надія — 1948 року народження, комсомолка, студентка Інституту іноземних мов.

КОВАЛЬ Алла — 1943 року народження, оператор залізничного поштамту.

ОРЕЛ Лідія — 1937 року народження, працівник Музею народної архітектури (розмови про «Гомін» вели, коли ще працювала вчителькою в одній з київських шкіл).

ДЕБЕЛЮХ Іван — 1941 року народження, робітник ЗЖБК-2 Домобудтресту.

ДИКИЙ Микола — 1942 року народження, інженер заводу «Радіоприлад».

КНЯЗЮК Григорій — 1946 року народження, працівник ДВК-3.

КРАВЕЦЬ Микола — інженер Інституту Укрдіпластмаш.

МАХОВЕЦЬ Іван — 1940 року народження, біолог, Інститут ботаніки АН УРСР.

ПОНОМАРЧУК Ігор — 1960 року народження, студент КПІ (в кімнаті гуртожитку вчинили незаконний обшук).

ТАУЖНЯНСЬКИЙ Сергій — 1929 року народження.

ШАМАТІЄНКО Іван — 1945 року народження, завод ім. Артема. З ним розмовляли працівники парткому і КДБ. На зауваження хлопця, що хор не заборонений, почув відповідь: «У нас релігія теж не заборонена, а ми з нею боремося». А присутній кагебіст натякнув: «Майте на увазі, що у нас уголовні злочинці раніше виходять, а політичні сидять до кінця».

БЕЛІНСЬКА Оріся — 1949 року народження, комсомолка, студентка КІНГ, працівник управління держстраху Київської області.

БОРИСЮК Зоя — 1947 року народження, комсомолка. Вчиться в інституті іноземних мов.

КОВАЛЕНКО Ганна — 1939 року народження, інженер інституту Укрдіпластмаш.

ЛИТВИНЧУК Емма — 1933 року народження, вчителька середньої школи н-р 134.

ГОРОШКО Микола — 1943 року народження, комсомолец, технік НДІАСВ, студент політехнічного інституту.

ГУРЕНКО Іван — 1938 року народження, інженер НД... (остання буква нерозбірлива в оригіналі — в-во) атом. сист. будівн.

ЄРМОЛЕНКО Михайло — 1926 року народження, інженер заводу «Більшовик».

ЗБОЛА Михайло — 1937 року народження, хемік ЕНІКПН (нафтохім).

КУНИНЕЦЬ Василь (рік народження нерозбірливо в оригіналі — в-во), інженер.

РУДЧИК Адам — 1935 року народження, кандидат фізико-математичних наук, Інститут ядерних досліджень.

ТКАЧЕНКО Надія — 1944 року народження, художник-реставратор Музею народної архітектури і побуту.

ЧЕРКЕС Юлія — 1947 року народження, комсомолка, інженер Інституту кібернетики.

ЯНОВСЬКА Олена — 1931 року народження, працівник Головопштамту.

ЯРОВЕНКО Галина — 1944 року народження, комсомолка, технолог заводу імени Дзержинського та інші.

Нарешті, «Гомін» був фактично розігнаний, 20 вересня 1971 р., хоч офіційно про це ніхто не заявляв. Того дня було скликано в палаці «Харчовик» збори колективу в присутності партійних керівників. Керівник хору композитор Л. Яценко та ще кілька хористів спробували захистити як колектив, так і саму ідею

етнографічного ансамблю, не прикутого до сцени, але їм закрили рота. У заключному слові, директор «Харчовика» Карасьова сказала: «Ніхто нікаких реклам ні о каком «Гомоне» давать не будет. Есть у нас общій хор дворца культуры, приходіте, будем работать, петь українські народніє песні, песні українських советських композіторов, песні о родіне і песні о партії». Це означало фактичний розпуск колективу.

Через тиждень, 28 вересня 1971 р. відбулося засідання президії Спілки композиторів України, де Л. Яценка було виключено із Спілки композиторів України. В засіданні президії брали участь: А. Штогаренко, К. Домінчев, О. Білаш, А. Філіпенко, В. Гомоляка, секретар парткому Спілки (особливо нападав!) А. Колодуб, Ю. Знатоков, Ю. Малишев, М. Михайлов, І. Драго, П. Сук, О. Кокарьов, Н. Жукова, Д. Карасьова, Я. Сидоренко (серед названих — кілька не членів президії, а представники партійних органів, хорового товариства, палацу «Харчовик»).

Л. Яценка виключено за те, що:

1. Не реагував на рекомендації адміністрації «Харчовика» і хорового товариства щодо репертуару ансамблю;

2. Демагогічно заявляє про переслідування хористів (!!!);

3. За те, що кілька хористів були 22 травня біля пам'ятника Шевченкові і один з них прочитав вірш Симоненка (хор біля пам'ятника не виступав і Л. Яценка там не була).

Вів засідання Штогаренко. На захист Л. Яценка не виступив ніхто, хоч дехто (напр., О. Білаш) відмовчувався, а дехто уник голосування.

Після вересневого погрому хор не функціонує, хоч палац культури «Харчовик» і дав у газетах оголошення про додатковий набір в етнографічний хор (уже без назви «Гомін»). Ніхто з колишніх учас-

ників в «етнографічний» хор, який співатиме «о родине», не пішов.

Учасники розіграного «Гомону» написали колективний лист до Київського міському партії та до президії Спілки композиторів України, де йдеться про безпідставні нападки на «Гомін» та на його керівника. Відповіді не одержали.

Тим часом про вже неіснуючий колектив далі розпускають різні чутки. Так, наприклад, 25 жовтня в інституті агітаторів виступив «міністер» закордонних справ УРСР Шевель. У виступі наголошувалось, що ворог номер один тепер — це український буржуазний націоналізм. Як приклад внутрішньої крамоли був названий хор «Гомін», який нібито «під прикриттям репертуару народних пісень проводив серед молоді націоналістичну пропаганду». Це твердження нічим не обгрунтовувалося.

19. X. 1971 р. Л. Яценко звернувся листом до голови ревізійної комісії Спілки композиторів України, копію якого надіслав у Київський міськком партії. В листі йдеться про значення таких традицій (народних) і користь таких колективів, яким був «Гомін». Далі розповідається про безпідставні переслідування учасників колективу та самого автора листа, і про те, що колектив, який ще півроку тому нараховував понад 50 осіб, фактично не існує.

Л. Яценко оскаржує необгрунтоване і цілком несподіване для нього виключення із Спілки композиторів. Із листа ми дізнаємося про те, що виключенням із Спілки не обійшлося.

Останнім часом твори Л. Яценка не виконуються, не включаються до програм радіо, телебачення, до видавничих планів. Були викинуті навіть твори, що вже були прийняті на радіо художньою радою і записані. Вилучаються давніші пісні, які є в фонотеках і раніше виконувалися.

Відкинуті пісні написані для Комісії по обрядах

при Верховній Раді УРСР, які були прийняті і розучувалися. Відразу після виключення із Спілки низка творів Яценка (оригінальних і опрацьованих ним народних) виключена із верстки вже готового збірника «Співає народний хор», що має вийти у в-ві «Музична Україна».

Л. Яценко наводить парадоксальний приклад. Виявляється, репертуар «Гомону» він подавав на республіканський конкурс обрядових пісень та сценарів. Але подавав не під власним прізвиськом, а під девізами, як вимагали умови конкурсу. І ці твори, які КДБ і партійні органи визнали «націоналістичними» — дістали чотири премії на республіканському конкурсі.

Л. Яценко просить об'єктивно розібратись в його справі, не дати умертвити цінне починання. Він пропонує також створити у Києві Клуб любителів народної пісні і пропонує свої послуги для організації робіт такого Клубу. Про якунебудь відповідь на цей лист не відомо. Операція «Гомін», розпочата органами КДБ та партійними органами два роки тому, завершилася.

**

Виключено із Київського педінституту за звинуваченням у «націоналізмі» студента четвертого курсу українського відділу філологічного факультету Микола ТРОЦЕНКА.

М. Троценко — комсомолец, син колгоспника із Миронівського району Київської області. 22 травня 1971 року він прочитав коло пам'ятника Шевченкові у Києві вірш Василя Симоненка. Цього одного вистачило, щоб хлопець зазнав переслідувань: його викликали на проробку в партком інституту, винесли догану і т. п.

У жовтні 1971 р., коли М. Троценко проходив

практику в одній із шкіл м. Борисполя, секретар комітету комсомолу інституту самочинно, у відсутності Троценка, влаштував трус у кімнаті і вилучив магнетонну стрічку із записом статті вченого М. Брайчевського « Приєднання чи воз'єднання ? », яку студент начитав на стрічку, не маючи змоги передрукувати.

23 листопада за вказівкою парткому вдруге були зібрані комсомольські збори, на яких виступили декан факультету, викладач української мови та літератури, викладачка історії (яка, до речі, викладає на українському відділі історію російською мовою і ненавидить все українське), секретар парткому. Всі вони таврували Троценка як « націоналіста ». Доказами « націоналізму » був виступ біля пам'ятника Шевченкові 22 травня, читання статті історика Брайчевського і навіть те, що Троценко постійно розмовляє українською мовою. Згадані керівники подали пропозицію зборам виключити Троценка із комсомолу і просити ректорат виключити його з інституту. Але комсомольці проголосували проти цієї пропозиції, обмежившись доганою.

Однак на другий день за вказівками парткому було скликано актив інституту, який, через голову первинної організації, виключив Троценка з комсомолу і « просив » ректорат виключити його з інституту, що й було негайно зроблено.

Студенти курсу спробували опротестувати таке свавільне рішення, але секретар парткому сказав їм, що їхні протести даремні, бо на виключення Троценка одержано « указание свыше ».

**

На тих же комсомольських зборах курсу, що розглядали « справу » Троценка, вдруге, слухали й « справу » студентки курсу українського відділу Людмили Чижук.

Вона — киянка, спершу поступила на російський

відділ, але на II курсі перевелася на український. Це й стало предметом обговорення і звинувачення в націоналізмі. Крім того, дівчина прочитала 22 травня біля пам'ятника Шевченкові вірш В. Симоненка « Лебеді материнства ».

Ось запис допиту, влаштованого Л. Чижук на зборах :

Запитання викладачів : Чого ви перевелися на український відділ ?

Відповідь : Зустріла таких людей, які дали мені відчуття, що українська література варта глибокого вивчення.

Запитання : Назвіть прізвища цих людей.

Відповідь : Таких людей у нас багато. Прізвищ не пам'ятаю.

Запитання : А чи знала про рішення перевестися на український відділ ваша мама ?

Відповідь : Ні, не знала.

Це викликає обурення, що дівчина приховала від мами « ворожі погляди ».

На захист Троценка та Чижук виступив студент Володимир Яцюк. Він розповів, що під час практики в українській школі Києва переконався, до чого доведено в містах викладання української мови. До неї ставляться з зневагою.

Вчителі української мови та літератури на перервах з учнями розмовляють тільки по-російському. На це почувалася репліка викладача історії :

« Ну і что же здесь такого ? »

Тільки викладач української літератури проф. К. Велинський підтримав у цьому В. Яцюка, називаючи такий стан речей « ненормальним явищем ».

ЗАЯВА ПРО СТВОРЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО КОМІТЕТУ ЗАХИСТУ НІНИ СТРОКАТОЇ

Виходячи з того,

— що останнім часом в СРСР зростає кількість судових переслідувань за відкрите висловлення і відстоювання переконань;

— що такі переслідування носять антиконституційний характер і супроводжуються багатьма порушеннями норм соціалістичної законності (гласності судочинства, права на захист тощо);

— що сам факт арешту радянської людини за висловлення переконань вступає в суперечність із прийнятими Генеральною Асамблеєю ООН і ратифікованими урядом СРСР Загальною Декларацією Прав Людини і Пактом про громадянські і політичні права;

— що офіційні джерела не інформують громадськість про політичні процеси в СРСР або інформують неправдиво;

— що організовані і націлені дії громадськості можуть зробити великий внесок в оздоровлення радянського суспільства, —

ми прийшли до висновку про необхідність в окремих, особливо серйозних, випадках проводити організовані дії для захисту громадян СРСР, переслідуваних із політичних мотивів.

Арешт 8. грудня 1971 року Одеським УКДБ

науковця-мікробіолога, Ніни Антонівни Строкатої (Караванської) ми вважаємо саме таким особливо серйозним випадком, із таких причин :

1. Йдеться про арешт людини, відомої як українській, так і російській демократичній громадськості принциповим відстоюванням здорових засад суспільного життя і суспільної справедливості;

2. Йдеться про поміщення у в'язничні умови з очевидним наміром засудити на ще принизливіші умови підневільного утримання *жінки*, що морально здорове суспільство може дозволити собі тільки як абсолютну крайність (незалежно від того, буде це американська комуністка Анжела Девіс, чи українська патріотка Ніна Строката);

3. Йдеться про арешт дружини політв'язна фактично тільки за те, що вона, незважаючи на сильний тиск, не відмовилася від свого чоловіка, засудженого на тривалий термін, і обстоювала його інтереси (хоч ми свідомі того, що слідчі спробують завуалювати цей очевидний факт підтасовкою якогось « розповсюдження » чи « пропаганди »).

Громадський Комітет захисту Ніни Строкатої створюється на основі гарантій Конституції СРСР, Декларації Прав Людини та Пакту про громадянські і політичні права. У своїх діях він дотримуватиметься радянських законів.

Дії Комітету полягатимуть :

у зборі фактів і документів та матеріалів, що торкатимуться особи Н. Строкатої і її « справи », в ознайомленні з ними державних та правових інстанцій та представників громадськості;

в організації при потребі збору підписів під зверненнями на захист Н. Строкатої;

у зборі коштів для допомоги Н. Строкатій та її чоловікові-політв'язневі, позбавленому, у зв'язку з арештом дружини, будь-якої моральної і матеріальної допомоги;

у домаганні всіх, гарантованих законом прав про захист (призначення адвоката за вибором Комітету чи родичів, виставлення свідків захисту, громадського захисника тощо);

у домаганні гарантованої законом гласності судового процесу, якщо до такого дійде;

у гарантованому оскарженні перед касаційною та іншими інстанціями звинувального вироку, якщо такий буде винесений;

у інших діях, які підкаже хід слідства та суду.

Якщо всі ці законні заходи не дадуть результатів, змушені будемо звернутися до Комітету прав людини ООН.

Дії Комітету продовжуються на весь період ув'язнення Н. Строкатої, Комітет самоліквідується після її повного звільнення.

Документи Комітету поширюватимуться двома мовами — українською і російською, тексти автентичні.

Закликаємо громадськість активно підтримати зусилля Комітету. Запити у справі, а також копії звернень чи протестів просимо присилати на одну із вказаних нижче адрес.

21 грудня 1971 року.

Члени Комітету :

Петро Якір — історик, Москва.

Ірина Стасів — філолог, Львів, Кутузова 118, кв. 12.

Василь Стус — письменник, Київ, Святошине, Львівська 62/1.

Леонід Тимчук — матрос, Одеса, Індустріальна 44, кв. 4.

Вячеслав Чорновіл — журналіст, Львів, Спокійна 13, кв. 1.

ХТО ТАКА Н.А. СТРОКАТА (КАРАВАНСЬКА)

Строката Ніна Антонівна народилася 31 січня 1925 року в Одесі в українській родині, що вистояла проти денационалізації. Батько — економіст, кандидат наук, працював у наукових і учбових закладах, зараз пенсіонер, має близько 80 років. Мати померла кілька років тому.

Після школи Ніна Строката відразу поступила до Одеського медичного інституту, який закінчила з відзнакою. Працювала спочатку в Одеському мікробіологічному інституті, потім 6 років лікарем на півдні України.

Приблизно з 1950-52 років була по травень 1971 року науковим працівником Одеського медичного інституту, спеціалізувалася з мікробіології. Останнім часом успішно працювала над кандидатською дисертацією. У неї багато наукових публікацій в спеціальних журналах і наукових збірниках Москви, Києва, Одеси, Ростова та ін. Аж до самого звільнення користувалася в інституті репутацією здібного науковця, який успішно справляється із темою наукового дослідження.

1961 року Н. Строката одружилася з Святославом Караванським, який за кілька місяців перед тим повернувся із довготривалого ув'язнення. Його засудив у 1944 році Одеський трибунал на 25 років за пропагандивну діяльність в Одеській організації ОУН під час окупації та за короткочасне вимушене співробітництво з румунською розвідкою. Розкаявшись за минуле, він був звільнений наприкінці 1960 року за амністією, поселився в рідній Одесі, де зайнявся науковою і літературною працею.

Завершив роботу над словником рим української мови, капітальною працею, що дістала високу оцінку провідних українських мовознавців (Р. Добрушина, В. Григорієва та ін.), друкував в обласних і республіканських газетах статті про мову, вірші, гуморески,

переклади. За договором із в-вом «Дніпро» підготував переклад сонетів Шекспіра і закінчував переклад роману англійської письменниці Ш. Бронте «Джен Ейр». У літературній праці Караванському постійно допомагала дружина.

В листопаді 1965 року Караванського вдруге заарештували за написання двох статей про антиленінську мовну політику на Україні і звернення до керівників компартії Польщі і Чехословаччини в справі політичних арештів на Україні в 1965 році.

Не маючи формальних підстав для засудження до Караванського застосували указ, який дає право прокуратурі без суду повертати в ув'язнення раніше звільнених в'язнів з 25-річним терміном, якщо буде вирішено, що вони «не перевиховалися». С. Караванського було послано без суду досиджувати майже 9 років ув'язнення.

Відтоді стало відоме ім'я дружини С. Караванського Ніни Строкатої. Вона активно включилася в кампанію захисту осіб, переслідуваних за переконання. Н. Строката ознайомила громадськість з літературним, публіцистичним і науковим доробком чоловіка, з обставинами його нового ув'язнення. Виступала також на захист інших несправедливо репресованих (наприклад, історика і публіциста Валентина Мороза).

У 1969 році на С. Караванського, що перебував тоді у Володимирській в'язниці, була заведена нова «справа» за написання в ув'язненні кількох статей, зокрема статті про трагедію Катинського лісу, де в 1941 році було влаштовано масовий розстріл польських офіцерів військовополонених.

На суді, що проходив прямо в тюрмі і закінчився збільшенням загального терміну ув'язнення Караванського до 33-х років, Н. Строката виступала як свідок, захищала свого чоловіка і звинувачувала організаторів жорстокого суду над ним. У відповідь на це до Одеського медінституту була надіслана окрема ухвала

суду, в якій Н. Строкату звинувачено в тому, що вона не докладала зусиль до перевиховання чоловіка і підтримувала його. На засіданні ректорату інституту, де розглядали її справу, Н. Строката говорила про моральний обов'язок захищати інтереси свого чоловіка і про аморальність вимог відмовитися від нього і публічно його засуджувати. При цьому вона проводила аналогію з переслідуванням дружин політв'язнів у сталінські часи. Дальші заходи проти Н. Строкатої були відстрочені через епідемію холери, в ліквідації якої вона брала найактивнішу участь.

Однак на початку 1971 року нападки на Н. Строкату знову посилювалися. В одеській обласній газеті з'явилась у березні стаття «Е как вы, Строкатова?», в якій анонімний автор І. Петренко (під цим псевдо друкувалися й раніше нападки на С. Караванського) звинуватив Н. Строкату в тому, що вона не порвала із засудженим ворогом і підтримує контакти із його однодумцями. Стаття закінчувалась прямою загрозою репресій, якщо Строката не змінить своєї поведінки.

У травні 1971 року на засіданні вченої ради інституту, де Н. Строката знову обстоювала свої погляди і моральне право захищати свого чоловіка, її викинуто із інституту (офіційне формулювання: «за власним бажанням»).

Внаслідок цькування (анонімні листи, виклики на допити, і «бесіди» її знайомих тощо) і неможливості знайти роботу за фахом Н. Строката наприкінці літа 1971 року змушена була виїхати з України в Нальчик (Кабардино-Балкарія), де влаштувалася викладачем у медтехнікумі.

Заарештували Н. Строкату працівники Одеського КДБ 8-го грудня в дорозі з Нальчика до Одеси, куди вона їхала, щоб закінчити оформлення обміну квартири і відправити до Нальчика особисті речі. Того ж дня зроблено обшук в її одеській квартирі. Забрано два вірші С. Караванського (один називається «Нащадкам

Берії», другий «Літо у Львові»), якусь стару книжку з етнографії і видану в 1966 році книжку сонетів Шекспіра з дарчим написом перекладача Д. Паламарчука, в якому Н. Строкату названо декабристкою. Робили обшук також у Нальчику, в новій квартирі Н. Строкатої, де жив у цей час із родиною колишній політв'язень Ю. Шухевич, і в Одесі в матроса морського порту Л. Тимчука (у останнього нічого не вилучено).

Справу Н. Строкатої веде слідчий відділ Одеського УКДБ, слідчий — Рибак. Її пред'явлено звинувачення за ст. 62 КК УРСР («антирадянська пропаганда і агітація»). Формальний привід для арешту ще не повідомили. Але є всі підстави вважати, що таким приводом стали якісь свідчення арештованого 9 липня 1971 року Олекси Притики, хоч справжні причини Н. Строкатої ні в кого не викликають сумніву. Вже за кілька тижнів до її арешту із близьких до КДБ кіл доходили дані про можливий арешт Н. Строкатої за те, що вона нікому не дає забути про «справу» С. Караванського і підтримує зв'язки з «підозрілими» особами в Москві, Києві, Львові та ін., зокрема із Комітетом захисту прав людини в Москві.

Крім Н. Строкатої за показами О. Притики в Одесі заарештований також 9 листопада літератор Олекса Різників, в ряду осіб зроблено обшуки. Вважають, що слідчі органи спробують організувати групову справу, використавши свідчення О. Притики, який за словами допитаних осіб, дає всі потрібні слідству покази, часом навіть безглузді, або завідомо наклепницькі. Дружині О. Притики слідчий заявив, що її чоловіка судитимуть в лютому 1972 року.

ГРОМАДСЬКИЙ КОМІТЕТ ЗАХИСТУ

П.С. Обидва матеріали були офіційно послані в Одеський обласний суд.

Анатолій Лупиніс

Наприкінці травня 1971 року в Києві був заарештований Анатолій ЛУПИНІС. Про нього відомо так: родом з-під Києва, вперше був заарештований і засуджений наприкінці 50-х чи на початку 60-х років за політичним звинуваченням. У таборі його світогляд став цілком українським. Активно протестував проти знущань над в'язнями. Оголосив голодівку протесту, домагаючися перегляду справи і демократизації життя в СРСР. Голодівка тривала майже два роки (!!!). Увесь цей час Лупиноса тримали в лікарні і штучно годували. Голодівку припинив тільки у зв'язку з закінченням терміну ув'язнення. Внаслідок голодівки став інвалідом.

Після виходу з ув'язнення кілька разів намагався поступити у вищі учбові заклади, дуже добре складав екзамени, але кожного разу за вказівкою КДБ його провалювали. Постійно ним опікувалося КДБ, його викликали на розмови, агітували для співпраці тощо. Влаштувався працювати в хорове товариство, де щодо нього була вчинена провокація — викрадені концертні квитки на значну суму.

22-го травня 1971 року на стихійній маніфестації біля пам'ятника Шевченкові у Києві виступив із читанням антишовіністичного вірша, автором якого був нібито він сам.

Подаємо зачитаний ним вірш:

Тарасе, батьку, підніми чоло,
Поглянь на свою неньку Україну.
Немало зим і весен відгуло,
І пил покрив прабатьківську руїну.

Кривавий пил,
Ні, ні, не спали ми,
Звивалися потоптані знамена,
Хиталися підвалини тюрми,
«Не вмерла ще!» —
співали ми натхненно.

Співали рано.
Обривав той спів
Багнет. Із нами викутої криці...
Летіли кулі в марноблудство слів,
І жерла нам дивилися в зіниці.

Я бачив як безчестили матір,
Мою матір.
Мене пестила покритка, яка називала мене своїм сином.
По землі вештаються байстрюки, які зовуть мене
[братом своїм.

Брати !

Мамо !

Прокляття нам !

Небо, ти бачиш все і не grimнеш гнівом та обуренням ? !
Земле, ми топчемо тебе своїми брудними ногами,
І ти не тріснеш, не розвернешся прірвою,
Щоб поховати назавжди свою і нашу ганьбу ?
Прірва ? Прірва... Так, прірва під нашими ногами,
Та ми не бачимо її, ми котимося до неї, а мислимо
Що легимо в рай. В пекло. В забуття. Що і спомину
[не залишило.

Мамо,

В лиху годину ти мене породила,
З ганьби та блуду на світ зачала,
Бодай в утробі краще б задавила,
Бодай сама би краще не жила.
Згвалтована,

Одурена,

Розп'ята,

З відтятим язиком, опльованим чолом,
Лежиш ти в пазурах коханця-ката,
Ти стала підстілкою для коханця-ката.
І ворону, могильника заклятого
Улесливо зовеш ти, блуднице, орлом.

Твої сини тебе ж і розпинають
За черствий хліб і кисле пійло-квас —
Нікчемних байстрюків голодні зграї !
Брати мої, про вас це я, про вас !
Запродали, від всього відреклися,
Чужий жупан, чужі думки й слова,
Від хитрощів аж голови вже лисі,
І підлота вас, як саван, обвива.
Ні совісті, ні честі анітрохи —
Лише живіт, та баба, та гаман.
Хоча б на мить, хоча би перед здохом
Спокутуйте підлоту та обман.
Хоч словом правди, хоч півсловом щирим,
Бо діти вас і внуки проклянуть,
Коли дізнаються, що в смертоносний вирій
Ми прокладали їм дорогу — путь.
А ти, о блуднице, все ніжишся в гаремі,
Твій яничар тебе нагодував,
І навіть хороми тобі відвів окремі,
Щоб люди не подумали, бува,
Що ти невільниця, наложниця, рабиня.
Він щедрий став, вельможний твій босяк,
І навіть з ганчірок червоно-синіх,
Щоб сором скрила вшив тобі ковпак.
Це я, твій син, народжений із блуду,
Прошу тебе, молю тебе, клену :
Зірви з очей облудливу полуду,
Розбий для тебе зроблену труну.
Стань знову юною, невинною стань знову,
Вінком покрив просвітлене чоло.
Поклич ! — твоє єдине лише слово —
Ми встанемо. І щоб там не було !
Яку б ганьбу терпіть не довелося,
Який би біль не рвався із грудей,
Ми за твої, за золотії коси,
За чистую блакить твоїх очей,
Підем на бій, на звитяги і жертви,

До краплі крові віддамо себе,
Бо краще, мамо, нам сьогодні смерти,
Ніж бачити збезчещену тебе!

За кілька днів після цього, Лупиніс був заарештований.

По справі Лупиноса обшукано і допитано кілька його знайомих, товаришів і навіть далеких від нього людей.

Зокрема, обшукано аспіранта відділу географії Ради підвищення продуктивних сил ВОЛЬЧАКА, у якого нічого суттєвого не знайдено. Обшукано також інженера Юхима ТИМЧУКА, який навіть не був знайомий з Лупиносом. Обшукали його кімнату в гуртожитку і три помешкання, де він раніше жив на квартирі. Забрані недруковані вірші, зокрема Симоненка, якісь старі книжки тощо.

По цій же справі допитано студента Київського політехнічного інституту Володимира Бжезовського. Його затримали і помістили в готелі «Україна», де, як твердить сам Бжезовський, його допитували у сні в неконтрольованому стані. При цьому був присутній уповноважений КДБ по політехнічному інституту. Другого дня з Херсонської області привезли батька Бжезовського для морального тиску на сина. Внаслідок застосування таких недозволених прийомів В. Бжезовського психічно травмовано.

А. Лупиніс досі знаходиться в тюрмі республіканського КДБ. Слідство триває.

Обшук у справі Лупиноса зроблено у липні 1971 року у інженера Київського науково-дослідного інституту поліграфії Юхима Тимчука (1918 р. н., із Запорізької області родом), хоч з Лупиносом Тимчук навіть не був знайомий. Обшук провадився в 3-х місцях — в гуртожитку й на квартирі, де він мешкав раніше, і в теперішньому гуртожитку. Вилучено магнітофонну стрічку із записами віршів В. Симоненка,

І. Драча, Л. Костенко; записники із записами віршів радянських поетів; щоденник; список людей, які здали гроші для поїздки на купальські свята в одне із сіл Черкащини. Після обшуку кілька днів тривали допити. На допити привезли із Запоріжжя хворого батька, який у зв'язку з цим ще більше занедужав.

Про Лупиноса на допитах не говорилося, його арешт був використаний тільки як привід для обшуку і допитів Тимчука та ще ряду осіб.

Допитували Тимчука про друзів, про учасників етнографічного колективу «Гомін», детально про поїздки до Львова і Одеси, (кого бачив, з ким говорив, про що і т. п.).

Ось перелік поставлених кагебістами питань: Чому ви розмовляєте тільки українською мовою? Що вас вимусило заговорити по-українському, адже ми знаємо, що на перших 3-х курсах інституту ви розмовляли російською? Що, ви не знаєте, що в нашій країні державною мовою є російська і що всі народи в майбутньому перейдуть на російську мову? Навіщо ви завели вуса? Чому ви ходите в «Гомін»? Чому ви не одружуєтесь? (І, ніби між іншим, запропонували допомогти одружитися із дівчиною, яка має трьохкімнатну квартиру і автомашину).

Допитували Тимчука в Республіканському КДБ (Володимирська 33), а ночувати відводили у Готель «Україна». Тимчук, що прокинувшись в готелі серед ночі, побачив біля ліжка слідчого, який допитував його увісні.

Виклик хворого батька дуже травмував Юхима, він сказав щось зайве про друзів, чим зараз дуже пригнічений. Нещодавно Тимчука викликано до військкомату і заявлено, що його забирають у армію. Відразу після цього йому позвонили із КДБ і запропонували допомогти стати офіцером...

**

9-го липня, в Одесі заарештовано лікаря Олексу Притику і звинувачено в « антирадянській пропаганді та агітації з метою підриву чи ослаблення радянської влади » (Ст. 62 КК УРСР).

Про О. Притику відомо : він має приблизно 40 років, родом з Вінниччини, довший час служив у Радянській Армії, був офіцером. Після демобілізації, став жити й працювати в Одесі, поступив до Одеського медінституту. Останні роки працював лікарем в одній з одеських поліклінік.

Декілька років тому, О. Притика, нікому тоді невідомий, з'явився до пам'ятника Т. Шевченка в Одесі, поклав квіти, став на коліна і поганою українською мовою став просити у Шевченка вибачення, що так пізно до нього прийшов. Одеськими українцями це було тоді сприйнято як провокацію. Відтоді О. Притика був постійно присутній на українських концертах і вечорах, зав'язував знайомства з одеськими українцями, робив спробу організувати український самодіяльний хор та ін.

Під час обшуку на горищі 5-ти поверхового будинку, в якому мешкав О. Притика, знайдено ряд документів українського і російського самвидаву, зокрема, статтю « З приводу процесу над Погружальським », статті В. Мороза « Мойсей і Датан », « Хроніка опору », « Серед снігів » і тюремний етюд « Перший день », виступи на похороні Алли Горської, перший і другий випуски « Українського Вісника » та ін.

Допитано по справі О. Притики його дружину, студентку Одеського університету Авдієвську (сестру керівника хору ім. Верьовки) та ін.

В допитах відчувається намагання якось притягнути справу О. Притики до С. Караванського та його дружини. Слідчі ведуть себе із допитуваними, зокрема із дружиною, брутално. Про засудження Притики дружині говорять як про уже вирішений факт.

**

6-7 вересня 1971 року, у Львові, обласний суд розглядав справу Семена Корольчака та Остапа Пастуха (заарештовані : Пастух у січні, а Корольчак у квітні 1971 року). Справа розглядалася на закритому судовому засіданні, але на зачитання вироку групу Львів'ян, що два дні чекала під дверима суду, пустили.

Слідство по справі Корольчака та Пастуха вело Львівське УКДБ. Після піврічного ув'язнення, О. Пастуха було випущено під розписку і він прийшов на суд з волі.

Судив підсудних суддя (Зубар?), засідателі — Корнієнко й Роконенко. Прокурор — Волочагін. Захищали призначені прокуратурою адвокати (Малік ? та ?).

З вироку справа Корольчака та Пастуха постає у такому світлі. В 1967 р., коли було викрито групу УНФ (Український Національний Фронт), слідству було відомо, що один із заарештованих по цій справі, львівський економіст Іван Губка, підтримував контакти з С. Корольчаком — лікарем-гінекологом обласного інституту охорони материнства і дитинства, давав і одержував від нього заборонену літературу. КДБ арештувало С. Корольчака і три дні тримало його в ув'язненні.

Наляканий арештом, С. Корольчак розповів усе : що І. Губка дав йому п'ять номерів нелегального видання УНФ « Батьківщина і Воля », а також журнал « Сучасність » (Мюнхен); що в свою чергу він дав І. Губці, одержавши від лікаря Василя Кобелюха, самвидавівську статтю « З приводу процесу над Погружальським », а той передав її для надрукування в журналі « Батьківщина і Воля ».

С. Корольчак повів кагебістів на село до родичів, сам показав і розкрив тайник, де зберігалися журнали (усе це було зафотогографовано і демонструвалося особам, яких допитували по справі Корольчака у 1971 році).

З огляду на таку поведінку, С. Корольчак був тоді відпущений і на суді І. Губки виступав тільки як свідок.

Повторний арешт С. Корольчака в 1971 р. викликав здивування, оскільки якихось нових доказів «антирадянської» діяльності С. Корольчака КДБ не мало і на суд не подало. Фактично С. Корольчака у 1971 році засуджено за те саме, за що випущено в 1971 році. Дехто схильний бачити в цьому дальший наступ реакції, коли органи КДБ виправляють свої недавні «ліберальні» помилки. До фактів 1967 року слідство додало тільки кілька пізніших усних розмов С. Корольчака про русифікацію, про те, що треба знати українську історію і читати М. Грушевського (!), а також те, що він слухав і переповідав закордонні радіопередачі, тобто такі «факти», за які можна судити в Радянському Союзі сотні тисяч осіб. До того ж сам Корольчак, підтверджуючи факти, зв'язані з справою І. Губки у 1967 році, ці усі розмови, або характер їх викладу і освітлення слідством, заперечував. Цілком очевидно, що такі убогі «свідчення» знадобилися КДБ тільки для того, щоб створити думку, що Корольчак не припинив «діяльності» і що його заарештовано не тільки за факти 1967 року.

Перед тим як арештувати Корольчака, КДБ досить відверто готувало цей арешт. Було допитано десятки його знайомих, аби знайти серед них таких осіб, які могли б сказати про С. Корольчака щось компрометуюче. С. Корольчак про ці численні допити знав, був ними деморалізований. На слідстві і суді він просився, доводив, що після 1967 року нічого недозволеного не робив, що всі сили і знання віддавав медицині (він — лікар високої кваліфікації), навіть плакав.

Але справа його була всетаки передана в суд, який засудив С. Корольчака на чотири роки позбавлення волі в таборах суворого режиму. Присутні в залі при зачитанні вироку сміхом зустріли ті місця у вироку,

де йшлося про «антирадянський інтерес» С. Корольчака до творів Грушевського та про конфіскацію в нього транзистора за слухання закордонних радіопередач.

Ще дивнішою видалася справа засудженого разом з С. Корольчаком О. Пастуха. У цього взагалі вся злочинна «діяльність» зводилася до кількох розмов про русифікацію шкіл і вузів в українських містах, факту, який заперечити неможливо і про який навіть вголос говорять, навіть з офіційних трибун. Але «честь мундира» не дозволила відпустити О. Пастуха, компенсувавши йому моральну і матеріальні втрати за час безпідставного ув'язнення. Його все ж судили, «засудивши» на 6 місяців, що їх він уже відсидів під слідством.

Характерно, що відпускаючи О. Пастуха перед судом на волю, слідчі КДБ сказали йому, що він може не турбуватися, бо буде засуджений на 6 місяців, які він уже відсидів.

Це ще один доказ того, що не тільки «вина», а навіть термін засудження визначаються ще до суду в КДБ і що суд є тільки чисто формальною інстанцією, покликаною надати рішенням КДБ силу законності.

Прізвища осіб, які погодилися свідчити про свої усні розмови з Корольчаком та Пастухом: Яворський, Салій, Хробак, Матковський (?), Лясковський (?). Свідок Василь Кобелюх заперечував, що він давав С. Корольчаків статтю «З приводу процесу над Погружальським», але підтверджував усні розмови з ним. Свідок І. Губка, в'язень мордовських таборів, підтвердив факти 1967 року.

Ще свідки — Савенко, Бручковська(?).

**

Радомишль, Житомирської області. З Радомишля родом інженер республіканського управління цивільної

авіації — Жорж Веремійчик. Там він закінчив школу. До його товариша і колишнього однокласника звернувся у Радомишлі майор КДБ, Якименко, з пропозицією про співпрацю. Хлопцеві доручалося стежити за Веремійчиком, коли він приїздитиме до батьків, і доносити, що Веремійчик читає, про що говорить, тощо.

Ж. Веремійчик — 1946 р. н. Здібний інженер, захист диплому в інституті проводив англійською мовою, на роботі послуговується російською (транспорт і зв'язок на Україні зросійщені повністю), але поза службою розмовляє українською мовою і має «небажані» знайомства. Тільки через те КДБ запідозрило Веремійчика в «неблагонадійності».

**
*

Ровенщина, село Білятичі Сарненського району.
ВЕРЕС Сергій Федорович — 1947 р. н., вчитель фізкультури, неодружений, заочно навчався на 4-му курсі Тернопільського педінституту. Заарештований у квітні 1970 року. Суд відбувся у Рівному 25-го-27-го жовтня, був закритий. Стаття 62 КК УРСР. Обвинувачено в агітації і пропаганді за допомогою листівок. Засуджено на 2 роки позбавлення волі. Знаходиться в 19-му таборі в Мордовії.

КАЛЬОШ Григорій Васильович — при бл. 35 років, вчитель креслення та праці. Заарештований у серпні 1970 року у тій же справі. Через тиждень після арешту, вивезений у Харківську психіатричну лікарню. Має дружину і двоє малих дітей. Дружина вчителює в початковій школі. Батько працював сторожем магазину, але після арешту сина, його з роботи вигнали. Чи судили Кальоша — невідомо. Ходили чутки, що судили закритим судом і дали 10 років. Точно відомо, що досі перебував у психлікарні. До арешту він був цілком психічно здоровою людиною.

Тоді ж був заарештований вчитель російської

мови і літератури, віком приблизно 40 років, родом із Закарпаття. Прізвище не встановлене. Доля його невідома. До школи не повернувся. Є чутки, що його згодом відпустили і вислали на Закарпаття.

В цій же справі затримані і допитані: СТЕЛЬМАХ Микола — учень Дубровицького профтехучилища на Ровенщині; Марко Василь — учень дев'ятого класу Сарненської середньої школи; Кальош — випускник 10-го класу; Кравчук — молодий тракторист.

З розповідей цих осіб стало відомо, що у Сарненському КДБ затриманих катували. Ось один із способів катування: людину кладуть горілиць на землю, на груди кладуть дошку, а на дошку — мішок з піском. Через деякий час тягар знімають і продовжують допит. Відомо, що учень Марко Василь, на знак протесту проти мордувань і арешту, оголосив трьохденну голодівку, протесту, чим домогся звільнення, але був психічно травмованим і зараз себе погано почуває.

Після арештів, половину вчителів Білятинської школи звільнено з роботи за «втрату пильності». Директор школи, Ногачевський Степан Павлович, переведений в с. Пляшеву, Червоноармійського р-у.

Група кагебістів з Сарн (а може й з Рівного?), що виїхала на село для розслідування справи, вела аморальний спосіб життя...

**

КИЇВ. — Впродовж останніх років зазнає переслідувань заслужений науковець УРСР, кандидат мистецтвознавства, член Спілки художників, скульптор, комуніст Іван Макарович ГОНЧАР.

Головна причина — зібрана І. Гончарем приватна колекція творів народного мистецтва. Гончара постійно викликали на «проробку» в партком Спілки художників, в Печерський районний комітет партії, в ЦК КПУ. Нарешті йому наказано закрити доступ людям до огляду колекції.

Відомо, що приватний музей І. Гончара налічує 7000 експонатів. Збирав їх скульптор впродовж багато років. Його музей став творчою лабораторією як для самого скульптора і мистецтвознавця, так і для багатьох інших художників. Музей часто відвідували шанувальники українського народного мистецтва. Свого часу про музей позитивно писали журнали «Народна творчість та етнографія», «Ранок», газета «Радянська Україна», «Літературна Україна», «Вечірній Київ». Створено повнометражний фільм «Соната художника», який демонструвався в Монтреалі, на всесвітній виставці.

Тепер же, на засіданнях парткому й райкому, І. Гончара в один голос почали винуватити, що музей став осередком націоналізму, згуртовує націоналістів і т. п. Особливо дратувало партійних чиновників вступне слово І. Гончара до огляду музею, надруковане на кількох сторінках машинопису і пропонуване відвідувачам для прочитання.

Печерський райком партії доручив докторові філологічних наук, мовознавцеві Галині Їжакевич, докторові історичних наук, зав. відділом феодалізму Інституту історії АН УРСР В. Дяченкові та старшому науковому співробітникові Г. Сергієнкові — дати рецензії на вступне слово І. Гончара. З цими рецензіями потім ознайомили І. Гончара.

Особливо реакційною була рецензія Г. Їжакевич (відома ще й тим, що виступала на процесі В. Мороза в Івано-Франківську, як філологічний експерт, доводячи авторство Мороза). Хоч Г. Їжакевич ніколи не була в музеї Гончара, вона звинуватила митця в усіх смертних гріхах. Не соромлячись, вона називає окремі зразки народного мистецтва минулого — атрибутами буржуазного націоналізму. І. Гончареві закидає пропагування «теорії єдиного потоку», перекручення української радянської культури (хоч в колекції Гончара

зібрано взірці дореволюційного мистецтва і про радянське мистецтво він у своєму «Слові» не писав).

У рецензії Г. Їжакевич допущено цілий ряд грубих помилок і продемонстровано незнання предмету. На закінчення, авторка «рецензії» вимагала відібрати у І. Гончара музей і передати його державі.

На засіданні Печерського райкому партії, І. Гончар дав різку відповідь реакціонерам від науки.

Музей і далі наказано тримати закритим для відвідувачів.

Крім того, І. Гончареві безпідставно закидають організацію демонстрації на похоронах Алли Горської.

**

Останніми роками збільшилася кількість підпалів в Західній Україні діючих церков. Як правило, винуватців не знаходять. Часом підпал здійснюється в грозу, щоб звернути на блискавку.

Кілька прикладів підпалу в Івано-Франківській області:

спалено одну церкву на Снятинщині, в 1961 році спалено церкву в селі Кобаках; в 1968 році — в с. Березові, Косівського р-ну.

Як кажуть, в останньому підпалі замішаний заступник уповноваженого по справах церков області, Дерев'яноко. Як правило, відновлювати церкви після пожежі не дозволяють.

Напр. в 1971 році, при невияснених обставинах згоріла церква в с. Сергіях, Путиського р-ну на Буковині (на батьківщині народного героя Лук'яна Кобилиці). Церковна громада звернулася до райвиконкому з проханням дозволити відновити церкву, яка згоріла не повністю, але їм це суворо заборонили робити.

На прохання дозволити вести відправу в уцілій дзвіниці, віруючі дістали відповідь, що це питання

буде розглянуте тільки після того, як буде розібрана дотла недогоріла церква.

У Львові суворо покарано архітекторів, які дали згоду на часткову перебудову під час ремонту діючої церкви по вул. Артема. Почастішали також випадки руйнування хрестів, у тому числі і пам'ятних хрестів на честь знесення в Галичині панщини. У с. Будилові, Снятинського р-ну, зруйновано пам'ятний Шевченківський хрест, встановлений громадою ще при Польщі чи Австрії. Хрест скинуто, а барельєфи на постаменті заляпано цементом.

**
*

В 1970 р. засуджений на один рік прим. праці мешканець с. Старі Кути, Косівського р-ну, Богдан Кейван.

Б. Кейван працював вчителем англійської мови у Кутській середній школі, але був звільнений з роботи і позбавлений права вчителювати рішенням суду за такими, цілком незаконними, підставами: що батько Кейвана був колись куркулем, що батько й зараз має нездорові настрої і т. п.

Добрий знавець англійської мови, Б. Кейван після того заробляв на прожиття приватними уроками і жив разом з батьком. Засуджений на один рік примпраці за « тунеядство ».

**
*

7-го листопада 1971 року, в день 54-ої річниці Жовтневої революції, через переслідування політичного характеру, покінчив життя самогубством робітник Ходорівського цукрокомбінату на Львівщині, ЛАБІНСЬКИЙ.

Лабінський прийшов на жовтневу демонстрацію (як відомо, робітників і службовців зобов'язують

приходити на демонстрації, а за відмову різними способами переслідують), але відмовився нести транспарант з якимсь гаслом. Секретар парткому комбінату привселюдно грубо накинувся на Лабінського, називав його ворогом, казав, що той би з охотою ніс жовто-блакитний прапор, нарешті, погрожував переслідуванням, згадуючи якісь виробничі недоліки і т. п.

Після демонстрації, Лабінський скаржився, що тепер з ним зводитимуть порахунки і не дадуть допрацювати кілька років до пенсії. Того ж вечора він мав заступати в нічну зміну. Лабінський прийшов на роботу і повісився у шкафчику для переодягання.

Знайшли тіло тільки через два дні, була проведена експертиза, яка « встановила », що Лабінський — психічно хвора людина (за життя ніяких виявів психічної недуги за Лабінським не помічалось). Секретар парткому комбінату — І. Точін, директор комбінату — В. Подлесний.

**

ЖИТОМИР. — У пенсіонера Карпа Явора, син якого — Микола — є студентом Київського університету, зроблено обшук і конфісковано всю бібліотеку за те, що на окремих книжках був екслібріс із написом: « Ще не вмерла Україна ».

**
*

Серед української інтелігенції гостру реакцію викликали статті в російській пресі про результати останнього перепису населення, згідно якого кількість неросіян, що назвали своєю рідною мовою російську, зросла. Стаття « Правди » за 19/VII-71 р., стаття М. Куліченка в ч. 9 журналу « Вопросы истории » та ін. із захопленням пишуть про це, як про перемогу « інтернаціоналізму ». Вперше і відверто визнається,

що це процес не стихійний, а регульований партією (див. статтю Куліченка) і процес цей відверто називається «асиміляцією».

« Великі успіхи зближення націй і народностей нашої країни в результаті послідовного здійснення ленінської національної політики КПРС, створили необхідні передумови для виявлення окремих елементів асиміляції » (« Вопросы истории », н-р 9, ст. 23).

**

На три дні було заарештовано в Івано-Франківську священика Василя Романюка, відомого громадського активіста (з 29/IX по 1/X).

Як уже повідомлялося, за наказом уповноваженого в справах церков, о. Романюк був переведений із Космача на Гуцульщині на Покуття. Звідти його викликали ніби то до єпископа, насправді ж на вулиці в Івано-Франківську його затримали працівники КДБ і кинули на три дні в тюрму.

На допитах йому пред'явили якісь листи десятирічної давності, які В. Романюк ніби то писав до радіостанції «Свобода» ще на початку 60-их років, коли працював на Харківщині. В. Романюк заперечив своє авторство цих листів. Розмова про листи та про якісь вірші, що були виявлені в блокноті В. Романюка під час обшуку в Космачі в 1970 році по справі В. Мороза, знадобилися для того, щоб залякати о. Романюка — відомого громадського активіста — виступами на захист переслідуваних, закликами оберігати твори народного мистецтва тощо.

**

У Космачі — стандартний «Вітерець» (синьо-ж.) за наказом секр. парторганізації села, директора школи ДІДУХА — перемалювали. Так само в райвиконком

викликали голову церковної ради Варцабюка, який жовтим помалював церкву, і примусили перемалювати на біло (а то вікна зробіте синіми, а зверху тризуб поставите).

У Шешорах — те ж у Іванищина.

**

У червні 1970 року, в м. Снятині Івано-Франківської області, судили трьох школярів місцевої школи середньої — учнів 8-го класу — Мардеровича і Чепігу та одного семикласника (прізвище не встановлене). 9-го травня того ж року, ці школярі порізали портрети керівників партії та уряду в центрі міста. Наступного вечора вони хотіли підпалити прапори, виставлені на честь Дня перемоги, але були затримані.

Три дні їх тримали під арештом, потім відпустили і дали закінчити шкільний рік. На слідстві двоє учнів розкаювалися у вчиненому, а школяр Мардерович доводив, що на Україні здійснюється русифікація, утискується українська мова і культура і його вчинок — це протест проти шовінізму. Він, зокрема, говорив, що до Снятина понаїздили росіяни, позаймали всі добрі посади, а місцеві жителі мусять шукати собі роботу будь-де. Так його батько, учитель, через це не може знайти роботи у Снятині і мусить щодня їздити працювати на село.

На суді, директор Снятинської школи, Гришко, нарікав, що ці школярі заплямили честь школи і вимагав засудити їх до ув'язнення в спецколонії.

Навіть адвокат заперечував проти такого, заявляючи, що «злочинці» ще діти і їх треба перевиховувати у школі.

Суд ухвалив засудити школярів умовно і дати їм можливість закінчити школу. Батько учня Мардеровича був після цього викинутий із школи в с. Будилові Снятинського р-ну і досі безробітний.

**

У вересні 1971 року, в річницю знищення фашистами євреїв в Бабиному Яру в Києві, група київських євреїв, зокрема тих, що хочуть виїхати до Ізраїлю, влаштували біля обеліска в Бабиному Яру сидячу демонстрацію.

10 осіб було заарештовано і засуджено на 15 діб, а одного оштрафовано.

**

Останніми роками у пресі (газета «Вісті з України», львівська обласна газета «Вільна Україна» та ін.) із статтями, про оунівський рух часто виступає якийсь Клим Дмитрук. У Львівському в-ві «Каменярь» має вийти його книжка.

Читачі звернули увагу, що на відміну від інших авторів, що пишуть чи писали на цю тему (Ю. Мельничук, В. Беляев, Т. Мигаль та інші), цей автор особливо багато оперує таємними архівними матеріалами КДБ, секретними документами і свідченнями, які давали учасники оунівського руху, коли їх допитували, нещадно катуючи в сталінські часи. Тому існувала думка, що Клим Дмитрук — це якийсь неурядовий працівник КДБ.

Зараз точно встановлено, що під псевдонімом Клим Дмитрук ховається майор КДБ Климентій Євгенович Гальський — організатор або співучасник ряду важких злочинів проти правосуддя, за які повинен нести кримінальну відповідальність.

К. Гальський — поляк за національністю, родом із Житомирщини. Вік 45-50 років. Відомо про його службу в органах КДБ (МГБ) з останніх років війни. Відомо, що в 1944 році був у Радехівському р-ні на Львівщині, де причетний до ряду незаконних дій щодо мирного населення, запідозреного у зв'язку з підпіллям. Такі дії чинив і в інших р-нах Львівщини. Особливо брав участь у мордуванні в'язнів і фабрикації «справ».

Висунувся, як помітніша фігура, вже в післясталінські часи коли йому доручалися найвідповідальніші справи. Працював в оперативному апараті Львівського УКДБ. Брав участь у підготовці таких цілком, або частково сфабрикованих справ, як справа Ю. Шухевича (1958 р.), справа групи Л. Лук'яненка (1960-61 рр.), справа Українського національного комітету у Львові (1961 р.).

Для уявлення про етичні засади і методи праці К. Гальського наведемо справу Ю. Шухевича.

Як відомо, в 1947 році неповнолітній Ю. Шухевич був заарештований і засуджений на 10 років фактично за те, що він син керівника оунівського руху, генерала Романа Шухевича.

За 1,5 року до закінчення терміну, Ю. Шухевич був звільнений як такий, що засуджений неповнолітнім. Але прокурор СРСР Руденко, без будь-яких вагомих підстав, опротестував звільнення Шухевича, якого знову заарештували і послали досиджувати 10-літній термін у Володимирську в'язницю.

Незадовго до остаточного звільнення, до Володимира приїхав К. Гальський для «бесід» з Ю. Шухевичем.

Від останнього вимагалось публічно зректись батька і виступити проти очолюваного ним руху. Ю. Шухевич категорично відмовився.

У день звільнення, Ю. Шухевичу було пред'явлено нове звинувачення в «антирадянській пропаганді й агітації» в камері і розпочато нову, повністю сфабриковану, справу, за якою Ю. Шухевич був засуджений ще на 10 років ув'язнення.

«Справу» повністю підготував К. Гальський, використавши для цього двох спеціально посаджених в одну камеру з Ю. Шухевичем цілком здеморалізованих злочинців. Один з них — Олександр Фомченко із Підмосков'я — був засуджений у 1947 році на 25 років за розкрадання, у 1951 році його вдруге засудили

на 25 років тюрми за участь у провокаційній табірній організації «двухглавий орел».

Другий — теж росіянин з Вороніжчини, гомосексуаліст Бурков, був засуджений на 10 років тюрми за те, що перерізав комусь бритвою горло.

Їхню послугу Гальський купив досить дешево — їм пообіцяли навіть не звільнення, а заміну тюремного ув'язнення табірним. За кілька днів до звільнення, цей Бурков підписав підсунену йому заяву до прокуратури, в якій він, як радянська людина, обурювався, що мають звільнити такого ворога, як Шухевич, який навіть у камері займався антирадянською агітацією.

Почалося слідство, яке було перенесене у Львів. Вів це «слідство», підготоване Гальським, капітан Віноградов, відомий тим, що ще в сталінські часи люто катував в'язнів. Зокрема, він нещадно бив заарештованих жінок К. Зарицьку, О. Гусяк, Г. Дідик.

Судили Ю. Шухевича цілком таємно. Свідчення Буркова і Фомченка були безпомічні. Наприклад, «намір» Ю. Шухевича втекти після звільнення за кордон «підтверджувався» тим, що він у камері «ізучал іностранные язики» і т. п. Свідки забували, плуталися.

Після суду, з Шухевичем знову, зустрівся Гальський. Він цинічно сміявся над судом, не заперечуючи, що він був цілком сфабрикований. Гальський казав, що якщо Шухевич погодиться на співпрацю, або напише статтю проти націоналізму, вирок не буде затверджений. Все це відбувалося у грудні 1958 року.

Шухевич відмовився і просидів ще 10 років. В 1961 році Ю. Шухевича знову привезли до Львова, де з ним знову розмовляв Гальський, обіцяючи волю ціною співпраці.

Люди, які стикалися з Гальським, характеризують його як хитру, підступну людину, як циніка, який віч-на-віч з в'язнем не приховує своїх думок і намірів.

Він — запеклий україножер, не за службою, а за переконаннями, можливо, це зв'язане з його національністю. До кожного в'язня шукає індивідуальний підхід: з одними — «дружній», з іншими доходить до рукоприкладства. Останній зафіксований факт такого характеру — побиття Гальським письменника і журналіста М. Осадчого на слідстві 1965-66 р., про що М. Осадчий широко сповістив громадськість і сигналізував керівникам республіканського КДБ.

Як стало відомо, нещодавно Гальського перевели з львівського УКДБ на відповідальну роботу в республіканський апарат КДБ. Відомо також, що останнім часом йому доручили «промацування» (а можливо й вербовку) українців з-за кордону, що приїжджають як туристи чи в службових справах. При цьому Гальський виступає під набраним прізвиськом.

МИХАЙЛО СОРОКА

1949 рік. Шантажем і страхом старалися змусити до послуху. Привид минулого мав послужити пересторогою. Старалися вмовити, що я завжди виступав проти пануючих. Найкращим доказом є те, що постійно сиджу. Моїм оправданням було то, що до 1939 р. зовсім невинно карались національні меншини, серед яких був і я.

З 40-го року зовсім безпричинно я був ізольований і був жертвою випадку. В управлінні я був два тижні. Півтора тижня я сидів без санкції на арешт. Догодаюся, що планували зробити з мене сексота. Пропонували вибір будь-якого міста для роботи за ціну «стати приятелем». Дуже цікавились, чи батьки і я знаємо, де знаходиться дочка. Я догадувався, що вона повинна би бути поза межами. Чому я не старався вивідати де вона? (Незрозуміле слово, чи слова. Щось ніби: «І а втім!») Розпитував в кого міг, в першу чергу в батьків, але вони заявили мені, що не знають і я успокоївся. Твердили, що то неправда і я повинен був даліше розпитувати. Я заявив, що слова батьків ніколи не потребували провірення і були самі собою для мене незаперечною правдою. Про ніщо інше з батьками я не говорив. На тім і закінчилося.

Тепер у кількох словах розкажу про ситуацію і тло, на якому розігрувались далші події. 48-ий рік був дуже тривожним роком. По заходах, які ми спос-

терігали в лаграх, догадувались — суперечності між заходом і сходом можуть вилитися в конфлікт...

Ситуація, в якій могла опинитися Україна, виглядала нам незavidною. Найбільшим нещастям для України ми (ті, що сиділи) вважали те, що вона була обезкровленою. Значить, ми вважали, що занадто великий процент українського населення знаходиться поза межами України, щоб можна легковажити, щоб могла Україна без нього обійтися. З другої сторони, знаючи із досвіду минулого, ми були переконані, що ніхто не йшов і не прийде на наші землі, щоб дарувати волю і щастя народів. Усі переслідували свої інтереси. Це ж саме може статись і в майбутньому, де інтереси завойовників можуть зовсім розходитись з інтересами законних господарів української землі — українців.

Значить, може настати момент, коли треба буде переконати займанців, що вони повинні числитись із думкою та інтересами корінного населення.

І знову виникає питання про повернення на українську територію тих українських сил, які зараз розсіяні по всіх просторах вселенної.

Отже таким чином перед нами виникло питання, як забезпечити і зберегти українців перед знищенням на випадок конфлікту. Так виникла організація, яка повинна була подбати про реалізацію життєвих потреб.

Організація нових т. зв. спецлагерів дала підстави всім в'язням догадуватись, що з в'язнями може статись найгірше. Розмови офіцерів і працівників лагерів за домашнім столом — розносились дітьми на вулицю і часто можна було почути викрики поодиноких дітей: «Дядя вас скоро стрелять будут». Це був період виникнення стихійних самооборонних організацій. Виникла потреба, щоби в'язні не дали себе спровокувати різними темними типами до непотрібних сутичок внутрі та виступів зовні.

І так організація ставила перед собою такі зав-

дання: збереження моральне та фізичне українців, що в лаграх та обезпечення їм повороту домів, якщо вони опиняться за межами колючих дротів.

На цій стадії праці я був арештований в 1949 році. У 1952 р. заново був арештований на основі різних свідків.

Першим свідком була Галина Дідик. Вона у 50 році сповістила, що у 48-49 рр. я мав зустріч з членами Проводу і вів якісь переговори, отримав гроші у 48 р. та мав отримати у 49-му. Крім грошей паспорт на в'язня, щоби викрасти його з лагерів. Решта свідків, що були арештовані в період 52-53 VII-X місяці вказували мою причасність до Воркут. орг.

Я був арештований 28/XII. На одному із перших допитів дали прочитати статті, в яких мене обвиняли: 58 — 1а, 2, 10-Пч. і 11... це значить: зрада стану, антидержавна агітація, організація підпілля і підготовка повстання. Крім того, на основі зізнань свідків обвинуватили мене в тому, що я є «создателем, вдохновителем и организатором». За моє повне заперечення звинувачень зіставили заяву (слідчий відділ з прокуратурою), що я є «непримиримым врагом советского строя». Всі зізнання свідків я заперечував кілька місяців, доки не виявив всіх матеріалів, що проти мене мають, щоб можна зробити план оборони.

Спати на добу давали на протязі слідства 1-2 години. Слідство велось перших три місяців в Красноярьську, решта у Сивтывкарі, де позводили всіх обжалованих і свідків.

Суд був від 5 до 16 вересня в Сивтывкарі. У слідстві один помер, один збожеволів, двох спасли від самогубства. Я підозривав, що не дотягну до суду, бо боліло в грудях.

Пізніше оповідали ті, що бачили мене на суді, що запалені очі були, грубі жили на чолі і горячка на губах. Тому багато із обвинувачених із-за тортур не могли встояти — оклеветали себе в тім, що підпи-

сали протоколи, де обвинялось в шпіонажі і повстанню (всіх обвинувачених було 16).

На суді я вважав відповідним заявити про своє відношення до ОУН. Уважаю, що кожний нарід має право розпоряджатись своєю працею і добрами, які сам створює. Кожний нарід має право на таке влаштування життя, яке йому до вподоби. Кожний нарід може лише тоді духовно і фізично розвиватись і рости, якщо його громадяни (члени) користуються повною свободою совісті, думки, слова та зібрань. На основі моїх та знайомих спостережень заявляю, що український нарід не користується правами вільного народу, а його держава — УРСР — не розпоряджається навіть своїми громадянами, чого доказом є суд над нами на неукраїнській території. Чей же ніхто нас не обжалує, що ми стремимось прилучити до України Комі АРСР. Чому ж нас не судить народний відкритий український суд, що ми є ворогами українського народу?

Значить, якщо український народ зможе здобути свої права лиш в самостійній і ні від кого не залежній державі, то я за самостійну державу. Тому що ОУН є одинока реальна сила, що стремиться до здійснення ідей самостійности українського народу, моє відношення до ОУН є позитивне, мимо того, що членом її я не був і зараз не є. У свій час я дав згоду співпрацювати.

Кожний на вступі заявив, що відкидає звинувачення в шпіонажі та підготовці повстання. Я протестував проти безпідставного і безличного наклепу на нас, будьто у нас були наміри підняти повстання і будьто ми служили чужим інтересам. Те, що я оповідав людям із підпілля про життя в лаграх, ні для кого не є тайною.

1. Що існує Воркута і де вона знаходиться — знають всі школярі із підручників. Там і сказано, чим Воркута відома.

2. Хто на Воркуті знаходиться та яку роль відіграють в'язні в економіці Сов. Союзу — розказали поляки всьому світові ще у 1942 році.

3. Про це, що на Воркуті знаходяться в'язні-українці, знає вся Україна із листів своїх рідних та знайомих.

4. Як українцям-в'язням живеться, свідчать пакунки із харчами, що безперервним потоком ідуть з України на Воркуту, а не у відворотному напрямі. Лише хвороблива манія підозріння всіх і вся — всюди добачає шпіонажу.

Відносно повстання — заявили так. Як поступають в Сов. Союзі з в'язнями, коли не можна їх евакуювати, знаємо не лише ми-в'язні, але і цілий світ. Не було випадку на території Сов. Союзу, де б адміністрація добровільно розпустила в'язнів, або лишила їх живими на місцях, які має зайняти неприятель. По всіх тюрмах, що лишилися у тилах, у звірській спосіб були вимордувані всі в'язні. І ми вважаємо зовсім природним для всего, що живе, — боронити своє життя. Наша « провина » заключається лише в тому, що ми вирішили вмерти стоячи, а не лежачи, бо вважаємо негідним віддати своє життя насильникам без протесту. Мимо того, що в нас забрали волю, але гідність ми зберегли і якщо на нас не будуть нападати — безперечно, нам не потрібно боронитись. Щоби самим нападати, вважаємо себе ще настільки нормальними, що можемо передбачити результати і знаємо, що кулемети, гранати і літаки є сильнішими від голих рук, чи дерев'яних палок. Якщо ми переконані в відворотньому, то нас не можна тримати в лагерах, а в божевільних домах.

У своїх виступах усі ми заявили, що злочинцями себе не вважаємо. Можемо одне ствердити, що оскільки є такі в лагерах, які попали прихильниками сов. устрою, то в лагерах стали переконаними ворогами, тому, що лагери є наочним прикладом того, що в Сов.

Союзі панує несправедливість, розгул диких пристрастей і все, про що сповіщено цілому світові, що являє собою останньої марки « фашизм ». Не одобрювати всего, що ми спостерігаємо в лагерах, є обов'язком кожної чесної людини. Факт, що існують в державі тюрми, лагри, та ін. місця, де люди терплять та мучаться, не приносить честі і гордості громадянам тої держави, а викликає стид на обличчі. Чому ви не застановитесь на причинах, які заставляють держати спеціальну внутрішню армію, узброєну модерними видами винищуючих середників проти власного населення ?

Чи не стидно вам, що забиті тюрми, лагри найздоровішим елементом і армія молодих хлопців сторожить їх, замість, щоби всі вони разом творили цінності, працювали для щастя народу.

Ніхто нас не посуджує в тому, що ми погано відносились до праці взагалі, що ми не любили своїх рідних, батьків, дітей, більше того — тут було доказано, що в нас розвинена любов до ближнього більше, чим у інших людей, що ми першими побороли пережитки минулого — і найпершою турботою нашою було помагати ближнім, жити для ближніх.

І мимо того ми знаходимось на лаві підсудних, оточені щетиною штиків.

В чім же причина? Може ми живемо в світі ілюзій, привидів і фатаморган? Може на наших очах стоїть пелена? Може на дворі день, а нам видається, що ніч? Але в очах нам не світлішає, як ви нас ударите палкою по голові і запрете в темні льохи. Там ми не переконаємося, що надворі день. Ми твердимо, що селяни погано живуть, що робітники краще можуть жити, що в державі лише мріють про волю. Переконайте нас, що ми помиляємось, і ми станемо визнавцями Сов. устрою. Ми не є суспільними злочинцями, ми не є злодіями, бандитами, нещастям нашим є лиш

то, що нас навчили говорити на біле — біле, а чорне — чорне.

Може і горе наше в тому, що наші предки передали нам в крові непокірність і почуття справедливості. Але не було б того, напевно не існувало би сьогодні УРСР, бо ще так недавно твердили, що «України не було, нет и не будет!», а тепер ви самі є свідками того, що Україна є, та ще й не одна, а дві: офіційна і та, що бореться за свої законні права. Ми знаємо, що ви несили нічого змінити чи допомогти, але просимо вас донести наші думки і бажання далі.

От такі — в скороченню — були заяви на суді. 16/IX читали вирок: Три кари смерті, (Білинський, Петрашук; один — 5,5 літ; один — десять; два — 15; 9 — по 25.

30-го листопада смерть замінили 25 роками. Верховна військова колегія затвердила такі статті: 58-1а і 10-II часть. Решта відпала.

Із протоколів зізнань Галини Д. я довідався, що батьки зустрічались з донькою, допомагали часто харчами. Сказано також, що батько просив доньку вийти із підпілля. По арешті доньки, Гал. передала через О. гроші для сина.

Переглядав також протокол дочки. В березні 54 р. виїхав до Кірова, де був два місяці. Після того, через Свердловськ, Петропавловськ завезли до Джезкангана (пос. Кенгір) — Півд. Казахстан. Там посадили в тюрму. Лагри у тому районі мали вигляд тюремної системи. Весь лагер оточений 5-ти кілометровим муром. В середині лагру — бараки, що закривались на ніч, також були перегороджені мурами. Невиносимі умови (сваволя, терор, безпричинні розстріли, «чудо тюрма» без доступу повітря) спричинились до того, що 16/V під кулеметним вогнем розбили тюрму і розвалили усі стіни між поодинокими бараками та окремими зонами. (Там були об'єднані три зони спільним муром).

Так я опинився в зоні серед людей. В перші дні організувалася своя самоуправа. Всю адміністрацію лагера вигнали за зону. В перших днях прилетіли з Москви представники Міністерства внутрішніх справ і головного управління лагерів та прокуратури. Генер. Бичков, ген. Долгих (нач. усіх лагерів), зам. міністра Єгоров та зам. ген. прокурора Вавілов.

Висунули такі домагання: покарання винуватців розстрілів 16/V, скасування вироку 25 літ, розпуску малолітніх, старців та інвалідів, надання повних прав громадянства дітям заарештованих, відпустити рідню засуджених з поселення домів, пустити всіх, хто відсидів 5 літ.

На ці заяви представники відповіли, що це не в їхній компетенції та вимагали припинення страйку і виходу на працю. Тоді в'язні, яких було 7 тисяч, забарикадувались проти провокацій, перестали вести дальші переговори з представниками Міністерства внутрішніх справ і прокуратури, а зажадали приїзду представника ЦК КПРС. До них приєднались 12 тисяч в'язнів-страйкарів, що працювали на рудниках в 20 км. від Кенгіра.

В'язні стояли на такій платформі: Певні кола Сов. адміністрації, а саме: Міністерство внутрішніх справ, МГБ, прокуратура та управління (лагерів) заінтересовані в задержанні статус кво, тобто в ім'я власних шкурницьких інтересів — стараються зберегти в такому стані як є, тюрми, лагри, і поселенців та переселенців, щоби жити паразитами на їх тілах. В противному разі вони (всі, хто працює в перелічених міністерствах та установах) мусіли би заробляти кусок хліба в поті чола.

Для того, щоби задержати максимальну кількість в'язнів та репресованих, стараються різними провокаціями доказати небезпеку розпуску в'язнів, неоправданість їх і т. п.

Із цих міністерств завжди виходили вороги наро-

ду, які вічно кували зло, сіяли ненависть та провокації. З їхніх рядів вийшов Ягода, Єжов, Берія, Рюмін та ін. Тому в'язні не бажають даліше говорити з тими, що десятки літ купались в людській крові, яких одинокою журбою є — як краще збудувати тюрми та міцніше закувати народ.

Страйк тягнувся до 26/VI. На протязі того переконали голосниками і рупорами жовнірів, щоби не стріляли в своїх батьків, братів і рідних, бо вони ж є дітьми селян і робітників. Серед них нема синів генералів і міністрів, і батьки їх (селяни) не носять перед собою животів, як їхні офіцери, та не їздять по курортах.

26 червня в 4 год. ранку вірвались танки, за ними армія, змісили, закидали гранатами, посіяли кулеметами і так (як пізніше сміялись чекісти) КПРС задовільнила просьби в'язнів. Тих, що лишилися в живих, відставили на Колиму. В порті Ваніно держали нас два місяці. Хвороба помогла мені з інвалідами виїхати з Магадану сюда, де я зараз. На жаль ця траса, що тягнеться на сімсот км. (з Тайшета до Лени), належить до найгірших місць ув'язнення в Сов. Союзі. От цього року ще у липні місяці, тих, що не хотіли висісти в штрафному лагері (бо таки безправно і протизаконно везли), посіяли кулеметами по закритих вагонах, пізніше розбили вагони і живих витягали гаками.

Безнастанні етапи мають служити методом тримання в страху і послуху? Дуже жалую, що виїхав з Магадана. Ніде нема таких свинств, зловживання і безправ'я, як тут.

Кривди — свідомо — я нікому ніколи не вдіяв. Якщо й прийшлося кому переживати із-за мене, то всупереч моїм бажанням, стремлінням і вчинкам. Чуюся спокійним, бо моя совість чиста, бо то, за що вже прийшлося багато страдати особисто — називається правдою.

Почуття справедливості у власних вчинках завжди буде джерелом рівноваги та спокою душі.

Як отримаєте це, прошу зараз же сповістити. Крім сказаного, нічо більше не мають проти мене. А це, я вважаю, є справою совісті кожної людини.

Доки буде панувати несправедливість, брехня, кривда, утиск — доти мені буде погано жити, бо я буду з тим боротись. А тому, що найчастіше силу мають ті, що послуговуються перечисленим, значить завжди будуть держати в заперті тих, хто виступає проти.

Завжди лишаюсь Ваш

(підпис)

Залучую Вам кілька слів, написаних до мене. Певно буде Вам цікаво. Спішу, бо ненадійно ідуть.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- Абернеті, 90
 Абілов, 47
 Аквінат Ф., 85
 Андівська, 152
 Антоненко-Давидович Б.Д., 98, 103, 104, 106
 Антонович В.Б., 33, 36, 42, 43
 Антонюк З., 7
 Артем, 87
 Афоніна Т., 71
- Бажан М.П., 45
 Белінська О., 133
 Берія, 55, 176
 Бжезовський В., 150
 Беляев В., 164
 Біличенко Т.І., 68
 Білодід, 81, 82, 126
 Білаш О., 135
 Білінський, 174
 Бичков, 175
 Бодяньський Й., 33, 35
 Войко Ф., 121
 Борисюк З., 134
 Ботвин, 125
 Брайчевський М., 138
 Брагінська Л.І., 122
 Бронте Ш., 144
 Бручовська, 155
 Бунін, 40, 41
 Бурков, 166
- Вавілов, 175
 Варцаб'юк, 163
 Вашкаріна Н., 132
 Велинський К., 139
 Веремійчик Ж., 156
 Верес Г.В., 156
 Винниченко, 39, 40
 Вінграновський, 128
 Віноградов, 166
 Вір Дж., 105
 Вовк Ф., 34, 44
 Войтович М., 107
 Волицька А., 10
 Волкович Н., 131
 Волочагін, 153
 Вольчак, 150
 Воробйов М., 120
- В'ятець В., 133
- Гайдук Т., 132
 Гальський К.Є., 164, 165, 166, 167
 Гель І., 10
 Герасим, 15
 Глазирін, 123, 124
 Глуцук М., 131
 Гоголь М.В., 42
 Голобородько В., 120
 Голодна Н., 133
 Голубоцький, 76
 Гомоляка В., 135
 Гончар І.М., 9, 157, 158, 159
 Гончар О., 120
 Горинь Б., 10
 Горошко М., 134
 Горська А., 9, 118, 152, 159
 Григорієва В., 143
 Гришко, 163
 Грищук М., 131
 Грінченко Б., 37
 Грушевський М., 32, 35, 36, 43, 75, 154, 155
 Грушецький, 75
 Губка І., 153, 154
 Гудима М., 132
 Гулик С., 10
 Гуренко І., 134
 Гусяк О., 166
- Даденков, 15, 28, 30, 31, 32
 Данилейко В., 131
 Данько М., 121
 Дебелюк І., 133
 Девіс А., 141
 Дерев'яно, 159
 Дешерієв, 47
 Дідик Г., 166, 170, 174
 Дідух, 162
 Дикий М., 133
 Дирієва К., 71
 Дзюба І., 9, 12, 13, 14, 17, 21, 22, 23, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 45, 46, 47, 48, 50, 52, 53, 54, 55, 57, 75, 96, 98, 99, 104, 106
 Дмитерко, 57
- Дмитрук К., 164
 Добош Я., 7, 11
 Добрушина Р., 143
 Довженко, 82
 Долгіх, 175
 Домінчев К., 135
 Донцов, 40
 Доценко, 27
 Драго І., 135
 Драгоманов М., 32, 35, 78
 Драй-Хмара, 38
 Драч І., 75, 120, 122, 128, 151
 Дрозденко, 67
 Дяченко В., 158
- Єгоров, 175
 Єжов, 55, 176
 Єрмоленко М., 134
- Жукова Н., 135
- Зарицька К., 166
 Зеров М., 38, 39
 Зібер М., 34, 45
 Зінчук С., 121
 Знатоков Ю., 135
 Зубар, 153
 Зьола М., 134
- Іващенко Д.П., 102
 Іліу, 90
 Іськів В., 132
- Їжакевич Г., 158, 159
- Йогансен М., 38
- Каганович, 60
 Калинець Ігор, 120
 Калинець Ірина, 109
 Калінін М.І., 62
 Калтахчин, 47
 Кальош Г.В., 156, 157
 Караванський С., 144, 145, 152
 Карасьова Д., 135
 Качмар-Савка М., 106
 Квітка-Основ'яненко Г.Ф., 42
 Кейван Б., 160
 Кендзьор Я., 11
 Кир'ян Н., 122
- Киричко П.М., 74
 Клименко Я., 105
 Клочко М., 121
 Князюк Г., 133
 Кобелюх В., 153, 155
 Кобилиця Л., 159
 Коваленко, 7
 Коваленко Г., 134
 Коваль А., 126
 Коваль А., 133
 Ковальчук Т., 132
 Кожанчиков Д.Ю., 44
 Кокар'єв О., 135
 Колодуб А., 135
 Конощенко В., 116, 118
 Кордун В., 120, 127
 Корнієнко, 153
 Корольчак С., 153, 154, 155
 Коротич В., 121
 Коряк В.Д., 39
 Косигін О.М., 108
 Костенко Л., 151
 Костомаров М.І., 33, 35, 62, 78
 Котляревський І., 45
 Коцур Г., 11
 Коцюбинський, 79, 81
 Кравець М., 133
 Кравчук, 157
 Ксегар, 9
 Куліченко М., 161, 162
 Куліш П.О., 42
 Кунинець В., 134
 Кучер М., 121
 Куценко П., 122
- Лабінський, 160, 161
 Лазаревський О.М., 33, 36, 45
 Лашенко Н., 128, 131
 Ленін В.І., 18, 19, 20, 47, 48, 50, 52, 60, 61, 62, 75, 87
 Лисак А., 9
 Литвинчук Б., 128, 134
 Лукаш М., 81
 Лук'яненко Л., 165
 Луначарський А.З., 60
 Лупиніс А., 125, 147, 150, 151
 Лясковський, 155
- Мазур А., 132
 Макаров А., 122

- Максимович, 33, 35, 41, 42
Максимчук С., 129
Маланчук, 47
Малік, 153
Малишев Ю., 135
Мардерович, 163
Марко В., 157
Маркс К., 34, 36
Материнка І., 35
Матковський, 155
Маховець І., 133
Мейснер Д., 22, 40, 41
Мельничук Т., 11
Мельничук Ю., 164
Мешко О.Я., 8, 9
Мигаль Т., 164
Микола II, 21, 22, 31
Миколайчук О., 124
Мирний П., 115
Михайлов М., 135
Могильний В., 121
Мозолевський Б., 121
Молдавін М.І., 116, 118
Молотов В.М., 53
Монкевич І., 131
Мордань Р.Г., 131
Мороз В., 10, 11, 84, 88, 89,
90, 91, 92, 93, 95, 96, 97, 98,
99, 100, 101, 102, 103, 104,
105, 106, 107, 108, 109, 144,
152, 158, 162
- Некрасов В., 9
Нечуй-Левицький І., 37
Ногаєвський С.П., 157
- Овчаренко, 120
Олійник А., 110, 111, 112, 113
Олександр III, 21
Олесь, 39
Орел Л., 133
Осадца С., 127
Осадчий М., 9, 167
- Павлик М., 33, 34, 36, 43
Паламарчук Г., 125
Паламарчук Д., 146
Пастух О., 153, 155
Патон, 67
Паустовський, 40
Перепедя А., 126
- Перехода Ф., 78
Петренко І., 145
Петрієнко В.В., 116, 117, 118,
119
Петращук, 174
Петлюра, 87
Петровський Г., 16, 62
Підгорний, 68
Підмогильний В., 38
Плахтонюк М., 8
Плющ Л., 7
Подлесний В., 161
Подолінський С.А., 33, 34, 36
Полторацький, 55, 56, 105
Пономарчук І., 133
Попадюк Л., 10
Притика О., 146, 152
Прокопович Ф., 58
Процик-Олексів Г., 127
Процик Р., 127
Пятаков, 87
- Радченко Я., 98, 99, 100, 101,
102, 103, 104, 105
Рачук М., 121
Рибак, 146
Рильський М., 82
Різників О., 121, 146
Роззуван Г., 77
Роконенко, 153
Рокицький В., 7
Рольянова А., 132
о. Романюк В., 11, 162
Рубан, 130
Рубан В., 122
Руденко, 165
Рудчик А., 134
Рюмін, 176
Рябокляч В., 116, 118
- Савенко, 155
Савченко Л., 132
Салій, 155
Самутіна Г., 132
Саченко М., 122
Сверстюк С., 7, 8, 9
Світлична Н., 9
Світличний І., 7, 8, 9
Селезненко Л., 8
Семенко І., 122
Сенченко О., 132
- Сергієнко Г., 158
Сергієнко О., 7, 8, 9
Сидоренко Я., 135
Симиренко П.Ф. 44
Симоненко В., 88, 114, 115,
118, 135, 137, 139, 150
Сисятель В., 9
Сіренко В., 121
Скорик М., 121
Скрипка В.Н., 76, 78
Сокульський І., 8, 114
Сорока М., 168
Спок, 90
Сталін, 19, 20, 48, 52, 53, 60,
94
Стасів-Калинець І., 10, 142
Стельмах М., 157
Стенчук Б., 12, 13, 17, 18, 21,
22, 23, 24, 30, 31, 32, 33, 34,
37, 38, 39, 40, 42, 43, 44,
45, 46, 47, 48, 49, 50, 51,
52, 53, 55, 57
Стус В., 8, 9, 121, 142
Ступак Я., 121
Строката-Караванська Н.А.,
140, 141, 142, 143, 144, 145,
146
Сук П., 135
- Тайжнянський С., 133
Терлецький О., 34, 36, 45
Тесленко Л., 132
Тименко Г., 122
Тимчук Л., 142, 146
Тимчук Ю., 150, 151
Ткаченко Н., 134
Точін І., 161
Триголов С.Л., 71
Троценко М., 137
- Українка Л., 79, 81, 131
Урілов, 69
- Федорів С., 124
Фесьо М., 127
Филипович П., 38
Філіпенко А., 135
Фомченко О., 165, 166
Франко З., 9
Франко І., 9, 34, 35, 36, 37
- Хінкулев, 55
Холодний М., 9, 120
Хробак, 155
Хрущов, 13
- Цетлян С., 121
- Чемерис П., 108
Чепіга, 163
Черкес Ю., 134
Чернишевський С., 125
Чижук Л., 138, 139
Чорновіл В., 7, 10, 12, 56, 98,
104, 106, 142
Чубай Г., 10, 122
Чубар В., 62
Чупринка, 39
- Шабатура С., 10
Шаматієнко І., 133
Шаповал, 39
Шевель, 136
Шевченко Т., 17, 33, 35, 39,
42, 44, 79, 126, 139, 147
Шекспір, 144, 146
Шелест, 16, 67, 84
Шереметьєва Л., 10
Шкурупій Г., 38
Шпиталь І., 127
Штогаренко А., 135
Шульгін, 22
Шумук Д., 8
Шухевич Р., 165
Шухевич Ю., 146, 165, 166
- Щербицький, 67
- Явір К., 161
Явір М., 161
Яворницький, 35, 76
Яворський, 155
Ягода, 55, 176
Якір П., 142
Яновська О., 134
Яровенко Г., 134
Яцюк В., 139
Яценко Л., 118, 129, 130, 134,
135, 136, 137

З М І С Т

	Стор.
Завдання « Українського Вісника »	5
Арешти і обшуки	7
В. Чорновіл — « Як і що обстоює Богдан Стенчук »	12
Факти — це і є докази	57
Н.Н. — « Під шовіністичним пресом »	63
В.Н. Скрипка — « Про становище української мови в Кримському педінституті »	73
Чия мама рідніша ?	79
Навколо особи і справи Валентина Мороза	84
Заява В. Мороза	84
Клопотання В. Мороза	89
Вимога В. Мороза	90
Заява В. Мороза	91
Лист В. Мороза	92
В. Мороз — « Замість останнього слова »	93
Лист І. Дзюби	98
Лист Б. Антоненка-Давидовича, І. Дзюби, В. Чорновола	100
Лист М. Качмар-Савки	106
Лист М. Войтович	106
Лист П. Чемериса	107
Лист І. Калинець	108
Пам'яті Антона Олійника	110
Іван Сокульський	114

Смерть Патріотки (В. Петрієнко)	116
Заява М. Холодного	120
Хроніка	122
Розправа над « Гомоном »	129
Заява про створення Громадського Комітету Захисту Ніни Строкатої	140
Хто така Н.А. Строката (Караванська)	143
Анатолій Лупиніс — вірші :	
Тарасе, батьку	147
Я бачив як безчестили матір	148
Арешт О. Притики	152
Суд над С. Корольчаком і О. Пастухом	153
Хроніка	155
Михайло Сорока (лист)	168
Іменний покажчик	178

L'effervescence en Ukraine

C'est sans doute pour cette raison que plusieurs journalistes ont été arrêtés à Kiev et à Lvov le 11 et 12 janvier. Parmi eux se trouvait un ancien commentateur de télévision, M. Chornovil, qui avait déjà été incarcéré en 1947 parce que, dans une lettre envoyée à des communistes étrangers, il avait critiqué la russification en Ukraine. Ou encore le critique littéraire Ivan Dziuba, qui avait pris la défense de l'historien Moroz, condamné à neuf ans de prison pour avoir propagé des conceptions nationalistes.

Depuis un demi-siècle les Ukrainiens donnent de la tablature aux dirigeants du Kremlin. Certes les communistes originaires de cette région ont toujours joué un grand rôle à l'échelon suprême du parti. Cependant, une partie de la population souffre d'un sentiment de frustration. Les aspirations à l'indépendance restent vivaces dans cette République qui, par son nombre d'habitants et les ressources, peut se comparer à la France et qui cultive ses traditions historiques. Un périodique clandestin, fondé en 1970, *Ukrainskyi Visnik*, s'est donné pour tâche de défendre et d'entretenir le nationalisme ukrainien.

D'autre part, on sait que le comité central s'inquiète de la situation en Géorgie. Après une longue enquête, le comité du parti pour la capitale de cette République, Tbilissi, s'est infligé un blâme sévère. Il lui est reproché d'avoir essayé d'aller les choses à vau-l'eau et d'avoir toléré la poussée du nationalisme. Il lui est donc enjoint « de faire découvrir le triomphe de la politique unitariste des nationalités, le sens historique de la fusion des Républiques soviétiques dans un Etat socialiste multinational unifié, les lois du développement et du rapprochement des nations socialistes ». Cette République s'est toujours distinguée par une certaine turbulence. En 1958, les Géorgiens avaient même marqué leur originalité en manifestant leur attachement à Staline, alors que le vingtième congrès venait condamner le « culte de la personnalité ».

La police s'intéresse aussi aux pays baltes. Longtemps après la guerre, cette région annexée en

1940 et en 1944 fut complètement interdite aux étrangers. Maintenant, l'ordre soviétique y semble bien établi. Cependant, un document rédigé par dix-sept communistes lettons montre que la tranquillité apparente cache un profond malaise. Les rédacteurs de ce texte — adressé à plusieurs P.C. étrangers — précisent que, pour la plupart, ils militent depuis vingt-cinq, trente-cinq ans et plus, qu'ils ont lutté dans la clandestinité et connu la prison du régime bourgeois. Maintenant, ils avouent qu'ils ont perdu beaucoup d'illusions, car « le léninisme est utilisé comme le paravent du chauvinisme grand russe » qui inspire la politique des dirigeants du parti. Bref, c'est l'« assimilation forcée » des Baltes et d'« autres petits peuples d'Union soviétique ».

Soviet Arrest of 11 In Ukraine Reported For Anti-State Acts

MOSCOW, Jan. 14 (AP) — The Soviet secret police have arrested 11 Ukrainians apparently on suspicion of nationalist activities, reliable sources said today.

A Ukrainian underground publication, *Ukrainsky Visny* (Ukrainian Herald), says that Mr. Svitlichnyy is one of several intellectuals whom the security police have tried to discredit.

Les savants soviétiques contestent aussi

Trois physiciens, l'académicien Sakharov, André Tverdokhlebov et Vassili Tchaldizé, viennent d'annoncer la création, en U.R.S.S., d'un comité pour la défense des droits de l'homme. Ils offrent leur concours à l'Etat pour étudier « les aspects théoriques du problème ». Ils s'inspireront, dans leur recherche, des principes de la Déclaration universelle des droits de l'homme.

Moscow — In a sweeping action against Ukrainian "nationalists." Soviet secret police have arrested 11 leading independent intellectuals in Ukraine, reliable sources yesterday.

Among those held by police Vyacheslav Chornovil, author of the "Chornovil Papers," an account of the trial and camp experiences of 20 Ukrainian intellectuals convicted in 1966 for nationalist agitation.

After the account was published, Mr. Chornovil was sent to prison in 1967 for three years. It was published later in the West.

Arrested in Lvov

He was one of seven people arrested Wednesday in Lvov, a city in the Western Ukraine where nationalist activity against Russians is reported to be especially strong.

Four people were taken into custody in the Ukrainian public capital, Kiev, Thursday. They include Ivan Svitlych, a former literary critic who has been particularly active in the nationalist movement.

The sources said the arrests were preceded by a series of raids by Soviet secret police.

The offence is

The only three arrests mentioned by the *Yevgen Sverstyuk* and them could possibly be anything against the State. A 43-year-old literary critic, essays romanticising the another critic, has been (he once spent eight months for such "crimes" as country. This charge, with poems were never shown

moderne koloni-velde:

Russifisering og fattig